

Hitra historielag og Kystmuseet i Sør-Trøndelag - Årsskrift for 2014

SKARVSETTA

SKARVSETTA

er et årsskrift som Hitra historielag og Kystmuseet i Sør-Trøndelag gir ut i fellesskap. Det har fått et navn som du kanskje synes er litt underlig. Bakgrunnen er denne: Før i tida var det ganske vanlig rundt om i grendene på Hitra at folk hadde mer eller mindre faste plasser der de samla seg, fortalte historier og løste lokale verdensproblemer. Ofte var det i godværet på søndager eller lørdags ettermiddager at folk kom sammen og hygga seg på denne måten. Tett i tett kunne de sitte utover lyngrabbene, gjerne med god utsikt, i le for austavindstrekken. På Sandstad hadde de en slik samlingsplass som ble kalt Skarvsetta. Namnet kommer trulig av at her satt folk tett som skarven på et skjær. Årsskriftet vårt skal forsøke å videreføre fortellertradisjonen og historiene fra Skarvsetta og fra liknende samlingsplasser rundt om på Hitra. Velkommen til Skarvsetta.

*«Skarvsetta» 2014 er sjuende utgaven av årsskriftet vårt.
Utgavene fra 2008 - 2012 kan du også lese på Kystmuseets nettside:*

www.kystmuseet.no

ÅRETS TEMA: FOLKESTYRE

*Demokratiet oppstod i Hellas seks hundre år før vår tidsrekning.
Ordet er sammensatt av gresk demos = folk og krati=styre, makt.
Det tok nesten 2500 år før de første spirene til et folkestyre nådde
våre nordlige breddegrader, gjennom den norske grunnloven av 1814.
I år har Norge feira at vi har hatt denne grunnloven i to hundre år.
Demokratiet gjennomsyrer i dag det norske samfunnet, også lokalt.
Dette året har vi feira at det har gått femti år sia heile Hitra
vart samla til en kommune.*

*Vi lar årets tema bli representert ved at avtroppende ordfører Arne Nilsen
overleverer ordførerklubba til påtroppende ordfører Isak Hegerberg i 1975.
Begge satt som ordførere i to perioder i storkommunen Hitra.*

INNHOOLD

- 5   Ord til leseren
      Av Svein Bertil Sæther
- 6   Tida rundt 1814 – her hos oss
      Av: Svein Bertil Sæther
- 28   Herøya. Et lite samfunn rundt 1814
      Av: Knut Ansnes
- 40   Lensmann Johan Grøn Lund 1802-1858
      Av: Ingvar Aabrek Klingenberg
- 52   Hitra kommune i femti år
      Av: Svend Sivertsen
- 68   To hundre år med stortingsrepresentanter fra Hitra og Frøya
      Av: Knut Ansnes
- 78   Jens Grimstad, lærer, skoleinspektør og ordfører
      Av: Knut Ansnes
- 82   Hitra historielag

Ord til leseren

Så blir det jul i år også – med Skarvsetta. Aldri før har Skarvsetta hatt så mye på hjertet – om vi skal rekne etter sidetallet. Det er ei god utvikling.

Året 2014 har vært et jubileumsår av de heilt store. Vi har feira at Norges grunnlov er to hundre år. I seg sjøl er vel ikke en lov så mye å feire, men nettopp denne loven – grunnloven – bidro til at folkestyret så smått fikk innpass i landet vårt. Og det er det all grunn til å feire. Se deg om: Folkets rett til medbestemmelse er langt fra sjølsagt rundt om i verden.

Skarvsetta 2014 har folkestyre som tema. Gjennom seks artikler blir det berørt på ulike måter. I to av artiklene får vi et blikk inn i lokalsamfunnet vårt på den tida folkestyret vart til i landet vårt: En som omhandler ulike sider ved hiter- og frøysamfunnet i tida rundt 1814, og en som tar for seg denne tida i det vesle øysamfunnet Herøya, nordaust for Fjellværsøya.

Tre artikler handler om folkets representanter: Den ene forteller livshistoria og familiebakgrunnen til en av våre

første stortingsrepresentanter. En annen gir oss oversyn og biografiske data om stortingsrepresentantene fra vår region gjennom to hundre år. Den tredje beskriver en demokratiets forkjemper i lokalsamfunnet vårt i mellomkrigstida.

I 2014 har vi også feira at det er gått femti år sia de fire tidlige kommunene på Hitra slo seg sammen til en. Skarvsetta markerer dette med en godt illustrert artikkel om hittersamfunnet gjennom de siste femti åra.

Skarvsetta er et samarbeid mellom Hitra historielag og Kystmuseet. I virkeligheten er det bare noen få personer som arbeider aktivt med å gi ut dette heftet. Både historielaget og museet må bli flinkere til å inkludere flere i dette arbeidet i åra som kommer. I Skarvsetta 2013 oppfordra vi dere lesere til å komme med innspill, idéer og artikler. Herved gjentas den oppfordringa.

Vi håper Skarvsetta 2014 vil falle i smak.

Hitra, november 2014

Svein Bertil Sæther
museumsdirektør

Tida rundt 1814 - Her hos oss

Året 2014 har stått i grunnlovens og folkestyrets tegn. De store begivenhetene rundt Eidsvoll, grunnloven, frihetskampen og unionen med Sverige i 1814 er belyst og drøfta fra alle bauger og kanter. Mye har vi lært og mer har vi forstått av våre forfedres innsats, drømmer og politiske kløkt, som bidro til de første spirene til et moderne folkestyre i landet vårt.

Men hva med 1814 her hos oss – her ved Trøndelagskysten? Har vi hørt og lært mye om det i dette jubileumsåret 2014? Hvordan var det å leve her i tida rundt 1814? Hvem levde her på den tida, hvordan hadde de det og hva var de opptatt av? Hadde folk på Hitra og Frøya noen føling med de store begivenhetene i 1814, og var de med og påvirka det som skjedde?

Nei, la oss medgi at det nok ikke har vært særlig fokus på liv og levnet i våre nærrområder i året som nå snart er omme. Hensikten med denne artikkelen er å bøte litt på dette.

Folket

La oss begynne med de som bodde her – folket. Hvor mange bodde her i gamle Hitterens prestegjeld, som den gangen omfatta dagens Hitra og Frøya, i begynnelsen på 1800-tallet, og – om det går an å stille et slikt spørsmål – hvem var de? Hvor kom de fra, og hvor hørte de heime sosialt? Vi veit ikke alt, men vi veit noe.

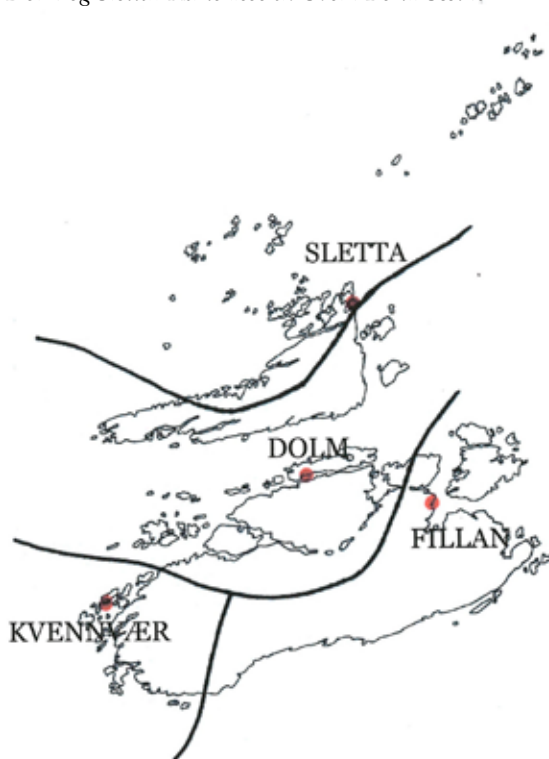
Den 27.april 1801 satt sokneprest Tobias Brodtkorb på Dolm og undertegna folketellinga som var gjennomført i løpet av våren. Det bodde 3649 mennesker med stort og smått i heile Hitra prestegjeld, fra Forsnes i sørvest til Sauøya i nordaust. Det hadde vært en jamn og god auke i folketallet her gjennom siste halvdel av 1700-tallet, med årlige fødselsoverskott og tilflytting fra andre bygder. Av det samla folketallet hørte 2369 heime i nåværende Hitra prestegjeld og 1280 i Frøya.

De første åra på 1800-tallet endra den positive folketallsutviklinga seg. I mai 1815 vart det gjennomført ei ny folketelling i Norge, også i Hitterens prestegjeld. I heile dette store prestegjeldet hadde da folketallet gått opp med bare 143 personer, til 3792. Dette er likevel en auke, i motsetning til utviklinga andre steder i landet, også i bygder nært oss. Mange steder, ikke minst fiskeridistrikta, opplevde nedgang i folketallet de første 10-15 åra på 1800-tallet. Det var uår både på land og sjø, og det var krig og handelsblokade ute i verden. Hindringer i fiskeeksporten fikk fiskerne fort føle.

Folketellinga 1815 for Hitra prestegjeld har bare talloppgaver, og den gir ingen opplysninger på gårdsnivå. Den deler imidlertid opp tallet mellom de fire sokna i Hitra prestegjeld den gongen: Dolm, Fillan, Sletta og Kvenvær sokn.

Når vi sammenlikner dette med folketallet i 1801, viser det seg at både Fillan, Sletta og Kvenvær har hatt full stans – ja, til og med en liten nedgang – i folketallet mellom 1801 og 1815. I Fillan var det to personer fær-

Hitterens prestegjeld. Rundt 1814 besto dette store prestegjeldet av fire sokn: Kvenvær, Fillan, Dolm og Sletta. Kartskisse av Svein Bertil Sæther

re i 1815 enn i 1801, i Kvenvær var det fire færre og i Sletta hadde tallet på innbyggere gått ned med sju. Det var Dolm sokn som stod for heile folketallsauken i Hitra prestegjeld i denne tidsperioden med 156 personer! Heller ikke dette var veldig mange, men Dolm sokn skiller seg klart ut i forhold til resten av prestegjeldet. Forklaringa på dette krever ei grundigere undersøkelse, som dette arbeidet ikke har gitt rom for. Det er flere mulige forklaringer: Færre døde, flere fødte, større tilflytting eller mindre utflytting.

I de militære sjølegdrullene får vi i prinsippet registrert alle av mannkjønn, og fordi en her får oppgitt både

føde- og oppholdssted for hver enkelt person, er det mulig å skaffe fram ei ganske god oversikt over mobiliteten i halve befolkninga på Hitra og Frøya, først og fremst når det gjelder tilflytting og flytting innen prestegjeldet. Utflytting fra Hitra og Frøya gir disse rullene bare sporadiske opplysninger om. Ei nokså vanlig forestilling om at folk i tidligere tider var mer stedbundne enn vi er i våre dager, kan vi rett og slett bare gløkke. Noen holdt seg til sammen gården eller plassen gjennom flere generasjoner, men de fleste måtte flytte på seg rett som det var. De måtte søke sitt utkomme der det var å finne. Slik var det også i begynnelsen av 1800-tallet. Ekstrarulla fra 1809 forteller at bare 24 % av de eldre mennene i gamle Hitterens prestegjeld fortsatt bodde på det stedet der de var født.

Rullene fra 1809 gir oss faktisk en indikasjon på at det var en viss flyttestrøm til Dolm sokn fra de tre andre sokna på denne tida. Mens 27 gutter og menn flytta fra Dolm sokn og til Fillan, Kvenvær og Sletta sokn de første 10-12 åra på 1800-tallet, så var det 48 som flytta til Dolm fra de andre tre sokna. Dersom samme mønsteret gjaldt for kvinner, har vi funnet en del av forklaringa på forskjellen i folketallsutvikling sokna mellom, men vi har ikke funnet forklaring på *hvorfor* det var slik.

Flytting til det gamle Hitterens prestegjeld fra andre steder forsterker inntrykket av at folk flytta mye på seg. Lista over innflytterne viser at ikke mindre enn 574 menn og gutter fra 79 forskjellige opprinnelsessteder er representert, de fleste av disse med en eller to personer. Fra enkeltsteder var det kommet flyttende flest fra Trondheim (88 menn og gutter) og Kristiansund (50). Fra nabobygda Hemne var det kommet 47, tett fulgt av Orkdalen med 46. Gudbrandsdalen er også godt representert med 28 personer av mannkjønn. Kjeldene fra første delen av 1800-tallet gir oss ingen mulighet for å skaffe fram ei tilsvarende oversikt for jenter og kvinner,

men fra andre halvdel av århundret veit vi at menn og kvinner flytta omtrent like mye.

Ei undersøkelse for Hitra fra siste halvdel av 1800-tallet viser at mellom en firedel og en femdel av hiterveringene var innflyttere. Dette stemmer godt også med tida rundt 1814: 24 % av de som da bodde i det som utgjør nåværende Hitra kommune, kom fra andre steder. Tilsvarende for Frøya var 23,2 % - temmelig nøyaktig samme andel.

Sjølegdrullene gir oss også mulighet for å dele alle av mannkjønn inn i aldergrupper: Ungdomsrulla har oversikt over de yngste, de potensielle til sjømilitær tjeneste. Hovedrulla har med alle som kan kalles inn til tjeneste, og ekstrarulla registrerer de som ikke lenger er aktuelle som matroser på kongens orlogsskip. Når vi ser på innflytting til gamle Hitterens prestegjeld, som altså dekker både Hitra og Frøya, gir det oss et bilde av innflytting til prestegjeldet over tid. Blant de eldste mennene viser det seg at hele 47 % var innflyttere fra et annet prestegjeld. Vi må anta at de fleste av disse kom flyttende hit i løpet av andre halvdel av 1700-tallet. Av de som var i tjenestedyktig alder, var innflytterprosenten 31. Dette må være karer som kom flyttende til Hitra og Frøya mot slutten av 1700-tallet eller heilt i begynnelsen av 1800-åra. Framvokstringene og guttene står oppført i ungdomsrulla, og av disse var det bare 12 % som var født i et fremmed prestegjeld. Denne gruppa må ha kommet hit i løpet av de første 10-12 åra på 1800-tallet. Her finner vi etter alt å dømme en indikasjon på hvordan tilflyttinga til Hitterens prestegjeld utvikla seg gjennom siste del av 1700-tallet og de første åra etter 1800: Det vart færre og færre som kom flyttende hit for hvert år som gikk.

Og hvorfor? Det gamle Hitterens prestegjeld var først og fremst et fiskerisamfunn. I ei tid da fangstene vart dårlegere og salget av fisk mer eller mindre stansa, er det

forståelig at Hitra og Frøya vart mindre attraktivt enn det hadde vært før, både for de som bodde her, og for de som kunne tenke seg å komme hit. Stagnasjonen i folketallsutviklinga har trulig med begge deler å gjøre. Innflyttinga vart mer enn oppspist av utflyttinga, og så var det fødselsoverskottet som balanserte det heile. Vi skal ha med oss dette: Lokalsamfunnet vårt klarte seg jamt over bedre gjennom den vanskelige tida først på 1800-tallet enn andre fiskersamfunn, både nord og sør for oss.

Høg og låg

Kunne det ikke ha vært interessant å møte noen av dem som bodde her i det gamle Hitteren i 1814? Kan vi se for oss en begivenhet som samla folk på tvers av soknegrensene? Vel, vi kunne ha troppa opp i kirka på Dolm den 20.mars under sjølveste valggudstjenesta. Der skulle det avlegges ed til Norges sjølstendighet og velges ut-sendinger til valgsamlinga for Søndre Trondhjems amt på Melhus veka etter.

Men nei, vi drar ikke til Dolm i mars. Vi venter til etter at begivenhetene på Eidsvoll forlenget er over, til lørdag 24. september 1814. Da er det haust-, sake- og skatting i Hitra tinglag på Hopsjøen. På denne tida var det holdt bygdeting rundt om i tinglaga to ganger i året, på sommeren og på hausten. Tingsamlingene var blant årets store begivenheter rundt om på bygdene. Her møtte bygdefolket øvrigheita ansikt til ansikt, og her møtte de hverandre i alvor og i sosialt lag. Fram til 1841 hørte Innhitra – fra Utset til Kvamman – med til Hemne tinglag. Hitra tinglag omfatta resten av Hitra og heile Frøya. Hvor tinget vart holdt kunne variere fra år til år, men fra 1801 tok Parelius på Hopsjøen på seg oppgaven som tingvert for Hitra tinglag hvert år. Derfor var det her på Hopsjøen folk møttes til bygdeting denne haustdagen i 1814.

Tinget blir leda av sorenskriver Laurits Kaasbøll. Han er jurist og dommer, og han er en erfaren embetsmann. Kaasbøll har familiebakgrunn i Kristiansund, men sjøl er han født i Drammen (på Strømsø) i 1756 og vokste opp der. Han vart konstituert sorenskriver i Fosen i 1794, flytta til Hitra og slo seg ned på den gamle fogdegården Fjellvær, som han seinere kjøpte en del av. Han vart ansatt som sorenskriver i Fosen i 1800. I 1803 gifta han seg med Olava Margrethe Molde (1776-1850), og de fikk flere barn sammen. I tillegg tok de til seg flere barn fra nær familie til oppfostring, blant andre artikkelforfatterens tippoldefar. Laurits Kaasbøll var altså 58 år gammel da han møtte ved tingsamlinga på Hopsjøen i september 1814.

Også kongens fogd (futen) i Fosen er til stede på Hopsjøen. Det er Christen Christophersen Gramm, født på Kongsberg i 1771, også han utdanna jurist. Gramm var utnevnt til fogd i Fosen i 1806 og bodde på Hårberg i Hasselvika. Han er gift med Margrethe Koefoed og de har flere barn. Dette bygdetinget på Hopsjøen blir et av hans siste som fogd i Fosen. Samme haust slutter han i stillinga og blir amtskriver i Trondheim. Gramm er en stor, kraftig kar, og han er kjent for at han har lett for å hisse seg opp. Derfor har de fleste lært seg å behandle fogden med den største forsiktighet. Fogdens oppgave på bygdetinget er å lese alle nye lover, offentlige forordninger og bekjentgjørelser. Han skal også fremme offentlige saker på tinget, først og fremst tiltaler mot folk som har begått lovbrudd. Videre er det fogdens oppgave å sørge for at skattene fra hver enkelt skattebetaler blir rett innbetalt og innført i de offentlige rekneskapsbøkene. Til hjelp med dette har han den lokale lensmannen, som jo er fogdens forlenga arm. På denne tida er det Jens Christian Jensen som er lensmann i Hitra tinglag, født i Stakkvika på Dolmøya i 1774. Han er sønn av tidligere klokker og lensmann på Hitra, Colbanus Jensen. Jens Christian Jensen vart konstituert som lensmann her i

*Den fremste av de lokale embetsmennene i tida rundt 1814 var sorenskriver Laurits Kaasbøll (1756-1829). Han bodde på Fjellvær, og hadde heile Fosen som distrikt.
Foto: Kystmuseet, etter tegning av P.Ipsen.*

1801, og fikk stillinga året etter. Han er gift med Andrea Hansdotter Anker fra Frosta, har flere barn og bor i Stakkvika. Det kviskres i krokene om at den godeste lensmannen er litt for glad i en dram, og vi kjenner til at det kommer til å få alvorlige konsekvenser for han noen år seinere.

Nandst
over
de som i Selge Kongeriget Norges Grundlov
af 17de Maj 1814 som ere Stemmeberettigede
i
Hitterens Frestegjeld
optaget ved Extra-Act den 17 September 1814.

Den 12. september 1814
vart det satt opp et
valgmannstall for Hitra
prestegjeld. Her er alle
stemmeberettigede som
den dagen møtte fram på
Hopsjøen og avla ed til
konstitusjonen ført opp:
Gårdmenn, embetsmenn
og handelsborgere – i alt
153 menn.

Fra Innhitra, den delen
av prestegjeldet som
tilhørte Hemne tinglag,
var bare en møtt fram:
Erik Strøm i Hamna.
Foto: Svein Bertil Sæther

Ei av stuene hos Parelus på Hopsjøen er gjort om til tingstue. Ved tingbordet sitter sorenskriveren, fogden, lensmannen og lagrettemennene, som er oppnevnt av lensmannen. På denne tida er de fire mann, og de oppnevnes for ett år av gangen. I 1814 er det disse som sitter i lagretten: Hans Rasmussen Strøm, Gabriel Stensen Strøm, Peder Gunnarsen Ervika og Ole Simonsen Uttian. Lagrettens oppgave er å følge tingsamlinga og dømme i straffesaker og sivile saker. Dette er institusjon som vi kjenner tilbake til 1500-tallet, og tidligere har lagretten bestått av tolv og seinere åtte lagrettemenn. I 1797 vart tallet redusert til fire. I praksis har lagretten liten innflytelse. Det er sorenskriveren som dømmer, og lagretten slutter seg alltid til den.

Ved tingbordet den 24.september 1814 reiser fogden Gramm seg. Det er fullt i tingstua. Noen sitter på langbenker, men de fleste står. Vi merker en viss forventning i rommet, ikke minst ser vi det hos sorenskriveren. Som vanlig skal fogden lese «de høy-Kongelige Anordninger», og det første dokumentet han leser er «Kongeriget Norges Grundlov, forfattet og udgivet paa Ejdvold den 17de Maii d.A.». Sorenskriveren reiser seg mens fogden leser, og lensmannen og lagrettemennene skynder seg å gjøre det samme. Det brer seg ei stemning av høgtid i tingstua, ei stemning som de fleste mer føler enn forstår. Alle veit at noe er i ferd med å skje. De som var der, husker valggudstjenesta i Dolm i mars, og etter det har de fleste hørt rykter om både det ene og det andre. Og for ikke mange dagene sia, den 12.september, hva skjedde da? Jo, på en ekstrarett her på Hopsjøen vart det tatt opp et manntall; ikke for å pålegge nye skatter eller for å skrive ut menn til militærtjeneste. Nei, det var for å få ei oversikt over hvem som hadde rett til å stemme ved valg! Og den 13. september var det valg i Dolm kirke - for andre gang dette året!

Noe nytt er på gang. Nå merker de en forskjell: Mens fogden så seint som på sommertinget i juni leste opp kunngjøringer om «Danmark og Norge» fra Fredriksberg Slot og det danske kanselli, så handler de nå om «Kongeriget Norge» og «Norges Konge». Slikt har de aldri hørt før. Dette er noe helt nytt. Det brer seg både ei stolthet og ei uro. Er vi ikke en del av Danmark lenger. Står vi heilt aleine? Hva med de fra Hitra og Frøya som er kalt ut i krigen for å slåss for danskekongen? Hvem slåss de for nå? Og uroa blir ikke mindre når fogden Gramm fortsetter opplesningene: Ei kongelig kunngjøring av 28.juni fra Moss forteller om at svenskene truer Fredrikstad, så følger en konvensjon av 14.august om våpenstillstand mellom norske og svenske styrker og til sist leser han en proklamasjon av 16.august til det norske folk fra Norges konge om hans stilling ved fiendtlighetene med Sverige. Det hersker forvirring i tingstua. Det er blitt lørdagskveld, og etter at et skjøte og en panteobligasjon er blitt tinglyst, avslutter sorenskriveren tingets første dag. Annen tingdag skal fortsette mandag morgen, men utover lørdagsnatta fortsetter samtalene og spekulasjonene. De kondisjonerte sitter ved punsjbordet inne i stuene hos Parelus og drøfter Norges situasjon og politiske stilling. De andre sitter i skjenkestua, i bårstua eller i husmannsstuene rundt Hopsjøen, undrer seg og stiller spørsmål som ingen kan gi svar på. Etter hvert blir det politiske overskygga av det sosiale, både ved punsjbordet og i skjenkestua. Verden glir tilbake til et kjent mønster, slik det bruker å være når det er samling til bygdeding på Hopsjøen, særlig en lørdagskveld.

Det er ei vanlig oppfatning at de sosiale forskjellene i et fiskarbondesamfunn var små. Det er bare delvis sant. Det er nok rett at når fiskerne var på sjøen, så var de bokstavelig talt i samme båt, enten en var gårdmann eller fra en husmannsplass. Da var det ferdighetene som fisker og evnen til å handtere båt og segl som var viktigst. Men så snart båten skura opp i støa og karene satte

Dette er det gamle handelsstedet Sula, malt i 1895 av Conrad Valeur. Vi ser hovedbygninga, borgstua, handelsbrygga, kaia og kanskje ei fjøsbygning heilt til høgre. Hovedbygninga skal være bygd rundt 1790, altså på brødrene Koch si tid, og sto her i 1814. Da Valeur malte den sist på 1800-tallet sto bare halvdel av den igjen. Den andre halvdel vart flytta til Dammen i Dolmsundet. Foto: Frøya Bygdemuseum

foten i land, så var det forskjell på folk. Da kom det fram om en bare var en lottkar eller om en eide båt og bruk. Eiendom på sjøen hadde sammenheng med eiendom på land. En gårdmann, særlig en sjøleier, hadde jamt over et bedre økonomisk fundament enn en husmann eller strandsitter. Det var et gjensidig avhengighetsforhold mellom dem, men om det stramma seg til var det ingen tvil om hvem som hadde siste ordet.

Størst forskjell var det sjølsagt mellom fiskarbøndene (gårdbrukere, husmannsfolk og fiskere) på den ene sida og borgerskap og embetsmenn på den andre. Vi har nylig møtt dem alle på Hopsjøen. Embetsmennene og borgerne hadde tette økonomiske og sosiale relasjoner, og de slapp nødig noen fra bondestand inn i sine rekker. Visse koplinger var det til bøndene på noen av de stør-

re gårdene, som for eksempel Uttian, Straum, Hamna og Ulvan, men det var ei forutsetning at dette var bønder som eide gårdene sine sjøl. Ennå ved inngangen til 1800-tallet var rundt 60 % av bøndene leilendinger. De leide gårdene av jordeiere, og de fleste av disse eierne var nettopp lokale borgere og embetsmenn. Anna enn rein forretningsmessig omgang med leilendinger, husmenn, strandsittere og fiskere var ganske utenkelig for handelsborgerne og embetsmennene.

Handelsborgerne var i det øverste sosiale sjiktet i det gamle Hitteren prestegjeld. I tida rundt 1814 var det sju-åtte handelsborgere i virksomhet på Hitra og Frøya: Brødrene Johan Peter og Peter Andreas Koch på Sula, Christopher og Lorentz Riiber i Vikan på Frøya, Rasmus Brochman Parelus på Hopsjøen, Georg Friderich Ducke i Vikan i Barmfjorden, Knut Seehuus på Rørøya, Nils Strøm på Aunøya og Hans Christian Grønbech i Hestvika. I Kaldklovan dreiv Hans Steensen litt handel, men han døde og enka Justina fortsatte handelen noen år. I 1814 blir det opplyst på tinget at madam Steensen i Kaldklovan ikke lenger har midler til å drive handel. En del av kapitalen til handelsborgerne lå i jordeiendom.

Gjennom 1700-tallet hadde det foregått nærmest en revolusjon i jordeiendomsforholdene på Hitra og Frøya. Rundt år 1700 var bare 4-5 % av bøndene her sjøleiere. Hundre år seinere var fire av ti bønder eiere av de gårdene de bodde på. Særlig var det i siste halvdel av 1700-tallet at mange bønder så seg i stand til å kjøpe gårdene sine, ei ganske god bekreftelse på den økonomiske framgangen folk opplevde her akkurat på den tida. Hvordan slo de vanskelige åra først på 1800-tallet ut? Vart det flere sjøleiere mellom år 1800 og de nærmeste åra framover? Ei kort undersøkelse for Hitra og Frøya viser at leilendinger fortsatte å kjøpe gårdene som de bodde på, men ikke i et slikt omfang som tidligere. Og vi merker oss en tendens til: Utover første delen av

1800-tallet er den en god del tilfeller av at sjøleiere selger gårdene sine og blir leilendinger igjen. Det er sannsynlig at det har med dyrtida på tidlig 1800-tall å gjøre.

Innen gruppa fiskarbønder var det også forskjell på folk. Sosialt var det liten forskjell om en gårdbruker var sjøleier eller leilending. Begge bodde og dreiv matrikulerte gårder, og i mange tilfelle kunne en leilending stå seg bedre økonomisk enn en sjøleier. Forskjellen lå i at en sjøleier rådde over egen gård og grunn, så lenge skatter og andre offentlige forpliktelser vart betalt. Tidlig på 1800-tallet hørte 58 % av folket på Hitra og Frøya heime på gårdsbruk. Husmennene måtte ha tillatelse fra gårdeier eller gårdbruker for å bo og drive plassen. Til denne tillatelsen var det knytta krav om ei leieavgift, ofte sammen med avtalt pliktarbeid på gården, som husmannsplassen var en del av. Pliktarbeidet var gjerne knytta til de større onnene på gården: Slåttonn, høyyonn og skurdonn. Innafor gruppa husmenn rekner vi husmenn med jord, husmenn uten jord og strandsittere. Sjøl om strandsitter tidligere hadde ei anna betydning, var det på 1800-tallet vanlig å oppfatte strandsitterne

som husmenn uten jord. I tida omkring 1814 bodde 25 % av folket i gamle Hitterens prestegjeld på plassrom med jord. På Hitra var det bare vel 2 % av folket som bodde på plassrom uten jord, mens nesten 10 % av folket på Frøya var jordløse husmannsfolk. Både blant gårdfolk og husmannsfolk var det vanlig å ha tjenestekarar og tjenestejenter. Dette var ofte unge mennesker, som måtte ut av heimen for å tjene til det daglige brød. En god del av disse kom fra andre bygder. Tidlig på 1800-tallet utgjorde disse heile 15 % av folketallet. Ei anna gruppe mennesker flytta fra sted til sted, søkte arbeid på sjø og land og leide seg inn hos gårdfolk og husmannsfamilier: Det var leieboerne, ofte kalt innerster. På Hitra utgjorde denne gruppa 8 % av befolkninga, på Frøya knappe 5 %. Mange av disse hørte med blant de fattigste, og flere av dem hadde fattighjelp.

Hus og heim

Gjennom siste halvdel av 1600-tallet fikk kombinasjonsbruket ei stadig sterkere stilling på Hitra og Frøya, og utover 1700-tallet vart fiskarbonden den domineren-

---

En mannsalder før 1814, i 1780, skreiv potetpresten Peder Schvane Bang si topografiske beskrivelse om forholda i Hitterens prestegjeld den tida han var sokneprest her, fra 1774 til 1780. Slike topografiske beskrivelser eksisterer det ganske mange av rundt om i landet, og de var særlig knytta til opplysningstida i andre halvdel av 1700-tallet. Først og fremst hadde de til hensikt å kartlegge og nedtegne opplysninger om samtida i et område.

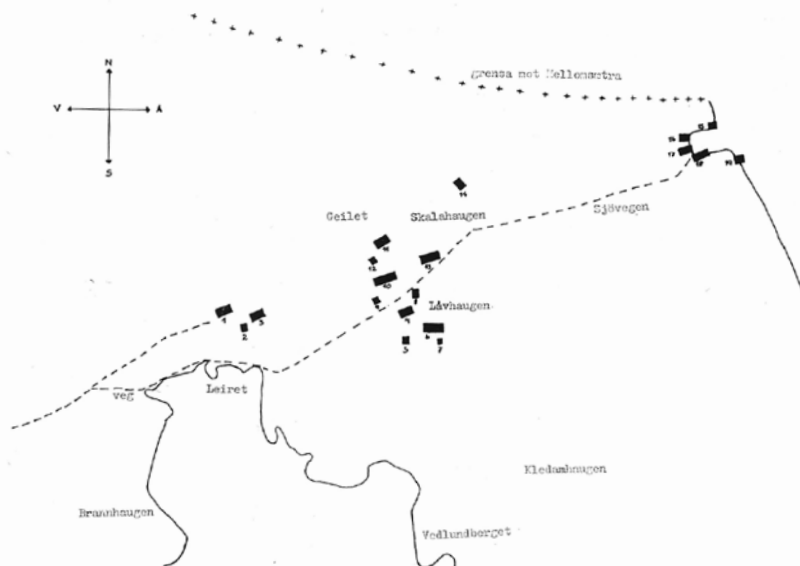
Embetsmenn vart oppfordra av de sentrale styresmaktene til å lage slike topografiske beskrivelser, blant anna av økonomiske og strategiske grunner.

Peder Schvane Bang var dansk, og beskrivelsen hans er prega av at han så på lokalsamfunnet vårt med en fremmeds øyne. Likevel er det grunn til å bli imponert av hans observasjonsevne. Hans beretning om forholdene i Hitterens prestegjeld er derfor til stor hjelp for oss når vi skal prøve å danne oss et bilde av Hitra og Frøya rundt 1814. Riktig nok hadde det da gått 30-40 år sia Bang si tid i prestegården på Dolm, men endringene i dagliglivet fra en generasjon til den neste var små i det førindustrielle samfunnet. Når vi tar hensyn til Bangs danske bakgrunn, kan vi trygt bygge på hans beretning fra 1780.

de yrkesgruppa her. Ingen dreiv bare ensidig landbruk, og tallet på eneyrkefiskere gikk merkbart tilbake. Sjølsagt var det forskjell på hvor viktig fisket var i forhold til husdyrhold og åkerbruk om en bodde på Balsnes eller på Mausund, men begge stedene hadde de to bein å stå på: jorda og sjøen. Slik var det også for de første generasjonene på 1800-tallet. Dette gjorde samfunnet vårt mindre sårbart overfor både politiske og ressursmessige svingninger enn de lokalsamfunna som hadde et mer ensidig næringsliv.

På de fleste gårdene lå husa så nært sjøen som mulig. Sjøhusa – brygger, naust og sjåer – lå naturligvis heilt nede i flomålet, delvis bygd ut over sjøen. De andre husa – med våningshus, fjøs, låve, stabbur og flere – lå gjerne i ei klynge et stykke lenger unna sjøen. Om det var flere bruk på gården, lå alle husa i samme klynge på et klyngetun, også kalt et fellestun. De største gårdene hadde både tre og fire bruk, og da lå husklynga der som en liten landsby, med dyrkamarka – åker og eng – om-

kring, beskytta av en gjerde mot utmarka. Ofte var dette et steingjerde med en port, og gjerne et geil inn mot husklynga, der fjøsa lå. Utafor utmarksgjerdet var det noen bruk som hadde sommerfjøs. I de gamle fellestuna kunne stuahus og fjøs ligge om hverandre, og det var ikke alltid at det var Per og Beret sitt fjøs som lå nærmest deres stuahus. Kanskje lå Jakob og Anna si stue og stabbur imellom. Og utafor fellestunet lå jordlappene til de forskjellige bruka, ofte delt mellom arvinger etter bonitet, spredt utover i et stort lappeteppes i større og små teiger. Det er dette vi kaller teigblanding. Dette bo- og driftsfellesskapet vart oppløst i løpet av siste del av 1800-tallet og de første par tiåra på 1900-tallet, gjennom utskiftninger på innmarka. Da var nye driftsmetoder og arbeidsredskap kommet i bruk i landbruket, og de lot seg ikke kombinere med små jordlapper, blanda om hverandre, og trange tun med hus på kryss og tvers. Men i tida rundt 1814, da så godt som alt arbeid på marka vart utført med handmakt, fungerte klyngetunet og teigblandinga utmerket. Ofte forutsatte det tett og nært

På Sørsætra på Fjellværsøya var det et lite klyngetun i tida rundt 1814, ikke svært forskjellig fra denne skissa, som viser tunet her i 1903 – like før utskiftinga. Våningshusa og uthusa til de fire bruka på gården ser vi midt på skissa, og oppe til høgre, ved Sætervægen, ligger sjøhusa deres. Og omkring lå jorda, delt opp i større og midre teiger. Kartskisse tegna av Svein Bertil Sæther, Årbok for Fosen 1978.

samarbeid naboene i mellom. Det hadde absolutt sine fordeler i fiskarbondesamfunnet, der karfolka ofte var på sjøen og kvinnfolk og unger måtte hjelpe hverandre heime i stua og fjøs og med gjeting ute i marka. Også i mer kritiske situasjoner, med barnefødsler, sjukdom eller ulykker, kunne det være godt å bo vegg i vegg med naboen. Naturligvis kunne så tett naboskap også være en prøvelse og stille store krav til tålmodighet og overbærenhet; det finnes mer enn ett eksempel på det. Men dette var ei nedarva boform, som folk var vant med. De kjente både fordelene og ulempene med den, og i tida rundt 1814 kunne de neppe tenke seg det annerledes.

Bang forteller at både våningshusa og de fleste uthusa var lafta tømmerhus. Det var ikke vanlig at våningshusa var bordkledd utvendig, men de kunne være panelt innvendig. De som satt noenlunde bra i det, hadde toetasjes stuahus, men romma var små og det var lågt under taket, særlig på loftet. Uthusa var stall, fjøs, korn- og høylåve og stabbur. Låvene kunne være egne bygninger, men Bang forteller også at låven kunne være bygd opp på fjøset med låvebru, slik vi kjenner det fra vår tid. Ofte kunne fjøsa være bygd et lite stykke unna de andre gårdshusa, gjerne ovafor åker og eng, slik at gjødselvatnet rant utover englandet og kornåkrene. Slik husa på gården lå spredt utover, kunne de minne om en liten by, skriver Bang. Det er altså klyngetunet han beskriver.

Det var tre slags sjøhus: Brygge, naust og skjå. Brygga var bygd på pæler ut over sjøen, ofte med svaler omkring et indre tømra rom, som de brukte til lagring av salt og salta fisk. I naustet lå båtene og båtutstyret. Skjåen hadde tett tak og gisne vegger av bord eller bak, og her hengte de opp nøter, garn, tauverk og segl til tørking.

La oss dra på et lite besøk igjen. Vi tar en tur inn i Fillfjorden, til Skreddarvika. Plassen har navnet sitter etter skredder Erik Nilsen, som slo seg til her på 1660-tal-

let. Skreddarvika var husmannsplass under Tranvikan fram til 1857 og tilhørte presteembetet. I 1760-åra var Ola Iversen og kona Ragnhild Eriksdotter husmannsfolk her. De hadde ingen barn. I 1790-åra var Ola og Ragnhild kommet godt opp i åra, så i 1795 overlot sokneprest Otto Stub på Dolm bykselen av Skreddarvika til Amund Amundsen Berg fra Snillfjorden. Ola og Ragnhild fikk bo som leietakere (innerster) hos den nye husmannsfamilien, Amund og kona Jødda (= Gyda) og ungeskokken deres. Kort tid etter døde Ola Iversen, og i 1805 gifta den godt vaksne Ragnhild seg med Assar Arntsen, kanskje fra Bustlia i Snillfjord. Assar var 20 år yngre enn Ragnhild, og en nevenyttig kar, ser det ut til. Han fikk lov til å sette opp et stuahus til seg og den aldrende kona si i Skreddarvika. Husa i Skreddarvika ligger nede ved sjøen på denne tida. Det er hit vi drar en ganske spesiell dag, og vi kommer ikke hit aleine denne dagen: Det er den 2.mai 1816. Vi ser husa til husmannsfolka Amund og Jødda. Det er vel snart sønnen Amund, som skal overta her. Så får vi øye på stua til Assar og Ragnhild: Et lite toetasjes hus med ei sval på ene sida. Og her er det jammen folksomt. Sjølveste sorenskriver Kaasbøll er her, og vi får øye på lensmann Jensen også. Hva er det som skjer? Jo, Ragnhild Eriksdotter er død, og i dag skal det være skifteregistrering i boet etter henne og Assar. Lensmannen har utnevnt naboene Lars Andersen Tranvikan og Abraham Olsen Henningsvika til vurderingsmenn, og det betyr at de skal sette verdi på hus og alt innbo som har hørt Assar og Ragnhild til. De er i full gang, og stakkars enkemann Assar plukker fram alle de eiendeler de har. Assar og Ragnhild hadde ingen barn, så det er slekta hennes Ragnhild som skal arve halve boet. Flere av dem er til stede og følger nøye med. Fra Sula, fra Fjellværsøya, fra Bjønnavågen og fra Sandstadvika er de kommet hit. Inne er det fullt hus. Vi kommer inn i et lite kjøkken med ei grue og ei innmura gryte. Ei gryte henger i skjerdingsgen i grua, og ved sida henger et bakstjern. Her er det noen hyller med trau og

fat i forskjellige størrelser, bøtter av tre og et par daller. På stua er det ei kort og brei seng festa i et hjørne. Ei bordskive til å slå opp og en enkel trebenk er festa til veggen, og et par trekrakker står ved sida. På ei hylle oppunder taket står noen melkebunker og godgjør seg og ei vakkert malt brødkorg med flatbrød. To kister står på golvet, ei malt kleskiste og ei utstyrskiste. Tjenestejenta Marit Larsdotter får beskjed om å åpne kleskista og plukke fram innholdet. Forsiktig plukker ho fram det ene klesplagget etter det andre. Det er klærne hennes matmor Ragnhild, dette, forteller ho. Noe av plagga er nok heimgjorte: To par ullstrømper, et par vadmestryger, et underliv og en strieserk. Men Marit legger nå fram vakre plagg av kjøpt tøy: To bomullsskjørt med innvevde mønster, ei blå trøye av ratin (et ullstoff), ei blå av kalemank og ei grønnranda trøye, ei mønstra lue av kattun, et bomullstørkle og et tørkle av silke, ei tjukk kåpe av duffel, et par skinnhansker, to par sko og mer til. Vi innrømmer at vi blir litt overraska over alle de fine plagga som husmannskjerringa Ragnhild har hatt å velge i. Marit tjenestejenta finner fram to hjulrokker og et par karder, og ho forteller at ho og matmor tok på seg spinning for andre hver vinter. Sjøl brukte de å ha bare en sau eller to. Assar tar oss med bort i svala, og her har de ei ku, tre geiter, et fjorlam og en gjeldvær. Nede i skjåen hos han Amund har han Assar fiskeredskapen sin: Seks sildegarn, tre moddgarn og et handsnøre med jarstein og vadbein. Og i naustet hans Amund får han Assar ha båtene sine: En gammel og en ny færing. Han driver bare sjøen til eget husbruk, forteller han. Mest holder han på med trearbeid, lafting og snekkerarbeid av forskjellig slag. Han viser oss en stor kasse med snekerverktøy: Bile, øks, grindsag, navere, haldhakke og mer til. Vi forstår at han har nok å holde på med rundt om på gårdene. Nå har han visstnok planer om å gifte seg igjen. Det er derfor det måtte holdes arveskifte etter kona hans. Idet vi står nede i fjæra og tar farvel med Assar, kommer også tjenestejenta Marit Larsdotter og

sier adjø. De to ser på hverandre, og vi forstår hvordan det ligger an. Vi skyver færingen fra land, ønsker dem begge lykke til og ror sakte utover Skreddarvikbukta.

Presten Bang var nok ganske ofte på besøk rundt om i heimene på Hitra og Frøya, blant anna i soknebud. Derfor hadde han god kjennskap til hvordan folk bodde, og det var nok ganske forskjellig fra det han hadde opplevd under oppveksten i Danmark og slik han hadde det i prestegården heime på Dolm. I de grå tømmerhusa rundt om her på øyene, var romma små og trange. Men det verste syntes presten var lukta der inne. Om vinteren fyrte folk, slik at det vart «een umaadelig Heede» der inne, og her tørka karene sjøklærne sine. Sjøklærne var av skinn og besto av lange sjøstøvler, ei halvlang brok og ei sid kufte, som de kalte skinnstakk. Disse vart smurt inn med tran for å holde seg mjuke og trekke minst mulig fukt. Om kvelden vart dette sjøhyret hengt til tørk ved ovnen, og presten bar seg for den forferdelige lukta som spredde seg i huset av dette. Innvendig belysning var av tranlamper, der veiken lå og oste og lukta ille. Og ikke nok med det: Bang påstår at om vinteren var det vanlig å sitte inne i stua å ta lever ut av morten, og det bedra just ikke luftkvaliteten der inne. Det aner oss at presten ba om at det måtte luftes ut når han kom på besøk, men det nekta de plent. Skulle de fyre for kråka? Nei, ellers takk.

Landbruket

Husdyrhold og åkerbruk var en viktig del av livsgrunnlaget for folket på Hitra og Frøya i tida rundt 1814. Ei undersøkelse for dette området hundre år tidligere viser at hiter- og frøyværingene rundt år 1700 jamt over henta en tredel av sitt utkomme fra landbruket og to tredeler fra fisket. For Hitra konkluderer et vitenskapelig arbeid om økonomi på 1800-tallet med at «fisket spilte en avgjørende rolle i næringsgrunnlaget». I 1840

Johan Friderich Dreier (1775-1833) var blant annet kjent for sine tegninger av norske folkedrakter. Sommeren 1807 var han på Hitra. Høgst sannsynlig var det da han møtte disse to: En mann og ei kone i finstasen sin. Mannen holder et fiskesnøre (twihak) i handa, og bak ser vi et knippe tørrfisk. Foto: Kystmuseet.

skreiv lensmann Johan Grøn Lund om Hitra og Frøya: «Almuens Hovednæring er, og vil til enhver Tid blive Fiskerier». Vi trenger ikke tvile på at slik var det også i begynnelsen av 1800-tallet. Likevel står det fast at det var kombinasjonen av fiske og landbruk som utgjorde fundamentet og ga dette øysamfunnet styrke. Amtmann Carl Fredrik Motzfeldt i Søndre Trondhjems Amt hevdar i si femårsberetning for 1855-60 at fisket ikke var til hinder for landbruket, men at de to næringene «støtter og ophjælper hinanden gjensidigen».

Jamt over var gårdsbruka på Hitra og Frøya små, og husmannsplassene enda mindre. Både bo- og driftsformer gjorde det mulig å kombinere fiske og landbruk gjennom arbeidsdeling: Karfolka rodde fiske, og kvinnfolka dreiv bruket heime. Kabalen gikk opp mellom de større sesongfiskeria og onnene i landbruket, slik at karerene kunne være heime og hjelpe til under både våronn, slåttonn og delvis skuronn.

I 1802 bestemte dansk kongen i sin store nåde at det skulle pålegges ei fast eiendomsavgift i Norge. Denne avgifta skulle reknes ut etter eiendommenes verdi, og dermed vart det satt i gang et omfattende registreringsarbeid for å finne denne verdien. I løpet av 1803-04 vart hvert bruk og plassrom vurdert og taksert, og har får vi ei oversikt over både husdyrhold, åkerbruk og mer til. En systematisk gjennomgang av dette omfattende materialet vil kunne gi oss god innsikt i landbruket på Hitra og Frøya først på 1800-tallet. Her er det bare rom for å gjøre noen ganske overflatiske betraktninger:

Alle matrikulerte gårder og de aller fleste husmannsplassene på Hitra og Frøya hadde husdyr. Det varierte naturligvis veldig fra noen sauer på en husmannsplass til gården Straum, der de fem brukerne til sammen hadde 8 hester, 32 storfe og 48 småfe. Av enbølte gårder var prestegården Dolm blant de største, med 2 hester, 16 storfe

og 30 småfe. Under Dolm var det også sju husmannsplasser, som holdt 16 storfe og 14 småfe. Også ute i fiskeværa hadde de husdyr. På Sula hadde de 18 storfe og 42 småfe, og i Froan opplyste væreieren Henrik Borthen at det fantes i alt en hest, 32 storfe og 90 småfe. På Titran var det 32 storfe og 32 småfe, her hadde alle fastboende litt jord. Et oversyn fra 1812 viser at på de mindre bruka var tang og tare det vanligste husdyrforet. De 16 brukerne på Mausund hadde i alt 48 kyr og over 60 sauer og geiter. To tredeler av foret til kyrne og alt for til småfeet var tare og tang. Om vi i 1814 hadde troppa opp hos Per Olsen Gården og kona Anne Gunnarsdotter på Titran, så ville vi i tillegg til det bordkledde stuahuset deres ha funnet to stabbur, et fjøs med høystål, en låve med kornstål, et sauefjøs, et sommerfjøs, en skjå, et naust og ei torvbu. Inne i det vesle fjøset ville vi ha funnet to kyr og ei kvige, i sauefjøset to sauer, to lam og ei geit. Det stemmer bra med det som Per oppga i 1803-04: Tre storfe og fire småfe.

Vi kan kanskje undre oss over hva værmannen Per Gården på Titran skulle med en kornlåve, men det var korn dyrking til og med på Titran på denne tida. Jakob Samuelsen sådde to tønner korn – trulig blandkorn (bygg og havre) – i 1803-04. Det var mer enn på flere av gårdsbruka rundt om. Etter hvert har også Per begynt å dyrke litt korn, muligens flere også. Det var kanskje eneste måten å skaffe seg korn på etter at engelskmennene fra 1807 av blokkerte norske havner og stansa kornforsyningene fra utlandet? Der det var jord nok til å ha en åkerlapp, der dyrka de korn. Riktignok varskudde Jon Olsen og Einar Einarsen på Olderøya i Bispøyan at de ikke hadde tid til å dyrke korn på grunn av fisket, og flere i Bispøyan sa det samme, men hovedinntrykket er at de aller fleste hadde kornåker, sjøl om det ikke var rare greiene hos enkelte. Segler vi fra Bispøyan og litt sørvestover, kommer vi til det egentlige Kvennværet. Til og med på de fleste av disse øyene hadde de små kornåkrer: Jelsøya, Hakkbuan,

Et lite utsnitt av en modell av fellestunet på Fillingsnesset, Frøya. Modellen står i utstillinga «Frøya gjennom tidene», Rådhuskjelleren, Sistranda. Foto: Svein Bertil Sæther

Brattvikan og Skåren på Skårøya, Gangstøa på Straumøya, Jøssøya og Helsøya, ja, til og med Augustinus Jensen på Sør-Kalven sådde ei halv tønne korn. Men Søren Seehuus på Rørøya «saaer intet, formedelst hans Beskjeftigelse med Handelen, da dette er et betydeligt Handelssted». Heller ikke de fire brukerne på Tosøya dreiv med åkerbruk, for de var opptatt med fiskeri, får vi vite. Ikke uventa var gårdene på Innhitra blant de fremste korngårdene i prestegjeldet: Balsnes, Hamna, Akset, Sandstad og Strand var såkalte «årvisse gårder», og det vil si at det var ganske sikker avling hvert år. På Strand sådde de 12 tønner korn, som i tida rundt 1814 vanligvis

ville gi ei avling på rundt 45 tønner. Det var likevel på gården Straum de dyrka mest korn. Her fortalte de fem brukerne at de til sammen sådde 16 tønner korn hvert år, og om alt gikk bra, kunne de fylle mer enn 60 tønner korn til hausten. Men det gikk ikke alltid så bra, særlig ikke de første åra på 1800-tallet.

Dagboknedtegnelser fra Stadsbygda, gir ei bra oversikt over værforholda i nabolaget vårt på denne tida. Sjøl om dette er fra ei fjordbygd noen mil unna oss, så er vanligvis ikke vær-situasjonen svært forskjellig mellom bygdene våre. Slik var det heller ikke på 1800-tallet, så

la oss få med oss værobservasjonene for to hundre år sia: 1802 var en forferdelig regnsommer, så det vart dårlig med mat i kornet. I 1803 var sommeren litt bedre, men de neste tre-fire åra var kornhausten dårlig igjen. Etter storsnøvinteren 1808 vart det en varm sommer med god avling, og slik vart det også i 1809 – snø og mye storm om vinteren, men det vart en god sommer og haust, godt med korn og høy. I 1810 vart våren så sein i Stadsbygda at kornet knapt rakk å modne, men 1811 vart det en fin sommer og et godt kornår. Året 1812 har fått navnet «storkleinåret» og vart det verste uåret i manns minne mange steder. Det regna heile sommeren, kornet skaut ikke aks før i august og det vart ikke mat i det. Høyet råtna på marka, og kornet fraus ute på åkrene. Det hevdes imidlertid fra Stadsbygda at kornet på åkrene nærmest sjøen klarte seg bedre. Kanskje kan det tyde på at «storkleinåret» vart litt mindre kleint på Hitra og Frøya enn i andre bygder. I 1813 vart det tidlig vår, men folk hadde dårlig med såkorn, så de fikk ikke gjort seg særlig nytte av den gode sommeren. 1814 vart et godt år med bra avlinger, og slik fortsatte det i flere år framover, heilt fram til 1820-tallet.

En del fikk hjelp av kirkeeieren Rasmus Brochman Parelius på Hopsjøen med såkorn da uåra herja som verst. Ved innkrevinga av kirka sin part av korntienden i 1803 forplikta Parelius seg frivillig til «at have aarlig liggende til Almuens Tieneste 50 Tønder Sæde-Korn». Parelius argumenterte med at det var sikrere å så det kjente, lokale kornet i stedet for innført fremmed såkorn. Ennå i 1803 konkurrerte «Parelius-kornet» med importert korn, særlig fra Danmark. Men etter at Danmark og Norge kom i krig med England i 1807, vart skipsfarten – og dermed kornimporten – til Norge så godt som stansa. Om den godeste Parelius klarte å holde løftet sitt gjennom de vanskelige åra, kjenner vi ikke til. At noen fikk såkorn fra han, veit vi imidlertid. Sjøl om Parelius på bygdetinget i 1803 hevda at han så på dette tiltaket sitt

som en «Velfærdssag», så var det ikke mer velferd i det enn at han seinere krevde hjelpekornet betalt tilbake, med renter.

Men hva med poteten, tenker du. Var ikke den et viktig bidrag til kostholdet i gammel tid? Jo, men ikke i tida rundt 1814. Sjøl om vår kjære poteteprest Peder Schwane Bang hevda at han innførte potetdyrkinga til Hitteren prestegjeld i si tid som prest her (1774-1780), så greip den ikke om seg slik at den fikk noen betydning for matforsyninga. Det skjedde først lenger ut på 1800-tallet.

På havet

Jo, husdyrhold og litt åkerbruk var viktig for folk på Hitra og Frøya i tida rundt 1814, men det er ingen tvil om at det var fisken som betydde mest for dem. Presten Bang, som i opplysningstidas ånd var en sterk talsmann for styrking av landbruket, beklaga seg over at det først og fremst var drifta på sjøen som interesserte hitterværingar og frøyværingar. I det hadde nok Bang rett, og sjøl om han ikke skjønnte det, så forsto folket på Hitra og Frøya utmerket godt at det var fra sjøen de henta livsgrunnlaget sitt.

Skal vi ta et siste lite besøk igjen i året 1814? Enn om vi heiser råseglet på færingen vår og slører opp Straumøyvågen i sørvesttrekken på dagen 200 år i dag? Det er mildt og fint, med litt småyr i lufta. Under Middagsheia stryker vi inn mot land og legger til ved Gurvikdalen i Dalasundet. Her er det fire bruk. En kar i 30-årsalderen møter oss nede i støa. Det er han Arn Jensen Bonenget. Han er trulova med Olava Danielsdotter, eldste dattera til Karen Larsdotter, som er enke på et av bruka her i Dalen. Husbonden her, Daniel Olsen, døde for et par år sia. Jasså, har vi lyst til å se på båt og bruk etter han Daniel? Ja-ja, han Arn kan bli med oss, han. Det er ikke mye fisk inne på brygga nå så seint på hausten: Et parti tør sei,

Snørsule med tvihak.

Dette var det vanligste fiskeredskapet i tida rundt 1814, både under vårfisket og storseifisket. Snørsula finner du i utstillinga «Folket i Flatvika» ved Kystmuseet, Fillan.

*Foto: Freja Bejer,
Museene i Sør-Trøndelag.*

noen tønner med salta torsk, noen sildtønner, mest til husbruk og tre tønner med levergrakse, som etter hvert skal bli til tran. Det var bra skreifiske i vår, forteller Arn, og de hadde hengt bra med fisk, men det var ikke noen pris å få for den hos handelsmennene. «Engelskmann ha stoppa all skipstrafikk te og frå landet, så kjøpmenn får da itj selt fesken, dem hell. Og da betale dem itj feskarn stort, sju». Arn rister på hodet over galskapen. I bryggesvala henger ei stor snørsule, med ei tvihak, med forsing og jarstein. Både ved vårfisket etter skrei og lon-ge og fisket om hausten etter storsei bruker fiskerne her omkring først og fremst snøre, sier Arn. Han forteller at vårfisket her varer fra februar til midten av april, av og til litt lenger. Vi går inn i skjåen til Daniel Dalen og ser at her henger det jo flere torskgarn. «Bruker dere ikke garn under vårfisket da?», spør vi. Arn rister på hodet. «Mesta ingen gjer det lenger no», svarer han. «Det va

vest ein og annan som brukt garn etti skreia før. Vart berre leven tå det», sier Arn og vil ikke uttale seg mer om den saken. Men til fiske etter modde, som foregår fra september til mai, bruker de ofte garn, får vi høre.

Vi teller 16 sildegarn her på skjåen, og her henger det ei heil sildenot, som de fire brukene i Gurvikdalen eier i lag. Sildefisket foregår fra seinsommeren og utover heile hausten. Garna blir satt i lenker på tre-fire garn eller mer. Sildnota i Gurvikdalen er ikke blant de største, rundt 80 favner lang og ni-ti favner djup. Likevel må de være minst ti-tolv mann for å betjene notbruket. Ikke minst når notbåten skal roes en veg og spellbåten med notarma den andre vegen rundt sildestimen kreves det mye handmakt og mange roere. Det er ikke hvert år det blir sildnotsteng i Staumøyvågen, forteller Arn Jensen, silda er uberegnelig slik. Men bruket ligger klart hver

haust, og når varsel om innsig av en sildestim kommer, er det bare å kaste fra seg alt annet og gjøre seg klar. Med garn kan en fiske noen få tønner sild, men med ei not kan en ta flere hundre tønner. Og notsilda er best, for den blir tatt levede og får gå av seg åtet før den blir håva i land.

Også småsei og mort blir av og til tatt med kastnot. Det henger ei kastnot på skjåen, ser vi. Småseien blir også fiska med trøer, særlig til matfisk på sommerkveldene. Men helst bruker de søkknot til småseifisket. Det henger et søkknotøre med arm her i skjåen. Et søkknotøre er en firedel av heile nota, og det er vanlig at fire fiskere eier hvert sitt søkknotøre. Når de fisker med søkknot, må fire båter samarbeide. De fire søkknotørene blir festa sammen til en firkant. Så senkes nota ned på grunna, og når de merker at småseistimen er over nota, drar de av alle krefter i hver si notarm (tauet) og fanger småseien som i en sekk. Derfra håves seien opp i båtene. Det reknas som en god fangst når de fire færingene er fylt med småsei, sier Arn.

I naustet etter Daniel står det en færing og to seksringer. Den ene seksringen er tydelig mer slitt enn den andre, men i alle tre båtene ligger rigg, mast og råsegl og ellers alt utstyret som hører med. «De får bli med borti storbåtnaustet òg», sier Arn. Storbåtnauset er en enkel bygning, nesten bare et tak, som ligger over noen steinvegger inntil en bergnabbe. Her ligger storbåten. Den er stor som ei lita jekt. «Det er en trelesting», forteller Arn Jensen. Vi forstår at det betyr at den kan laste tre lester, altså heile 36 tønner. Tre av brukerne i Gurvikdalen eier denne båten sammen. Det er en føringsbåt, altså en båt som brukes til frakt. «Langt atti tida brukte folk her omkring å føre fisken sin til Bergen», forteller Arn. Da brukte de jekter og føringsbåter, som denne. Men så fikk handelsborgerne i Trondheim lov av kongen til å slå seg ned her i prestegjeldet og drive handel, og da

måtte fiskerne handle med dem. Det var kjøpmenn over alt her på den tida, har Arn hørt. «No har vi for det mest begynt å før fesken våres te byn igjen sjøl», sier han. Mest til Trondheim da, forstår vi. Men det er de som segler helt til Bergen også. «Vi får ber pris når vi føre fesken sjøl», forklarer Arn. Men i år har det altså vært lite hjelp i det. Arn er sint på engelskmannen, forstår vi. «Ka gæli ha vi gjort dem?» spør han. Så gli-ser han i skjegget: «Men vi lure engelskmann lell, vi». Hvordan da, spør vi? «Vi segle da på bøgdin», sier Arn. Et par ganger i året drar fiskarbøndene innover Trondheimsfjorden med føringsbåten full av fisk: Tørfisk, saltfisk, sild og tran. De segler forbi Trondheim og innover Trøndelag, til Stjørdalen, Verdalen og Inderøya. I mars er de fast på Marsimartnaden på Levanger, og her møter de svenskene som kommer over fjellet fra Jemtland. Og så bytter de varer, fiskarbøndene, inntrønderne og jemtene. Slik har det vært i hundrevis av år, kan Arn fortelle. «Der kan itj engelskmann ta oss, veit de», humrer Arn. Både fisk og sild blir delt opp i kjøpmannsgods og bondegods. Kjøpmannsgodset går til bykjøpmennene, som skal selge det videre til utlandet. Derfor kreves det høgere kvalitet av kjøpmannsgodset. Bondegodset er byttevarer til inntrønderne og jemter, gjerne tør eller salta sei og garnsild. Tilbake får de kornvarer fra inntrønderne og jern- og trevarer av ulike slag fra jemtene. Men de seinere åra har det ikke vært så enkelt dette, heller, sukker Arn. «Før kunn vi få ei tynn konna fer ei tynn spekesild», sier han. «No ferlange dem både to og tre tynna sild, og enno ha konnet deres vore så dårlig at det mesta itj e folkmat». Det har vært uår innover bygdene og mindre korn, forklarer Arn. Han håper på bedre tider. Krigen mot engelskmennene er visstnok over, trur han. Da kan skipa segle fritt igjen, og handelen med utlandet vil ta seg opp. Og kanskje vil Vårherre hjelpe oss med bedre sommervær, slik at det blir modent og godt korn, håper Arn. Hva med poteten da, spør vi? Har dere prøvd den? Da storflirer Arn og rister på hodet. «Pote-

Den eneste kirke på Hitra og Frøya som fortsatt står omtrent akkurat slik den gjorde i 1814, er Fillan kirke, bygd i 1789.

Foto: Kystmuseet

dedes? Nei, det svineriet kjem itj på bordet åt meg», slår han bestemt fast. Den får du nok bite i deg, tenker vi, takker Arn for omvisninga, setter oss i færingen ogror tankefullt tilbake til vår egen tid.

Styre og stell

Vi har besøkt bygdetinget. Det var her folk flest kunne møte representantene for de som sto for styre og stell:

Sorenskriveren, fut og lensmann. Og de styrte sine lokalsamfunn på vegne av den eneveldige statsmakta i København. Sia 1660-åra hadde danskekongen og hans nærmeste medarbeidere hatt all makt i landet, utøvd av embetsmenn på høgeste, mellomste og lågeste nivå. Statens bestemmelser ble meddelt folket på bygdetinget og på kirkebakken. Det var i form av lover, forordninger og plakater av ulike slag, som vart lest opp for folk. Dette skulle de forholde seg til og handle etter.

Men det var også en fjerde lokal embetsmann – eller rette sagt to – som hadde vel så mye å gjøre med folk i deres dagligliv: Presten og kapellanen. I gamle Hitterens prestegjeld var de to på denne tida: Soknepresten Tobias Brodtkorb, som var sokneprest her fra 1798 til 1838, og kapellanen Albrigt Crantz Stabell, som var kapellan i vårt prestegjeld fra 1808 til 1817. Brodtkorb bodde naturligvis på Dolm, og Stabell bodde på Vikstraum. Tobias Brodtkorb var født i Hemne i 1757. Han var en fargerik person, som det har gått mange historier om. Han skal ha vært en handlingens mann. Da han kom flyttende til Dolm prestegård i 1798, begynte han straks arbeidet med å få bygd nytt våningshus på gården. Det sto ferdig i år 1800, og brant ned til grunnen i 1963.

I kallsboka for Hitra står blant anna dette om Tobias Brodtkorb:

... en kraftig, energisk mand, driftig i sit sjøbrug og ivrig i at undervise ungdommen. Det var ingen sjeldenhet, at konfirmanterne maatte gaa for presten i aarevis; og han læste gjerne med dem til langt paa nat; for nu at hindre at de falt i søvn, var der en skolelærer tilstede, som havde til forretning med en visp at skvætte vand af et fad i ansigtet paa dem som viste tegn til søvnighed.

Der forsikres fra paalideligt hold, at han en søndag formiddag er truffet i færd med at lappe sine sko og stoppe sine strømper, og at han i kirken havde med sig et saueskind, som endnu alle fire fødderne sad paa, for at staa paa det foran alteret, og at han derfra trak det, slæbende efter sig, med op paa prækestolen.

Brodtkorb var først gift med Sophie Amalie Borch, prestedatter fra Sunndalen, nesten 20 år eldre enn han sjøl. Hun døde barnlaus i 1799, året etter at de kom til Hitra. I 1800 gifta han seg Ulrikke Anna Eleonora Knoff fra Orkdalen. Hun var 17 år yngre enn han, og

de fikk åtte barn, men tre av dem døde som små. Sønnen Christian Johannes gifta seg med dattera til Parelius på Hopsjøen og dattera Anna Mergrethe vart gift med proprietær Johan Jørgen Borthen, eieren av Froan. Jo, presten på Dolm visste å knytte de riktige banda.

Kapellanen Albrecht Crantz Stabell var nok ganske forskjellig fra den mektige soknepresten på Dolm. Han var født i Orkdalen i 1772 og kom som kapellan til Hitra i 1809. Da han kom til Hitra var han gift med Sophie Møinichen Kolderup Møller, og de fikk åtte barn. Stabell var dikter. Han hadde dårlig helse, og bedre vart det ikke av at han 27.mai 1810 var med og kollsegla i Barmfjorden på veg til Fillan kirke. Han døde på kapellangården Vikstraum i 1819.

Prestene spilte en sentral og viktig rolle i samfunnet rundt 1814. I tillegg til prestegjerna og alt som fulgte med den, hadde de ansvar for både skolestell og fattigstell. Vi kjenner til at det eksisterte et enkelt skolehold i prestegjeldet fra 1730-åra av, men det var fra 1775 at Hitterens prestegjeld fikk ei skikkelig skoleordning. Det var den kjente potetpresten vår, dansken Peder Schvane Bang, som da innførte en omfattende skoleinstruks i 29 punkter. Denne instruksjonen kom til å gjelde her i lang tid, også i tida rundt 1814. Det skulle ikke være faste skolehus. Til sammen fire skolemestre skulle undervise rundt om på gårdene i hvert sitt sokn, og i løpet av et år skulle de sørge for å rekke hele soknet rundt. Skolen skulle finansieres gjennom en egen skoletoll etter fastsatte satser. Det var soknepresten som ansatte skolemestrene, og det var de som skulle sørge for føring av rekneskap for skolekassen og holdt i orden i skoleøkonomien. Skoleordninga for Hitra og Frøya fungerte godt gjennom siste delen av 1700-tallet og heilt fram til begynnelsen av 1800-tallet. Kapellan Hans Ross var en ivrig talsmann for skolen, og han la mye arbeid i skolestellet. Men i 1802 flytta han fra Hitra, og verken

i den Kongelige Brevkasse den 24de Septbr 1814. No. 23. Ref. 1000. af J. H. B. 1814.

Ell at Lijve som valgt mand for Kellers
 La. og J. H. B. Valg for samlingen paa
 Melhus den 19. Septbr. 1814. i Valgmenne
 Brodtkorb og Bonden Peder Larsen Hendrichs-
 øen i dette midt Votum sender jeg skriftlig til
 den Valgforsamlingen i Sagd i Dolm kirke
 og beder om at de vil sende et skriftligt
 svar til mig paa den 24de Septbr. 1814.

J. H. B.

Dette er en stemmeseddel fra valget til det ekstraordinære Stortinget høsten 1814. Valget for Hitra prestegjeld foregikk ved Dolm kirke den 13. september 1814. De skulle velge utsendinger (valgmenn) til valgmøtet på Melhus 19. september. Valget foregikk muntlig, men lensmann Jensen var forhindra fra å være til stede i Dolm kirke på valgdagen, så «dette midt Votum sender jeg skriftlig til Valgforsamlingen», skriver han. Og lensmannen ville ha «Hr Pastor Brodtkorb og Bonden Peder Larsen Hendrichsøen» som valgmenn. Foto: Svein Bertil Sæther

sokneprest Brodtkorb eller de kapellanene som kom etter Ross, hadde samme interessen for skolestellet. Det vart etter hvert vanskelig å få innkassert skoletollen, og først på 1800-tallet var bare to av de fire skolemestrene i virksomhet. Brodtkorb fikk tak i to gamle gubber som han satte inn som skolemestere. En av dem het Lambrigt Olsen, og han vart skolemester i Dolm sokn. Om han skriver Brodtkorb: «Lambrigt udmerker sig ikke ved Kundskaber, men hans Character og Embeds samt levnedes Førelse, er aldeles ulastelig». Det var jo en slags trøst. I 1805 forsøkte Brodtkorb å sette hardt mot hardt: Folk måtte bøtelegges for å holde barna sine borte fra

skolen. Om det ikke hjalp, burde barna tas fra foreldrene. De eldste barna som ikke ville lære noe, burde sendes på tukthus! Brodtkorb fikk heldigvis ikke særlig gjennomslag for forslaga sine.

Også fattigstellet var prestenes ansvar. Sokneprest Bang la også ned et stort arbeid her, som fortsatt var i funksjon rundt 1814. Prestegjeldet vart inndelt i såkalte legder, og hver legd hadde ansvaret for et visst antall fattige. De fikk støtte fra fattigkassa, og de fattige måtte så gå fra gård til gård innen legdet for å få mat og losji. Derav har vi fått begrepa legdkjerring og legdkall.

Fattigkassa vart finansiert blant anna gjennom tavlepenger – kollekt – i kirka.

Kirka var en svært viktig institusjon også i tida rundt 1814. Vi hadde fire kirker på denne tida: Hovedkirka Dolm og annekskirkene Fillan, Sletta og Kvennvær, som den gangen var plassert på Hakkbuan. Folk søkte ofte til kirke, mange hver eneste kirkesøndag, ikke bare for å høre gudsordet eller delta i kirkelige handlinger, men også for å møte slekt og venner og høre lensmannen lese meddelelser fra kirkebakken. Her vart band knytta, avtaler gjort og gamle krangler holdt ved like.

Hva prata de om?

Og når de møttes ved kirka si, folket som bodde her i tida rundt 1814: Skal tru hva de prata om?

Noen gikk vel fortsatt og flirte av skredderen og fiskarbonden Ole Olsen, en innflytter fra Hedmark et sted, som gifta seg med ei enke i Leirvika på Fjellværsøya. Han tålte ikke brennevin. Fikk han en dram, vart han rabiatt, og på hausttinget på Hopsjøen 18. sept 1806 rava fram til tingbordet og kjefta sjølveste futen huda full.

Flere minnes ennå sommeren 1811. Da dukka det opp en stor komet med en lang, lysende hale opp på himmelen. Den viste seg heile hausten og forsvant ikke før ved nyttår. Mange tok dette som et dårlig tegn, og de fikk så rett: Uår, krig og elendighet.

Det vart vel også spurt om hvordan det gikk med disse mausundværingene som visstnok hadde plyndra et skipsvrak ute i øyene der i 1810. Det vart storsak på tinget av det, en sak som varte i flere år. Men hvordan gikk det til slutt, undra folk seg. Vart det tunkthus på heile gjengen?

Rett som det var måtte han Sivert Eidsøya i Barmfjorden fortelle hvordan det gikk til da han i lag med naboen Jakob og sønnen hans, Lorents, i full storm berga kapellan Stabell fra båtkvelvet i mai 1810. «Jau, vi såg dem kollsegla eit godt stykkj bortpå fjorden, og så fekk vi dra ut seksringen, han Jakob, og han Lorents og æg. Vi holdt på mesta ein tim før vi kom oss bortover. Der låg a Engbor og a Karen-Gurina i lag med han Stabell og klønt sæg fast i kvølvet. Vi fekk dem om bord, ja. Men fer han Anders Hallarvika vart det fer seint, ja. Han mått slepp sæg, han; før vi nådd fram».

Og så vart det sikkert snakka om karene Ola, Jens og Søren fra Stein på Storfosna som berga sju mennesker fra båtkvelvet 17. desember 1813. Og de sju som vart berga var sjølveste handelsmann Kristoffer Riiber og kona madam Inger Riiber fra Vikan, Jakob Olsen Dragsnes, Ole Arentsen Dragsnes, Olava Danielsdotter Dalen, Johannes Pedersen og Erik Arentsen. I seks timer hadde de ligget og klamra seg til kvelvet da redninga kom. To til hadde vært om bord, men de hadde mista taket.

Fleire snakka vel om krangelen mellom handelsmann Hans Christian Grønbech i Hestvika og handelsmadam Justina Steensen i Kaldklovan om et hesteføll, som de begge påropte seg eiendomsretten til. Det vart stor sak på bygdetinget i juni 1814, med mange vitner og stor ståhei.

Så snakka de sikkert om krigen, om engelskmannen som rana og tok folk til fange og om de dyre tidene de levde i. Men de snakka nok også om det underlige som hadde skjedd: At Norge ikke skulle være en del av Danmark lenger, at de ikke lenger skulle være undersåtter av kongen i København, at de skulle begynne å velge sine representanter og at de skulle være med å bestemme hvordan Norge skulle styres.

«Nei, det her kan aller gå væl», sa han Ola Sveneset.

Kjelder:

- Folketelling 1801 for Hitterens prestegjeld. Kopi ved Kystmuseets kjeldesamling (*Statsarkivet i Trondheim*)
- Sjøinnrulleringa 1803 for Hitterens tinglag. Kopi ved Kystmuseets kjeldesamling (*Statsarkivet i Trondheim*)
- Statsarkivet i Trondheim, Sørenskriveren i Fosen: Tingbok 1808-1813 og Tingbok 1813-1820
- Statsarkivet i Trondheim/Digitalarkivet, Sørenskriveren i Fosen: Skifteprotokoll 1783-1823 og 1794-1811
- Sjøinnrulleringa for Fosen fogderi 1809, hovedrulle, ekstrarulle og ungdomsrulle. Kopi ved Kystmuseets kjeldesamling (*Statsarkivet i Trondheim*)
- Statsarkivet i Trondheim, Hitra prestearkiv: Manntall over stemmeberettigede 1814 (II 1.1), Div. ang. valg 1814-1848 (II 2.1) og sammen- drag av folketallet 1801 [1815] (II 3.1)
- Statsarkivet i Trondheim, Fosen fogderi: Jordavgift 1803 og 1816
- Hitra prestearkiv: Kaldsbog for Hitteren sogneprestembede. Kopi ved Kystmuseets kjeldesamling

Litteratur:

- Fosen historielags årbøker: Artikler fra åra 1947, 1948, 1967, 1970, 1977, 1978, 1982, 2007 og 2009
- Bernt Mæland: Et øysamfunn i endring og kontinuitet. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Trondheim 1981.
- Svein Bertil Sæther: Folket, jorda og sjøen. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Trondheim 1986.
- Johan G Foss: Trøndelagskysten gjennom tidene, fram til 1900. Rørvik 1984
- Johan G Foss (red): Frøyværingar på 1800-tallet. Trondheim 1985
- Peder Schvane Bang: Beskrivelse over Hitterens Præstegjeld. Johan G Foss/Svein Bertil Sæther (red). Trondheim 1984
- Sverre R Utseth: Hitraboka. Sandstad sokn. Orkanger 1989

Herøya - et lite samfunn rundt 1814

– og litt om utviklingen videre.

Rundt 1814 bodde en vesentlig del av hitterværingene på øyene rundt selve Hitra, eller Hitteren som det vel ble skrevet den gang. Det var folkerike samfunn på Dolmøya, Ulvøya, Fjellværsøya – og mange livskraftige samfunn på andre øyer/øygrupper. Men mens de tre nevnte øyene fortsatt er folkerike, har det gått sterkt nedover med nesten alle andre øysamfunn. Fraflyttingen skjedde utover 1900-tallet, tildels med offentlig støtte. Spesielt i gamle Kvenvær herred bodde en stor del av folket ute på disse mindre øyene. Men rundt hele Hitra var det mange slike små samfunn som ble avviklet.

Fjellværsøya er i en særstilling blant alle disse øyene rundt Hitra grunnet sin størrelse og kronglete topografi. Dette var den eneste øya med mer enn en skolekrets, faktisk var det tre skolekretser på Fjellværsøya, pluss at en del av øya sognet til Ulvøy, senere Knarrlagsund skole.

Jeg har i denne omgang valgt å se litt nærmere på folk og samfunn på Herøya for 200 år siden, og trukket noen linjer framover til vår tid. Dette er ikke ment å være en fullverdig beskrivelse av Herøya, men kun en smakebit, spesielt samlet og satt sammen i lys av begivenhetene i 1814 og 200-årsjubileet i år.

På denne øya har det bodd folk i mange hundreår – øya er nevnt i skriftlige kilder så tidlig som i 1437. Folketel-

lingen 1801 gir en grei oversikt over hvem som bodde på Herøya det året. 15 menn og 11 kvinner er oppført, men bare 9 av de 26 personene er 21 år eller eldre. Tre er benevnt gårdbrukere med koner, et ektepar bor til leie og ernærer seg av fiske, og den siste av de voksne er en vanfør kvinne på 21 år. Som nevnt er Herøya, i likhet med mange av datidens kystsamfunn, preget av relativt stor mobilitet. De mest stabile var de som hadde jord å drive i tillegg til fiske; men på grunn av befolkningsøkningen, spesielt fra slutten av 1700-tallet, ble det stadig flere jordløse. Disse leide seg husrom eller små strandsteder, og flyttet gjerne til noe bedre annetsteds, om anledningen skulle by seg.

Det er litt vanskelig å trekke linjene fra 1801 og videre til 1814, det viser seg blant annet at det var en del flytting på den tiden også. Og spesielt mangler vi opplysninger om kvinnene; en viktig kilde, de militære rullene sier ingenting om hvem de var.

Vi har således ingen oversikt over hvor mange som var bosatt på øya i året 1814, men sjølegda i 1809 gir oss også en pekepinn, det oppgis 15 menn på Herøya – fra hovedrullen, reserverullen og ungdomsrullen. Kanskje var det noen få som ikke ble tatt med i rullene, slik at vi kan regne med oppimot 20 menn og til sammen ca 40 bosatte på Herøya på denne tida.

Alle gutter i ungdomsrulla, i alt 8, er født på Herøya. Av de 7 i de andre to rullene det året er to født i Trondheim, en på Levanger og fire på Herøya. John Bersvendsen

Herøya.
Kartutsnitt fra
Statens Kartverk

hette mannen fra Levanger, han er litt nærmere omtalt lenger ned.

Rullene fra 1817 viser 12 gutter og menn og dermed anslagsvis ca 25-30 beboere på øya, mens samme kilde i 1831 viser 18 gutter og menn, og kanskje 40 totalt. Vi må regne med en del variasjon, og heller ikke herøyingene ble særlig gamle på den tida. Blant annet har ulykker til sjøs, samt nøds- og krigsårene før 1815 krevet sitt.

På kartet over Herøya ses dagens eiendomsgrenser og de gule feltene som dyrket mark. Øya er på om lag 1,3 kvadratkilometer, eller bare vel en femtedel av nærliggende Ulvøya. Opprinnelig var det nok bare en eiendom på øya, men rundt 1814 viser både folketellingen 1801 og oppførte voksne menn i rullene noen år senere at øya er oppdelt i flere bruk. Matrikkelen av 1838 over

Hitterens Thinglag viser Herø som matrikkel nr. 3 på Hitra, og med løpenr. 7,8 og 9, altså i utgangspunktet tre bruk. Dette året var Nils Olsen fra Ingeborgvika i Knarrlagsundet bruker av løpenr. 7, med matrikkelskyld 1 daler og 15 skilling, mens Jakob Johansen, innflytter fra Imsterfjorden i Agdenes, var bruker av løpenr. 8 og 9, skyld til sammen 1 daler og 16 skilling.

Til bedre forståelse av disse gamle enhetene tar jeg med dette fra Norsk historisk leksikon: Norges jordeiendommer, ekskl. Finnmark, var fastsatt til et bestemt antall skyldmark. Disse skyldmarkene ble fordelt utover hele landet på hver eneste eiendom. Mellom 1838 og 1886 var en skylddaler = 5 ort = 120 skilling. I 1886 ble landets samlede landskyld fastsatt til 500.000 mark, og en skyldmark=100 øre.

Vi har opplysninger fra skyldsetting på Herøya 16.10.1851 der eierne K. Holtermann og N.R. Parelus skjøter en part til Nils Olsen Herøy, skyld 200 sp.daler, en part til Mikkel Olsen Herøy – også han fra Ingeborgvika - med samme skyld, en part til Christian Jacobsen Herøy, skyld 250 sp.daler, og en part på 200 sp.daler til Sivert Jacobsen. Brødrene Christian og Sivert Jacobsen var sønner av før nevnte Jacob Johansen. Matrikkelen for 1886 viser også fire noenlunde like store bruk, tre

med skyld 92 øre, et på 82 øre og et lite på 32 øre. Så denne fire-delingen går igjen gjennom flere årtier. Også matrikkelutkastet av 1950 viser spor av den, men da er det i tillegg et lite småbruk, Breivika, som trolig er det lille på 32 øre i 1886. I 1955 var det således fem bruk med mer eller mindre gårdsdrift på øya, med et dyrka areal på ca 110 mål til sammen. De øvrige selveierne på øya hadde bare en hageflekk, noen hus sto nok også på bygslet tomt.

Veiene østfra møtes og går ned mot Hemrsand, der Herøya er smalest, og kan bli delt i to ved storflo. Skolen skimtes bak huset. Foto: Knut Ansnes, en fn junidag i 2012.

Fordelingen var slik:

- Herøy, bnr. 1 - 17 mål dyrket,
- Åkervika, bnr. 2 - 21 mål dyrket,
- Hemrsand, bnr. 3 - 23 mål dyrket,
- Herøy, bnr. 4 - 30 mål dyrket,
- Breivika, bnr. 5 - 10 mål dyrket.

I merkeåret 1814 skjedde det at Svend Svendsen Herøya tok Ingeborg Andrea Klemetsdatter til ekte. Hun var født på Strinda i 1786, foreldre Klemet Andersen og Peternelle Knutsdatter.

Brudgommen Svend var herøying, født 1783 og døpt 24 august det året. Far hans het Svend Olsen, mor var Anne Marie Johnsdatter fra Børøysundet, født ca 1754. De giftet seg 23 juli i 1775, og Svend Olsen døde samme

året som sønnen Svend Svendsen ble født. Året etter giftet Anne Marie seg på nytt, med Jens Andersen, det siste ekteskapet hennes er nevnt i Hitraboka III («Sandstadboka»). Men hun døde i 1790, dermed var 7 år gamle Svend Svendsen foreldreløs. Han og den 3 år eldre søsteren Sigrid vokste opp hos stefaren Jens Andersen, og hans nye kone Andrea Estensdatter. Svend og Sigrids bror Ole, født i 1777, var ved folketellingen i 1801 allerede gift med den 8 år eldre enka Lisbet Samuelsdatter, og hadde en datter Anne med henne, 2 år gammel. Denne familien bodde i Jobotn på Fjellværsøya. Svend Svendsen ble altså 30 år før han giftet seg, i det året som er blitt kanskje det viktigste merkeår i vår historie. Året etter, den 27. juni, fikk paret sin førstefødte, døpt Ole. Han vokste opp, vi sporer ham blant annet til 1831, da han er nevnt i sjølegden, og dessuten er konfirmant iføl-

To av de større brukene på Herøya ligger vest på øya. Trolig har de første bosetterne på øya ryddet mark og slått seg til her hvor det er mest jord. Foto: Knut Ansnes, 2012

Glade sommerdager i Åkervika. Med på bildet er antagelig Margot og Nils Olufsen, samt datteren Brynhild, gift Berge. Men hvem er hvem, og hva med de andre? Opplysninger mottas med takk! Fotograf: Albert Eriksen. Gjengitt med tillatelse av Vibeke Berge/Solvår J.Selvåg.

ge kirkeboka. Men gikk det bra med denne familien? Det er mulig at en av foreldrene døde tidlig, for noen flere barn har jeg ikke funnet.

Fra tid til annen kom det folk flyttende til Herøya, for kortere eller lengre tid, og fant seg et utkomme, eller i hvert fall mat til å sette på kjøkkenbordet. Sjøen rundt kunne by på rike muligheter i så måte. Noen hadde fa-

milie med seg også. De kunne leie seg et lite husvære på øya, gjerne bare et rom eller to på en gård. En slik fremmed fugl som kom til Herøya først på 1800-tallet het John Bersvendsen. Om han vet vi at han var født på Levanger ca 1772. Han skaffet seg en gårdpart på Herøya den 18 juni 1807, da det er registrert at han overtok 18 markland fra Nils Johnsen. En part som Nils Johnsen hadde overtatt fra Nils Rosing Parelius i 1799. Sjølegda

fra 1817 forteller oss at han var gift, og videre at han døde på sykehus i Trondheim i 1821. Hvor det ble av kone og eventuelle barn har jeg ikke klart å finne.

Jacob Johansen Saugvik fra Imsterfjorden er nevnt ovenfor. Han var født ca 1794, og kona Gisken Larsdatter Berg var et par år eldre. 7. september 1818 ble de viet i Ørland kirke, og de meldte ikke utflytting til Herøya, Hitra, før 24. april 1829. I mellomtiden var en rekke barnefødsler registrert i Ørlandets kirkebøker.

Vi kan prøve å følge en av slektslinjene fra Jacob og Gisken, et par her ved kysten som opplevde nøds- og krigsårene før 1814, og hendingene det året.

Sønnen deres Christian Jacobsen overtok som nevnt halve gården fra foreldrene, eller omtrent 1/4-del av jorda på øya. Christian var født vinteren 1823/24 og døpt på Ørlandet.

19 mars 1848 var dagen kommet da han kunne inngå ekteskap med Ingeborg Olsdatter Eide (Eid). Hennes foreldre var forøvrig Ole Olsen Eide og Elen Isaksdatter Ansnes. Ole døde i 1830, og Ingeborg ble som enke gift i Sandvika på Ansnes. Christian og Ingeborg hadde minst 5 barn som levde opp: Jacob, født 1849; Oline Kristine, 1852; Jensine, 1857; Johan Kristoffer, 1860; Rasmus Edvard, 1867.

Arnt Kornelius Arntsen het en annen mann, født på Herøya 19 okt. 1836. Foreldre var Arnt Andersen og Karen Jensdatter. Han var gift to ganger, andre gang med Elen Benjaminsdatter fra Sørsætra, Fjellværsøya. Også Elen var gift to ganger, fra første ekteskap med Nils Johannessen Sørsæter hadde hun datteren Maren Henriette Nilsdatter, født i 1876. I 1897 ble Maren Henriette gift med den 9 år eldre Rasmus Edvard Christiansen, (nevnt ovenfor), og omtrent på denne tida kom Rasmus

og Maren, sammen med Marens stefar og mor – Arnt og Elen – til Ulvøya, hvor de kjøpte gården Grindskaret sørvest på øya. Maren og Rasmus fikk datteren Inga Eline, som døde i 1927 av sukkersyke, 22 år gammel. Dermed ble det slutt på den slektsgreina. Derimot fikk Arnt Kornelius Arntsen - som ble kalt Kornelius, og var sønn av Arnt og Elen – etterkommere som ble boende i Grindskaret.

Eldstebarnet til Christian og Ingeborg het Jacob, han er registrert som ugift matros og fisker i 1875, men er ikke gjenfunnet i Fillan sogn senere.

Hans søster Oline Kristine ble derimot stammor til mange herøyinger. Hun var i første ekteskap gift med Anton Edvard Johansen fra Mausund, som omkom på sjøen i 1878. Paret hadde da den ett år gamle sønnen (Anton) Ulrik. Så ble Oline gift med Johan Martin Johansen, født i Trondheim i 1850. Barn som vi kjenner til: Ingeborg, Ludvik, Johanna, Odin og Johan.

Jakobs søster Jensine Christiansdatter er registrert ved tellingen i 1865, men jeg har ikke funnet henne konfirmert.

Så kommer vi til broren Johan Kristoffer Christiansen, han omkom på sjøen i 1878, 18 år gammel, og var da sammen med sin svoger Anton Edvard Johansen, som er nevnt ovenfor.

Av Ingeborg og Christians fem barn ser det derfor ut som at bare Oline Kristine førte slekta videre.

Som vi ser ble også Herøya rammet av ulykker på sjøen – det var jo der ute de skulle hente sitt eksistensgrunnlag. Ofte var de på uersjøen utom Ulvøya og Herøya. Klarte de ikke å tyde værtegnene riktig, kunne stormen komme over fiskerne før de fikk landkjenning.

Vi tar med noen flere som vi vet eller antar befolket Herøya rundt 1814:

- Kristian Jensen, født på Herøya i 1799, fortsatt på Herøya i 1809, men havnet etter hvert på Leksa.
- Kristen Olsen, født på Herøya i 1792, gårdmann, gift etter 1809, død juni 1822?
- Hans Jonsen, født i Trondheim i 1778, fisker, død (omkom på sjøen?) i 1814 eller året etter.
- Andreas Larsen, født i Trondheim i 1772, døde i 1818.
- Esekiel Jonsen, født februar 1805. Foreldrene Jon Jonsen og Andrea Jonsdatter bodde vel der også. Esekiel var plaget av brokk, og døde i 1830.
- En mann het Johan Hansen, født på Herøya 8. april 1807. Han flyttet senere til Fillan, så til Helgebostad, havnet deretter på Ulvneset, dette iflg. påtegning i sjølegdene. Han døde antaglig i Fillan i 1831.
- Jens Jensen er født på Herøya 5 feb. 1808, konfirmert 1825, foreldrene het Jens Andersen og Andrea Estensdatter, som giftet seg 18 sept. 1791 og kanskje også opplevde året 1814.

Åkervika, Herøya. Foto Knut Ansnes 2012.
Slik var nok ikke husene for 200 år siden!

- I 1823 ble Elen Maria Benjaminsdatter konfirmert, og bodde da på Herøya. Hun var født ca 1806, foreldre Benjamin Gabrielsen Strømsnes og Marit Pedersdatter. Det er usikkert om disse tre bodde på Herøya i 1814.
- Hans Kristoffersen het en mann som ble født på Kvitsand i mars 1795. Han bodde senere på Nordbotn, og senest i 1817 var han kommet til Herøya.
- Hans Kristiansen Herøy og piken Kristianna Olsdatter ble viet ved juletider i 1806, usikkert om de ble boende på øya.
- Peder Olsen, født 1795 Herøya, foreldre Ole Johansen Herøy og Gunnhild Eriksdatter. Faren døde før århundreskiftet, og Gunnhild giftet seg opp igjen med den 15 år yngre Nils Iversen. Peder finner vi igjen på Nordbotn i 1831, og det er usikkert om han og familien holdt til på Herøya rundt 1814.
- Lorents Andreassen var født på Herøya i mai 1809, men befant seg antaglig annet sted i 1814.

Velholdt eiendom på Herøya
Foto: Knut Ansnes. 2012

To hus på Herøysand, øst på Herøya. Husene på øya blir godt vedlikeholdt. I huset til venstre har det vært fastboende til sist vinter, det var her Hans Stensrud bodde. Bak til venstre skimtes Tarvahavet, som strekker seg mot Fosenhalvøya.
Foto: Knut Ansnes, 2012.

En begravelse i Breivika, Herøya i 1963, kanskje etter Aksel Stene. Gjengitt med tillatelse fra Bjørg Skjærbusdal Hansen. Vi hører gjerne fra folk som gjenkjenner personene på bildet!

Kleiva vestpå øya. Nede i skråningen ser vi grunnmuren etter et hus, som på 1960-tallet ble revet, nytt hus ble bygget litt høyere i terrenget, til høyre for billedkanten. I bakgrunnen dominerer Fjellværsøya, men lengst til høyre åpner Knarrlagsundet seg, og vi ser litt av Ulvøya. (Foto: Knut Ansnes 2012)

Siste skoledag i skolen på Herøya nærmer seg.

Bildet skal være fra 26 mai 1956, med lærerinne Johanna Fjeldvær og elevene Arne Sigvart Ulriksen (bakerst) Olga Synnøve Kvernstad, Jarle Sigfred Pettersen, Edvin Olufsen (de tre i midten), samt Anny Synnøve Ulriksen, Mary Johanne Nilsen, Bjørn Malvin Sivertsen og Odd Peder Olufsen (foran)

I etterkant av 1814 har vi opplysninger om en Andreas Gjertsen, som ble født i Audalen, Åfjord, 2-3 år etter 1814. Også han havnet på Herøya, og han ble konfirmerert i Fillan kirke i 1832. Foreldre er da oppført som ungkar Gjert Olsen og pike Olava Olsdatter. Men dette var nok bare en «mellomlanding» for Andreas, 10 år senere da han giftet seg, bodde han på Grønnskaget, Frøya. Han er et godt eksempel på folk som flyttet rundt her ute ved kysten.

En Ole Nic. Christensen født 16 apr. 1818 på Herøya, er oppført i sjølegda av 1831. Likeså Olaus Jønsen, født

ca 1817, men han flyttet visstnok til en annen legd i 1832. Videre tar vi med fra 1831-legden at Nils Nilsen Herøy er født på Herøya 28 mai 1815, og Ole Svendsen på Herøya 27 juni 1815. Ellers ser vi av kirkebøkene at (foruten Esekiel Jønsen) døde disse på Herøya i 1830: Anna Johansdatter, født ca 1770. Olava Kristoffersdatter, født ca 1809. Kirsten Jakobsdatter, 3 år og 2 måneder gammel.

I et lite øysamfunn som Herøya, med på det meste 14-15 husstander, ble folk avhengig av å hjelpe hverandre. Det gjaldt både på sjøen og på land. Minst to måtte det van-

Høyonn i Åkervika, Herøya, på 1930-tallet. Noen som kan navngi personene? Fotograf: Albert Eriksen.
Gjengitt med tillatelse av Vibeke Berge / Solvår J. Selvåg

ligvis være i båten, og i heimen var det også nødvendig at flere hjalp til. Naboer og venner trådte til ved behov. Ofte var det mye som falt på kvinnfolkene, noen ganger måtte de være med på sjøen og gjøre manns arbeid i tillegg til det i heimen. Kanskje måtte de stå opp først om morgenen og varme opp i stua, og senest i seng om kvelden var de nok også mange ganger.

«Løft i flok, så skal I bære, folket op til fremtids ære», sto det med kunstferdig gammel skrift på et flott bilde som jeg merket meg, der det hang i et hus på Ulvøya etter krigen. Dette mottoet ble nok skapt ved et annet

merkeår, i tiden rundt 1905, eller kanskje rundt grunnlovsjubileet i 1914. Norge skulle da klare seg helt på egen hånd. Men det kan også stå som en overskrift over samholdet og livet på et sted som Herøya, det var det som måtte til om samfunnet der skulle fungere og «gå fremover».

Men ble det noen større framtid for Herøya? I omtrent 150 år etter 1814 var øya et livskraftig samfunn. Men nye tider var på vei, spesielt gjaldt det for kommunikasjonene. På Fjellværsøya var grendene etter hvert knyttet sammen med veier, og sentralskole ble planlagt, og

den startet på Gammelsætra i 1956. Da ble også skolen på Herøya nedlagt, og elevene måtte sjøveien over til Nordbotn og videre til Gammelsætra. Herøya var egen skolekrets fra 1895, og den vesle skolestua på 36 kvadratmeter var reist i 1909. Kanskje var denne nedleggelsen begynnelsen på slutten? For nå manglet Herøya alt av tjenesteyting. Butikk har øya aldri hatt, så vidt jeg vet. Fisken ble gjerne levert hos Røvik i Skjærbusdalen de senere år, og på butikken der ble det også handlet en del, det ble det nok også i Berget på Ulvøya. Men ellers fikk herøyingene posten sin hos Skarsvaag på Nordbotn, og antagelig var det på butikken der det meste av handelen foregikk.

Lokale og sentrale styresmakter fant det for dyrt å opprettholde slike småsamfunn, og det ble gitt støtte til flytting til mer sentrale strøk. Fra 1960 og utover ble Herøya gradvis fraflyttet. Noen flyttet til Nordbotn og Knarrlagsund, andre forsvant fra Hitra. I noen år var det

ikke en eneste fastboende på øya, helt til en pensjonert kelner fra Trondheim, Hans Stensrud, opprinnelig fra Østlandet, fant på å kjøpe et hus øst på Herøya og flyttet dit som eneboer. Her ble han boende en del år, og hadde en liten båt med påhengsmotor som blant annet ble benyttet da han handlet og hentet post i Berget, Knarrlagsundet. Men utpå etterjulsvinteren nå i 2014 ble han funnet død utafor huset sitt, med ryggsekken på. Det ble antatt at han hadde tenkt seg en tur til butikken, og så hadde det tilstøtt ham noe. Med ærbødighet gis han et minne her i Skarvsetta, da jeg ikke har notert at hans liv eller død på Herøya har vært omtalt i våre lokale medier.

Men fortsatt bor det folk på Herøya! Og alle fritidshusene blir godt vedlikeholdt. Det investeres mye, blant annet i vannforsyning til øya. For mange er øya et ferieparadis. Og et stort pluss for hele Hitra som samfunn og turisteldorado.

Kilder:

- Samtaler med mange som kjenner Herøya, ingen nevnt, ingen glemt, for å bruke en klisje.
- To besøk på Herøya i 2012
- Kirkebøkene for Dolm og Fillan på nettet.
- Andre digitale kilder (Sjølægder for Hitra, folketellingene, Statens kartverk)

Litteratur:

- Et kort avsnitt om Herøya i Hitraboka II fra 1962.
- Norges Bebyggelse, Sør-Trøndelag, Nordre del, ca 1956.
- Norsk historisk leksikon, Cappelen, 2.utgave, 3 opplag, 2004.

Lensmann Johan Grøn Lund 1802-1858

Johan Grøn Lund (1802-1858) var lensmann på Hitra da han ble stortingsmann i 1848 og 1851. Hans svigermor var den mektige Margrethe Elisabeth Parelius på Høpsjø (se Skarvsetta 2013 s. 46-49), og han ble en sentral aktør da Maren Jægtvig ble dømt til døden og halshugget.

Johan Grøn Lund var av den såkalte Presteslegten Lund fra Stod som i 1918 fikk egen slektsbok skrevet av Aagaat Daae.¹ Han var oppkalt etter sin farfar Johan Grøn Lund (1723-1790), sogneprest i Østre Moland i nåværende Arendal kommune. Det geografiske opphavet til navnet Lund er ukjent.² Slekten føres tilbake til Morten Olafssøn Lund (ca. 1606-1657) som antas å være født i Trøndelag. Han ble i 1631 res. kap. i Beitstaden og i 1640 vicepastor til Stod (ved Snåsavatnet), i praksis det samme som sogneprest.³ Han giftet seg i 1644 med sin forgjengers datter Magdalene Christophersdatter (1623-1699) som for øvrig ble gjengiftet med Lunds ettermann, et ikke uvanlig livsløp for kvinner i prestefamilier.

Deres tipptippoldebarn ble «vår» Johan Grøn Lund, født i Orkdal da faren, Hans Holst Lund (1761-1817), var res. kap. der. Hans Holst Lund var den femte presten Lund i ubrutt rekkefølge, og hans hustru var Cathrine Bygball Gaarder (1780-1824). Det er ikke kjent noe våpenskjold for Johan Grøn Lund eller mannslinjen tilbake til Morten Olafssøn Lund.⁴⁻⁵

Dette var kortversjonen om Johan Grøn Lund og hans slekt. Går vi litt dypere, blir det et uensartet og spennende bilde med overraskelser.

Slekt og slott etter reformasjonen

Johan Grøn Lund kunne ikke klage på sin herkomst. Han var bl.a. tipptippoldebarn av Anna Munthe (1639-1688) gift med fogd Iver Andersønn, stamforeldre til Romsdalsgrenen av slekten Munthe.⁶ Johan Grøn Lund var tipptipptippoldebarn av Thomas Hammond (1630-1681) og hustru Elisabeth Hansdatter Sommerschiel(d) (eg. engelsk Sommerscales) (e. 1627-1682) i Trondhjem. Dette ekteparet var mormor og morfar til legatstifteren Thomas Angell. Johan Grøn Lund hører derfor med blant dem som regnes som «av Thomas Angells slekt».

Vår hovedpersons morfars mor het Karen Sophie Budde og var adelig. Hennes nærmeste ættledd bestod av uradel med mannslinjer med opphav i Danmark, og blant hennes aner var medlemmer av slekter som Urup (Ugerup), Bildt og Brahe.⁷ Tidligere måtte adelige gifte seg adelig for å ikke miste arverett til jord. Men den tiden var forbi da Karen Sophie Budde giftet seg med kaptein Poul Olsen Gaarder, en offiserskollega av sin far.

Da den gamle adelen var svekket, ble embetsmenn i høye stillinger rangert med adelen.⁸ En helt utrolig historie knytter seg til en slik embetsmann, Hans Nobel (1657-1732), Johan Grøn Lunds tipptippoldefar på farsiden. Nobel var bl.a. amtmann (fylkesmann) i Romsdals Amt og kjøpte Moldegaard i Molde. Da den dyktige Nobel flyttet til Danmark og fikk den flotte tittelen Etatsraad, overtok Erik Must både datteren, Moldegaard og embetet som amtmann.

Ekteparet Margrethe Schjøth Mørch Parelius og Johan Grøn Lund. Foto: Privat.

I 1718 hadde Hans Nobel gått til innkjøp av Sandholt på Fyn, et gods med slott på.⁹ I 1726 ble det organisert som et stamhus, en form for stiftelse med arvelig bruksrett. Menn var prioritert til å overta, men som en nødløsning kunne kvinner brukes i mangel av mannlig arving. Ved et arveskifte måtte man gå helt tilbake til stamhusets grunnlegger Hans Nobel for å finne arving. Arvegangen gikk gjennom hans datter, og i mangel av sønner, hennes datter og hennes datter igjen som var farmor til vår Johan Grøn Lund. Arven gikk imidlertid

ikke gjennom ham, men gjennom en farbror som var eldst i den søskenflokket. Ingen av dem fikk oppleve arven, for boktrykker Axel Lund overtok Sandholt 1. november 1917, altså nesten 200 år etter at stamhuset var opprettet. Den han arvet var sin fem ganger tippoldefar. Tilfeldigvis hadde denne grenen av slekten Lund flyttet til Danmark!¹⁰

Slektsgranskerne har funnet ut mye om Johan Grøn Lunds slekt, som en følge av senere generasjoners in-

Her er vi ved Stadsvik (kalt Stakkvika) tidlig på 1960-tallet. Helt til venstre ser vi fjøset og hovedbygninga på gården. Hovedbygninga var det lensmann Lund som fikk bygd, og her var det også lokaler for arrestanter. Midt på bildet ser vi butikken til Harald Stadsvik og brygga. Ovenfor ser vi Sanitetshuset, som ble revet rundt midten av 1960-tallet. I det røde huset til høyre bodde Kåre Nordbotn med familie. Frøya i bakgrunnen.

teresser og hendelser. Vi må imidlertid gå ut ifra at han visste at hans morfars mor var av gammel adel. Men hvor detaljert var hans kunnskap? Visste han f.eks. at han nedstammet fra en bror av astronomen Tycho Brahe?

Fra Ørlandet prestegård til Uthaug

Hans Holst Lund tiltrådte som sogneprest på Ørlandet i 1805. Det var historien som gjentok seg, for hans farmors

far, Hans Johanssøn Grøn, hadde også vært sogneprest på Ørlandet. Ekteparet Lund hadde tre barn i 1805: datteren Olave Sophie (1800-1865), sønnen Johan G. og datteren Martha Margrethe (1804-1856). Poulina kom til i 1808 og døde før 1817. Hans Holst Lund var vel ansett blant sine kolleger og fremstilles som motstander av haugianerne. Han døde i 1817 etter et lengre sykeleie. Hans enke var da 37 år gammel. På Uthaug bodde den da 31 år gamle enkemannen krigsraad Knud Henrik Holtermann med to små døtre. Enke og enkemann gif-

tet seg i 1818, og i sitt andre ekteskap fikk ektefellene fire barn. Det yngste var bare tre uker gammelt da mor til Johan døde i 1824.

Johan fikk et godt hjem paa Uthaug og en god stedfar i krigsraad Holtermann der omhyggelig ledet hans oppdragelse og altid betragtet ham som sin ældste søn.¹¹ Holtermann solgte senere bruket på Uthaug da han kjøpte Storfosen som han så solgte da han kjøpte Lade, som fortsatt var en storgård utenfor selve Trondhjem.

Visste de?

I sin tid på Ørlandet hadde familien Lund nødvendigvis blitt kjent med Austrått, og Knud Holtermanns eldre bror Ove Bielke Holtermann hadde overtatt Austrått etter deres far. Austrått var den nå så berømte fru Ingers (Ingjerd) residens, selv om anlegget så annerledes ut i hennes tid. Hun fikk som kjent fem døtre, og hennes svigersønner ble Jens Tillufsen (Bielke), Vincent Lunge, Niels Lykke, Peder Hanssøn, Jens Splid og Erik Urup. Vent litt... Urup...!

Ættelinjen viser seg å gå fra fru Inger til Johan Grøn Lund. Ved nærmere undersøkelse er det ikke bare via fru Ingers datter Anne og svigersønnen Erik Urup, for det er også en linje til. Blant Johan Grøn Lunds aner er også fru Ingers datter Margrethe og Margrethes første ektemann, den noe problematiske Vincent Lunge.

Johan Grøn Lund vokste altså opp i nærheten av en gammel slektsgård og fikk til og med stefamilie der! Det betimelige spørsmålet blir: Visste de det da? Det var gått 250 år siden fru Ingers tid, like lenge som fra midten av 1700-tallet til i dag. Det var først senere, i 1857, at Henrik Ibsens skuespill *Fru Inger til Østeraad* gjorde henne virkelig kjent. Slektslinjene fra fru Inger hadde gått ut av Trøndelag før de kom tilbake igjen, slekten hadde

altså ikke noen geografisk kontinuitet på Ørlandet. Vi kan ikke forvente at familien Lund for 200 år siden var klar over sin forbindelse til fru Inger og Austrått.

Studier og Lensmann i Rissa og Stadsbygd

Aagaat Daae skriver om Johan Grøn Lund og hans personlighet: *Han var anset for en meget rettskaffen Mand, og den store, vakre mand indgjød tillid til trods hans hidsighet undertiden kunde bringe ham til at si nogen overilte ord: han kjentes som student under navnet «Trondhjemsløven».*¹²

Første del av tilnavnet behøver ikke skyldes manglende geografisk kunnskap, tilvisningen kan være til Søndre Trondhjems Amt, altså «trønderløven», dersom det ikke var en tilvisning til at han hadde gått på katedralskolen i Trondhjem. Unge Lunds valg av livsvei var ikke selv-sagt, men hans karriere fikk en god start:

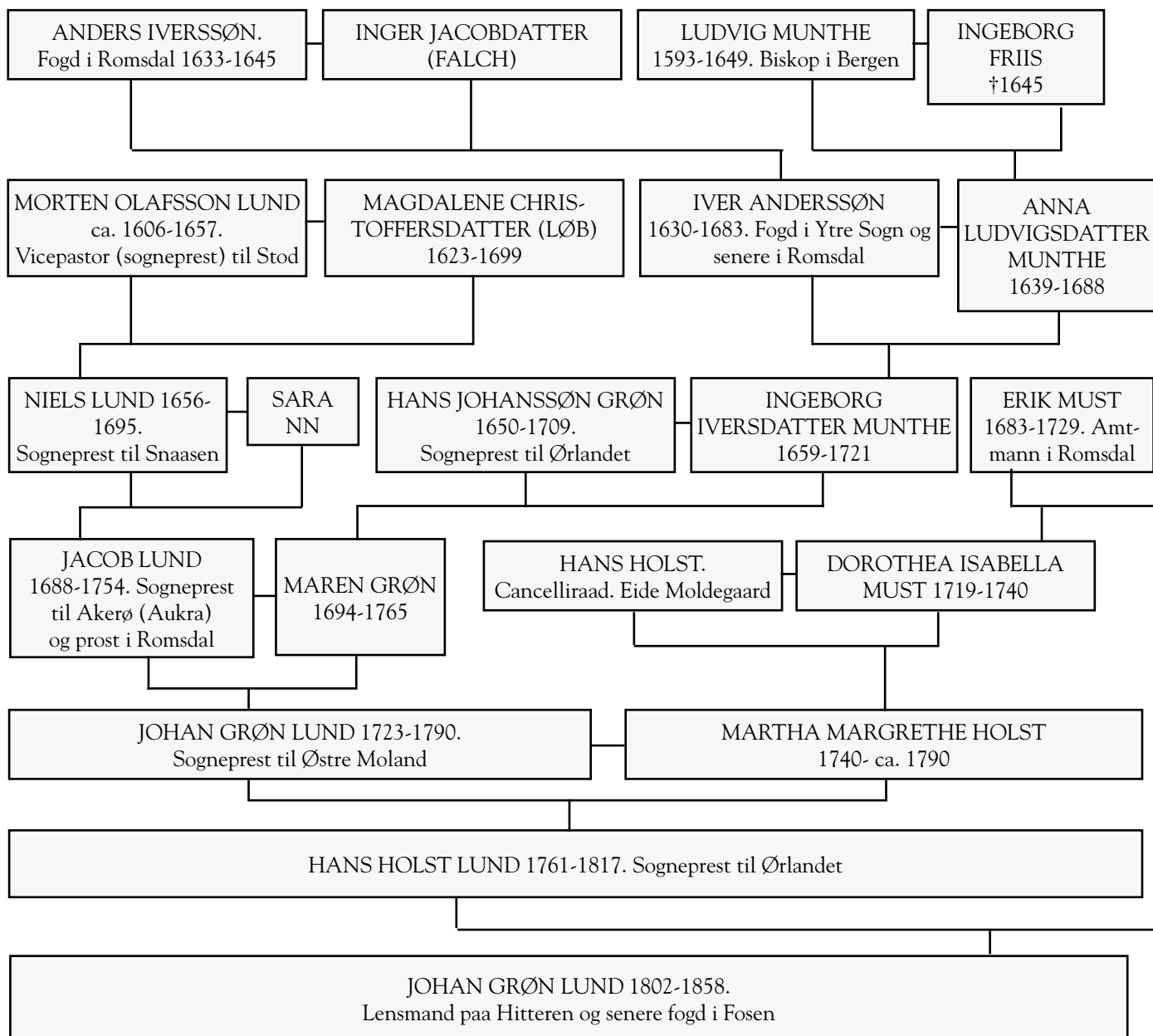
*Han skal ha hat lyst og anlæg for praktisk arbeide, men bøiet sig for stedfarens ønske, tok præliminæreksamen 1822, norsk juridisk eksamen (examinatus juris) i 1824, og var derefter edsv. fuldmægtig (på) Nordmøre, i hvilken tid han flere gange var kst. sorenskriver.*¹³ I 1827 vendte han tilbake til Trøndelag som lensmand i Rissen og Stadsbygden og samtidig edsv. fuldmægtig hos sorenskriveren i Fosen.¹⁴

Svoger med seg selv

Johan Grøn Lund giftet seg i 1827 med Margrethe Schjøth Mørch Parelius, datter av Margrethe Elisabeth Parelius i hennes andre ekteskap med sin avdøde manns halvbrors sønn Rasmus Brochmann Parelius. Daae siterer om Johan Grøn Lunds hustru: «Et fredelig, rolig gemyt, der fortrinlig forstod at dæmpe sin mands hidsighet»¹⁵

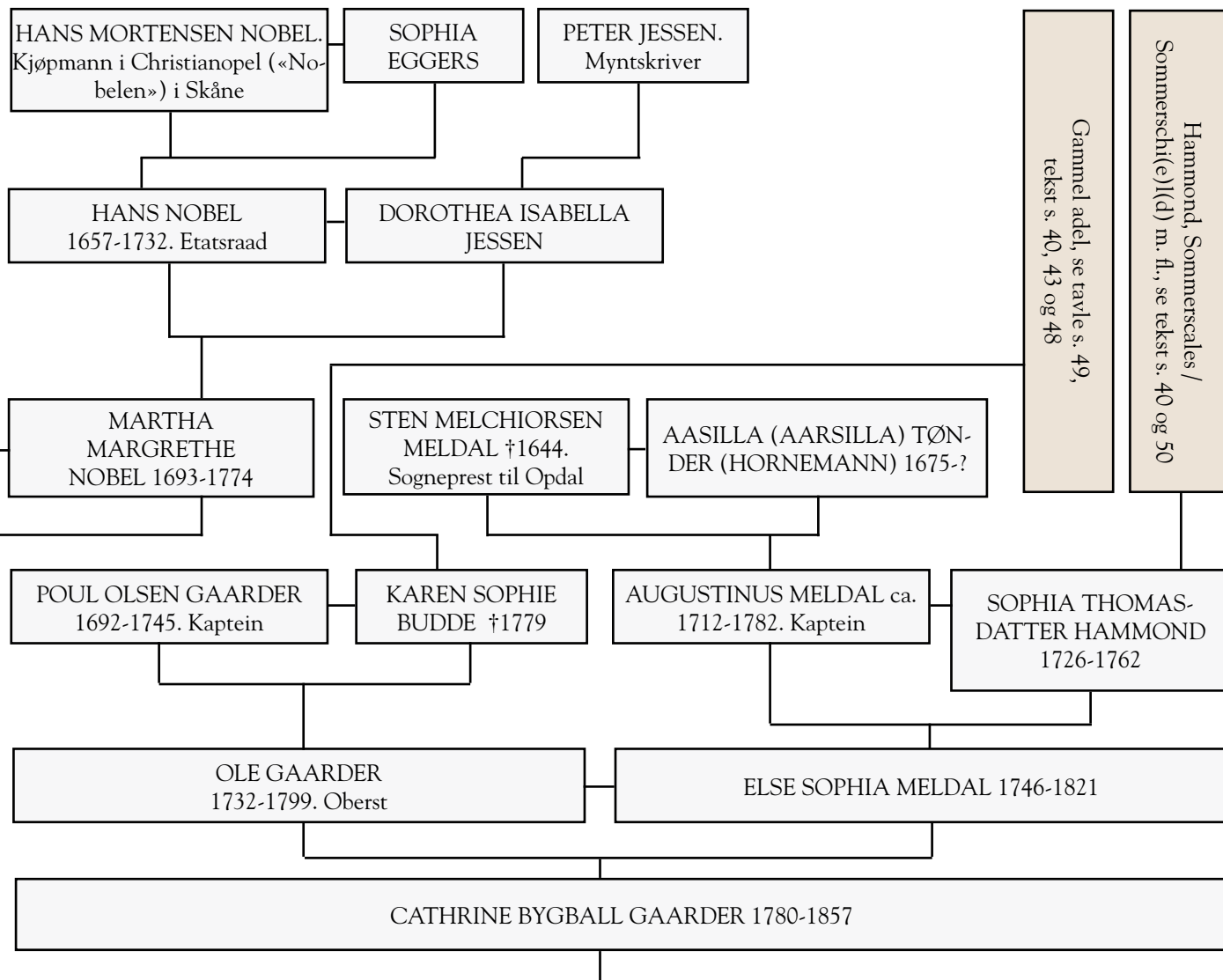
Daae forteller også om Johan Grøn Lunds hustru: *Da hun ble forlovet var hun i besøk hos sin halvsøster Marce-*

Anetavle for Johan Grøn Lund

Tavlen er ufullstendig både av plasshensyn og fordi vi ikke vet alt om de generasjonene som er tatt med.

Vi ser flere tilfeller av oppkalling, bl.a. fikk «vår» Johan Grøn Lund navn etter sin farfar som igjen hadde navn etter sin morfars far.

lia Hegge Parelius, gift med sogneprest paa Ørlandet (...) Augustinus Meldal Gaarder.¹⁶ Det var da noe kjent med sogneprestens navn? Ganske riktig, Johan Grøn Lund ble svoger til sin morbror.

Johan Grøn Lunds eldre søster Olave Sophie Lund giftet seg med Cort Paulus Holtermann, en yngre bror av søsknene Lunds stefar, altså hennes steonkel. Olave Sophie og Cort fikk bl.a. sønnen Hans Holst Lund Holtermann som giftet seg med sin kusine Else Sophie Lund, datter av Johan Grøn Lund.

Om ikke alt dette var nok, hadde vår hovedperson også søsteren Martha Margrethe Lund som giftet seg med hans hustrus helbror Niels Rosing Parelius, som for øvrig ble neste generasjon handelsmann på Hopsjø. Da ble altså Johan Grøn Lund svoger med seg selv.

Johan Grøn Lund inngikk i et nettverk hvor mange øverst i samfunnet kom hverandre nærmere gjennom ekteskap. For oss i dag virker dette kunstig. Den gang var det ikke så unaturlig. Det lå mer praktisk tenking bak ekteskapsinngåelsene, og utbudet av gifteklare kandidater var ikke større i samfunnets øvre lag enn at det lett dannet seg tendenser mot regionale dynastier.

Johan Grøn Lund og hans hustru fikk ti barn, syv av dem overlevde faren. De fem første ble født i Rissa, de fem neste på Hitra.

Lensmann på Hitra

I 1837 byttet Hans Hornemann Ræder, som var lensmann på Hitra, og Johan Grøn Lund stilling. Familien Lund etablerte seg på Stadsvik på Dolmøy, hvor det kom opp et nytt, flott hus. Dette var ikke gratis, det *kostet saa meget at han igrunnen forbygget sig*.¹⁷

En tragisk hendelse på Hitra overskygger alt annet: Johan Grøn Lund hadde befatning med i hele sitt liv: en mordsak som tok et liv til.

Maren Jægtvig halshugges

Det gikk rykte om at Maren Johanne Olsdotter Jægtvig ikke hadde blitt enke på naturlig måte, hun skulle nemlig ha tilført sin ektemann gift. Han hadde blitt syk våren 1847 og døde noen uker senere. Hennes svigerfamilie ville til bunns i saken. Det ble foretatt kjemiske undersøkelser etter en *exhumation*, og ingen gift ble påvist med sikkerhet. Senere innrømmet Maren å ha anskaffet arsenikk for å utrydde rotter, og avdøde ble gravet opp en gang til for nye prøver. Resultatet forelå i april 1848: Liket inneholdt rester av arsenikk!

Det var ingen lang ventetid for å prøve saken i rettssystemet. Maren Jægtvig ble først frikjent i Fosen underrett 27. juni 1848. Ny frikjennelse fulgte i Trondhjems stiftsrettsrett allerede 21. august. Men høyesterett fant henne skyldig 25. november, og da var Marens vei til skafottet staket ut. Norge hadde fortsatt dødsstraff i fredstid, og det Maren ble dømt for var hverken uaktomt, en forsettlig øyeblikkshandling eller noe annet som kom brått på, men en planlagt handling utført med overlegg, rett og slett mord. Lille julaften 1848 tilstod hun ugjerningen. Motivet var hensynet til en ny mann i hennes liv. 11. juni 1849 var hun tilbake i Jektvika, hun ble halshugget der forbrytelsen hadde skjedd.

Det sier seg selv at det var ugreit for lensmann Lund, som for alle andre involverte, å være deltager i en prosess som kunne ende med døden – og gjorde det. Og så er det med denne saken som med andre saker som har endt på samme måte, to spørsmål som vil gnage for all ettertid: Var hun virkelig skyldig? Tilståelsen kunne jo ha vært falsk. Den kunne være forårsaket av en psykisk

reaksjon da julefreden skulle ha senket seg, eller av et håp om at en falsk tilståelse ville gi større sjanse for benådning. Og: Hvis hun faktisk var skyldig, var det da riktig å ta fra henne livet?

På Stortinget

I sin tid som lensmann på Hitra ble Johan Grøn Lund valgt til stortingsmann i 1848 og 1851. Vervet var ikke slik som senere en fulltidsjobb. Stortinget skulle normalt møtes hvert tredje år i Christiania. Stortingssesjonen varte inntil tre måneder, med mindre Kongen godkjente en lengre samling. Ved behov kunne Stortinget samles til ekstraordinære møter (overordentlige Storting) i løpet av treårsperioden. Det skjedde ikke i Lunds tid som stortingsmann. Stortinget skulle samles årlig fra og med 1871. Stortinget hadde på Lunds tid to næringskomiteer. I 1848 satt han i 1. næringskomité, og i 1851 satt han i samme komité og var dens sekretær.¹⁸

Johan Grøn Lund har ikke satt spor etter seg som noen stor stortingsmann, men det betyr ikke at han ikke gjorde jobben sin. Han hadde solid kunnskap om primærnæringene jordbruk og fiske og god innsikt i problemstillinger for næringsliv og embetsverk. Johan Grøn Lund hadde en høy utdanning for sin tid, og innsikten som jurist var selvsagt en fordel i arbeidet på Stortinget.

Det var ingen formaliserte politiske partier, selv om det nødvendigvis var ulike syn på forskjellige saker og grupperinger som forsøkte å få gjennomslag for sine synspunkt. På grunn av sin sosiale bakgrunn kunne Lund «føre seg» i høyere kretser, samtidig som han også nødvendigvis kunne forholde seg til folk flest.

I dag er det kanskje like mye arbeid å være fylkestingsrepresentant som det var å sitte på Stortinget på Lunds

tid. Men ansvaret som stortingsrepresentant var minst like stort da som nå.

Intermezzo på Eidsvoll

I 1851 ble Johan Grøn Lund lensmann på Eidsvold. Dette virker noe overraskende. Kanskje følte han behov for luftforandring etter saken som endte med halshugging? Eller kanskje ville han samle «poeng» til videre avansement?

Vi gir ordet til Daae som har et fantastisk sitat:

... om flytningen fra Hitteren til Eidsvold fortelles der: «bagagen (må forstås som flyttelasset) blev sendt med en jagt rundt kysten til Kristiania og derfra kjørt til Eidsvold; familien med tjenere, deriblant kusk og 3 heste reiste fra Hitteren i en stor otring til Lade. Efter at have hvilet sig her nogle dage, satte toget sig i bevægelse: først kjørte «han selv» i kariol og derefter kom en tung stor kaleshevogn trukket av 2 brune heste, der var med fra Hitteren, deri var familien placeret, reisen gik ikke hurtig, mange var de slægt og venner, der paa denne reise skulde besøkes og allevegne varede et besøk i flere dage; for den opvoksende generation blev denne reise et minde for livet.»¹⁹

Tilbake som fogd i Fosen

Etter fire år på Eidsvold ble Johan Grøn Lund, til tross for sitt hissige temperament (som han kanskje var forsiktig med å vise i tjenesten), utnevnt til fogd i Fosen. Han var funnet best av 22 søkere. Og ser vi på det som i dag kalles CV, var den slett ikke dårlig. Han hadde vært lensmann i tre distrikt, to av dem i fogderiet han søkte. Han hadde vært sorenskriverens fullmektig både på Nordmøre og i Fosen, på Nordmøre hadde han til og med vært konstituert sorenskriver. Han hadde erfaring

som stortingsmann og vært en sentral aktør i en mord-sak som endte med dødsstraff. Ikke dårlig!

Men tiden på fogdegården på Brekstad ble svært så kort-varig. Johan Grøn Lund døde etter noe tids sykdom 1. mars 1858 etter vel to år som fogd. Han ble bare 55 år gammel. Han rakk ikke å oppleve barnebarn. Det gjorde derimot hans enke. Hun flyttet til Trondhjem hvor hun døde 18. juni 1870, samme dag som hennes 13. barne-barn Cort Paulus Holtermann ble født i Christiania.

Epilog om tider i forandring

Vi har latt anetavlen få en vesentlig plass i presentasjo-nen av Johan Grøn Lund. Hans herkomst forteller om fortid på veien inn i en ny tid i et samfunn som endret seg. Johan Grøn Lunds anetavle var typisk for samtidens trønderske og norske øvre lag i samfunnet: Yrkesmessig var noen menn embetsmenn, andre kjøpmenn. Noen aner var adelige, mens de fleste var borgerlige. Etter-navn indikerer et markant innslag av innvandring.

To begrep i norsk historieskrivning har vært *kjøbmanns-slekter* som en motsetning til *embetslekter*, Johan Grøn Lunds slekt kalles da også *presteslegten* Lund fra Stod. Sønn fulgte gjerne far i yrkesvalg, og døtre av kolleger var høvelige kandidater til ekteskap. Skillet mellom em-bets- og kjøpmansslekter var ikke absolutt, eksempelvis kunne en sønn av en embetsmann bli kjøpmann. Bil-det blir ytterligere oppmyket når vi lar kvinner slippe til. For eksempel var Johan Grøn Lunds svigermor en offisersdatter som giftet seg inn i en handelsfamilie, og hennes svigersønn Johan Grøn Lund ble embetsmann.

Forretningsmenn hadde en sentral plass i det øvre lag i Trøndelag og Norge ellers. I det øvrige Europa var det oftest på toppen en adel som ikke trengte arbeide fordi

den hadde årvisse inntekter fra store gods med sammen-hengende jordarealer.

I Norge finnes enkelte eksempler på slike som levde et slaraffenliv på avkastningen av store formuer, men de aller fleste øverst i samfunnet måtte arbeide, enten det var som embetsmenn, kjøpmenn eller ved å forvalte ei-endommer, mens hustruene bestyrte store husholdnin-ger. Enker kunne også drive forretninger. I dette bildet blir Hopsjø, barndomshjemmet til Johan Grøn Lunds hustru, en stasjon på veien i utviklingen mot det moder-ne Norge med utenrikshandel som viktig inntektskilde.

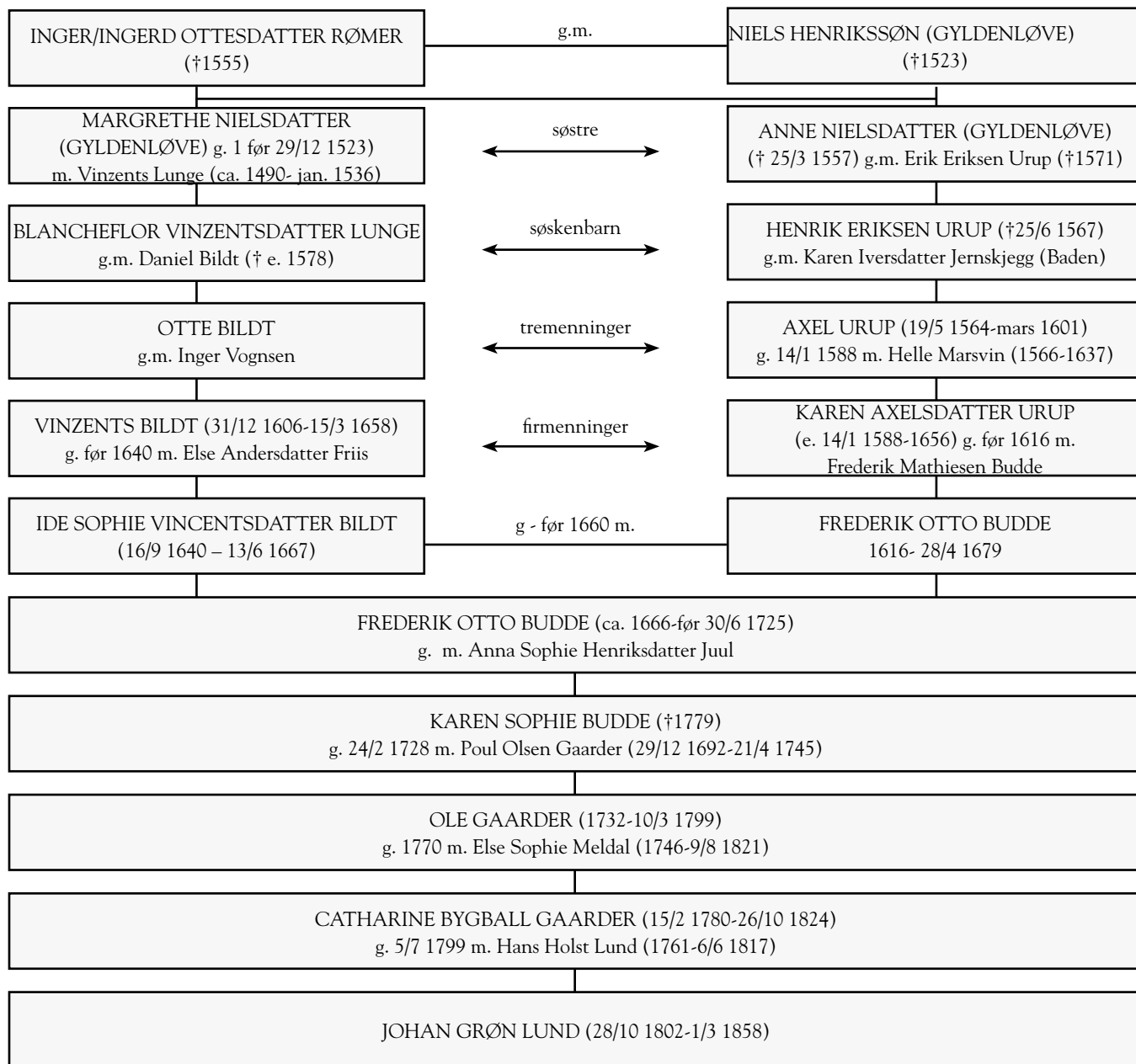
Historien om Johan Grøn Lund og hans slekt forteller også om veien mot et demokratisk samfunn. Det mest radikale bruddet hadde vært da kongen tok makt fra adelen. I den nye tid var det OK at Johan Grøn Lunds adelige oldemor Karen Sophie Budde giftet seg med en ikke-adelig kollega av sin far. Johan Grøn Lunds tipp-tippoldefar Hans Nobel var ikke adelig, men ble rangert med adelen da han steg i forvaltningen pga. sin person-lige dyktighet. Hans posisjon var ervervet gjennom ar-beid, ikke gjennom arv.

En fogd måtte skjøtte sitt embete vel, men det krevde ikke de helt ekstraordinære evnene. Da Johan Grøn Lund ble fogd i Fosen, var det 22 søkere til embetet. Det ble ikke besatt ut fra anetavle eller bekjentskaper, selv om familiebakgrunn borget for soliditet. Søkerne ble vurdert ut fra sine kvalifikasjoner. Før han kom så langt, hadde Johan Grøn Lund blitt valgt til Stortinget. Første gang var i 1848, før han i 1851 ble funnet tilliten verdig nok en gang. Men det nye demokratiet hadde fortsatt dødsstraff.

Johan Grøn Lunds ti barn forteller også historie. Tre sønner døde som små. Alle hadde fått navnet Hans Holst Lund etter sin farfar. Syv barn vokste opp. Ingen

Fra fru Inger til Johan Grøn Lund

Tavlen viser Johan Grøn Lunds to nedstamninger fra fru Inger til Austrått

av dem ble boende i Fosen, men ble en del av ekspanderende bysamfunn i Norge. Når ingen flyttet til Amerika, skyldes det kanskje at det var vel tidlig for det, i alle fall i det øvre sjikt. Fem av Johan Grøn Lunds barn fikk Trondhjem som endelig adresse,²⁰ for de to andre ble det Norges voksende hovedstad Christiania.

Datteren Margrethe Elisabeth, det eldste barnet, var den eneste som forble ugift i søskenflokket. Hun bodde i Trondhjem sammen med sin mor. På sine eldre dager

bodde frøken Lund i Thomas Angells Hus, kalt «klosteret». Hun hadde det privilegium å ha fortrinnsrett til ledig plass der siden hun var av Thomas Angells slekt. Johan Grøn Lunds sønn Knud Henrik Holtermann Lund grunnla rørleggerfirmaet K. Lund som fortsatt er blant byens største i sin bransje.

Og Johan Grøn Lunds to reiser til Christiania som stortingsmann: De blir nærmest en parentes i en livshistorie preget av skiftninger mellom gammelt og nytt.

Noter:

¹ Daae, Aagaat: Stamtavle over Presteslegten Lund fra Stod. T.hjem 1918. «Vår» Johan Grøn Lunds biografi s. 138-139. På upaginert side til slutt (blir s. 179) er utbredtbar slektstavle.

² Daae nevner s. 1 som en mulighet byen Lund i Sverige jf en mulig forbindelse til Skåne derved at Morten Olafsson Lund hadde gått på skole i Malmø. Han ble innskrevet ved Københavns universitet i 1626 som Martinus Olai Nidroensis (Martin/Morten Olsen/Olafsson fra Nidaros/Trondhjem, bynavnet kan også forstås som at han hadde gått på skole der eller kom fra området/bispedømmet tilhørende byen), og Daae viser også til at det blant gårder kalt Lund også er en i Egge sogn i Stod prestegjeld, med spørsmål om en forbindelse her kan ha påvirket prestekallet til Stod.

³ Den merkelige tittelen vicepastor skyldes at «Stod hørte den gang til Trondhjems domkirkeembede, saaledes at sognepresten ved Domkirken også var sogneprest til Stod» (Daae s. 2)

⁴ Historikeren Terje Bratberg, som er spesialist på bl.a. adel, har vært konsulent for manus før ferdigstilling. (Jeg er kunsthistoriker uten «vanlig» historie i fagkretsen.) Det eneste jeg ser å ha fraveket fra hans kommentarer er at jeg ut fra den fysiske utformingen av hovedbygningen på Sand holt vil betegne den som et slott (jf note 9). Manus er endret på flere punkt etter Bratbergs gjennomgang, og han skal derfor ikke ha skylden for eventuelle innvendinger.

⁵ Terje Bratberg opplyser at Morten Olafsson Lunds sønnesønns sønnesønn oberst Elias Heltberg Lund (1762-1824) førte et våpenskjold han selv kan ha tatt (ikke kjent forhistorie i slekten) og derfor ikke bør knyttes til Johan Grøn Lund.

⁶ Slekten Munthe kom til Norge med biskop i Bergen Ludvig Munthe (1593-1649) og hustru Ingeborg Friis. Hverken navnet Munthe eller våpenskjoldet ble ført videre av noen sønn, men gjennom døtrene Birgitte (1634-1708) (sognegrenen) og Anna.

Noter forts.:

- ⁷ Denne typen avstamning er av enkelte kalt «dansk adel», fremsatt på en nedsettende måte, i betydningen unorsk og derfor ikke bra nok. Dette er da stygt ment om opphav i et bestemt geografisk område og er også feil av andre grunner: (1) Danmark (en tid også inklusive Skåne) og Norge var en stat, norsk nasjonalitetstenkning er et nyere fenomen (2) Mange adelige med mannslinje som hadde opphav i Danmark kunne være født i Norge og/eller ha bodd lenge i Norge (kanskje hele sitt liv), og (3) adelige kunne ha eiendommer både i Norge og Danmark. (4) Det forekommer blant personer med slektsnavn fra uradel med opphav i Danmark også ættelinjer som går tilbake til uradel med opphav i Norge.
- ⁸ En kort periode ble rangen til høye embetsmenn, som var i rang med adelen, arvelig i ektefødte mannslinjer etter dem. «Rangadel» er et begrep brukt om personer i slike linjer. Terje Bratberg definerer rangadel utenfor begrepet adel. Han er da på linje med bl.a. Danmarks Adels Årbog hvor man ikke finner norsk (eller dansk) rangadel (med mindre «rangadelige» skaffet seg særskilt adelsbrev).
- ⁹ Terje Bratberg viser til at Sandholt pr. definisjon egentlig er en herregård og ikke et slott. Imidlertid blir betegnelsene brukt om hverandre om Sandholt, og i denne artikkelen har jeg valgt å legge til grunn at hovedbygningen har en størrelse og utforming som samsvarer med en utbredt alminnelig oppfatning av begrepet slott som derfor blir best dekkende for bygningens utseende.
- ¹⁰ Daae, særlig s. 114-116
- ¹¹ Daae 138
- ¹² Daae 138
- ¹³ Daae 138
- ¹⁴ Daae 138
- ¹⁵ Daae 139
- ¹⁶ Daae 139
- ¹⁷ Daae 138-139
- ¹⁸ Lindstøl, Tallak: Stortinget og Statsraadet 1814-1914, 2. del L-Ø. Kra. 1914. S. 561 ff.
- ¹⁹ Daae 138
- ²⁰ Det yngste barnet, datteren Catharina Bygball Gaarder Lund, g. m. konsul Claus Nissen Riiber Berg, var mormor til artikkelforfatterens farfar.

Hitra kommune 1964 - 2014

Hitra kommune har markert 50-årsjubileum i år. Det har gått 50 år siden fire små hitrakommuner, Kvenvær, Sandstad, Hitra og Fillan ble slått sammen til det som i dag er Hitra kommune. Etter krigen var det stort behov for å modernisere Norge. Det skjedde blant annet ved at kommunene fikk flere oppgaver, og for å kunne løse oppgavene bestemte Staten at små kommuner skulle slås sammen til større og sterkere enheter. Det ble bestemt at de fire hitrakommunene skulle slås sammen til en kommune fra 1. januar 1964, med navnet Hitra kommune. Dette er historia i kortform om sammenslåinga og utviklinga innen ulike sektorer og samfunnsområder på Hitra de siste 50 åra.

Hitra er i dag et flerkulturelt samfunn. Hele 18 % av innbyggerene har utenlandsk bakgrunn. Mange stifter familie, finner arbeid og blir boende. Foto: Hitra-Frøya lokalavis

Folket

Fra 1950-tallet og fram til 2006 gikk folketallet på Hitra nedover. Mange unge flytta herfra, færre barn ble født hvert år og gjennomsnittsalderen økte. Dette var ei vanlig utvikling på landsbygda i Norge i tidsrommet 1960 til 1990, og i deler av landet er utviklinga av folketallet fortsatt negativ. I Hitra kommune bremsa fraflyttinga opp i 1990-åra, og fra begynnelsen av 2000-tallet begynte folketallet å øke. Etter 2006 har vi blitt flere hitterværingar år for år. Fraflyttinga har gått litt ned, vi har fortsatt et fødselsunderskudd (flere døde enn fødte), men tilflyttinga har økt veldig. Årsaken er i all hovedsak den sterke veksten innen havbruksnæringa som har hatt stort behov for arbeidskraft.

Mange tilflyttere

I 2014 har ca 18% av hitterværingene utenlandsk bakgrunn i første generasjon, det betyr noe over 800 personer. Disse utgjør den største delen av innflytterne til Hitra. Rundt 55 opprinnelsesland er representert, men mer enn halvparten kommer fra landene Polen, Litauen og Slovakia. I Hitra kommune var det i 2013 21 forskjellige trossamfunn, og det blir undervist i 16 fremmedspråk i skoler og barnehager. Hitra er blitt et fargerikt og internasjonalt samfunn. Særlig innen havbruksnæringa har Hitra hatt betydelig utenlandsk arbeidskraft i mange år, men det var ofte sesongarbeidere, som ikke valgte å bosette seg her. Helårs drift i fiskeforedling har åpna muligheter for faste arbeidsplasser for både kvinner og menn, og dermed lagt grunnlag for at familier har kunnet etablere seg på Hitra. Det skjedde i løpet av 2000-tallet og

2. klasse Barman skole 1974/75. Hilde Antonsen, Jens Aune, Marianne Grong, Finn Arne Hoff, Frank Johnny Johansen, Ann Kristin Kjerringvåg, Tore Knutshaug, Håkon Mikalsen, Bjørn Inge Norbotn, Ole Ingar Reitan, Wnche Merete Sandstad, Anne Grethe Solvik, Trond Ketil Øien, Oddvar Øyen, Rune Skoglie, Anja Shattehrgoon. Lærer er Svanhild Lysø.

begynte å gjøre utslag på innflyttingsstatistikken i 2006. Det har også ført til at overvekt av menn som tidligere var typisk for innflyttergruppa, i 2013 var nede på 58%. På Hitra opplever vi nå at fraflyttingstrua grender noen steder våkner til live igjen på grunn av tilflytting.

Men det er først og fremst Fillan og de mindre sentra rundt om på Hitra som har hatt tilflytting. Utkantene har i mindre grad fått merke at folketallet på Hitra øker.

Den oppvoksende slekt

På 1960-tallet ble det gjennomført en omfattende sentralisering av skoleverket på Hitra. Med bedre kommunikasjoner lot det seg gjøre å samle elevene på færre skoler. Rundt 1970 var sentraliseringsprosessen gjennomført, og Hitra hadde da barneskoler i Fillan, på Fjellværøya og Ulvøya, på Strand, i Helsøysund og på Barman. Ungdomsskolen ble etablert i Fillan i 1967. I 1976 ble ungdomsskolen delt mellom Fillan, Helsøysund og

Blåfjell, Fillan.

Fjellværøy, men i 2002 valgte en å samle ungdomsskolen i Fillan igjen.

Hitra fikk sin første barnehage i 1979. Den ble etablert på Melandsjøen. I åra som kom, ble det starta barnehager flere steder rundt om på Hitra, og da nybygde Fillan barnehage kom i gang i 1993, fikk også de minste barna for første gang et tilbud om barnehage på Hitra.

I 1973 ble det etablert en handelsskoleklasse på Hitra, med tilhold i rådhuset, og i 1977 kom Hitra videregående skole i gang. I tillegg til handelsskolen kom det tilbud om grunnkurs i allmenne fag. Den videregående skolen leide lokaler hos Hitrabakst i Fillan inntil de fikk eget bygg i 1981. Hitra videregående skole har hatt vesentlig betydning for utviklinga av hittersamfunnet, ikke minst på grunn av at unge hitterværingar har fått et utdanningstilbud heime og dermed har kunnet bo på Hitra og fått si utdanning her.

Hitra leirskole kom i gang på Skårøya i Kvennværet i 1978. De seinere åra har Hitra leirskole gjennomgått betydelig renovering og forbedring, og leirskolen kan i

Grillfest på Helsetunet, Fillan. Her ser vi Einar Skatvold spille opp på trekkspill. Sammen med han sitter Laura Rask.

2014 ta imot 60 elever. Hitra leirskole har gjennom åra betydd svært mye for skolebarn fra hele Trøndelag og fra tilgrensende fylker. Den er også meget viktig for Hitra ved at flere hundre unge mennesker med sine foresatte hvert år får oppleve et av Hitras flotteste naturområder og sprer begeistring for det Hitra har å by på til sine heimsteder rundt omkring.

Det gode liv for alle

Kravet om bedre omsorgstjenester i kommunene var en av de viktigste begrunnelsene for sammenslåing av kommuner på 1960-tallet. Fra da og utover de neste par tiåra vedtok Stortinget flere lover som bidro til å trygge hverdagen og bedre livskvaliteten til mennesker som på en eller annen måte falt utafør og ikke fikk del i velstandsutviklinga som Norge nå opplevde. Prinsippet om det offentliges ansvar for dette vart i denne perioden knesatt her til lands. For nye Hitra kommune innebar dette at helse- og omsorgstjenestene måtte bygges ut og styrkes. Kommunen tok høgde for dette da Plan for helse- og sosialtjenesten utenfor institusjon i Hitra kom-

Del av Fillan sentrum 2012

mune vart vedtatt i 1980. Planen omfatta legetjenesten, tannhelsetjenesten, helsesøster-, helsestasjons- og helserådstjenesten, jordmortjenesten, hjemmesykepleien og edruskapsvernet. På noen av disse områdene var Hitra kommune godt i gang da planen vart vedtatt, og da lovpåleggene kom i 1982 var Hitra kommune forberedt til å følge opp sine forpliktelser.

Fra gammelt av var det staten som sørge for legetjenester rundt om i landet gjennom ordninga med distriktsleger. Da loven om kommunehelsetjenester kom i 1982, vart ordninga med statlige distriktsleger endra til kommunalt ansatte leger, og fra midten av 1980-åra fikk vi benev-

nelsen kommuneleger. Legene vart sjølstendig næringsdrivende gjennom avtale med kommunen. Tidligere var det legekontorer flere steder rundt om på Hitra, men i 1991 vart legetjenestene samla i Fillan.

Foreninger og lag har bidratt

Frivillige organisasjoner har spilt en meget viktig rolle i helse- og omsorgsarbeidet på Hitra gjennom alle år. Viktige tiltak som Hitra helsehus i Fillan, Kvenvær aldersheim og tilpassa botilbud for eldre på Sandstad og Melandsjøen har kommet i gang på initiativ fra frivillige lag og foreninger i samarbeid med Hitra kommune.

Sanitetsforeningene har spilt en sentral rolle i denne utviklinga.

Bygginga av Hitra Helsetun var den hittil største satsinga i Hitra kommunes historie, med en total kostnad på 114,5 millioner kroner.

I Hitra kommunes handlingsplan for eldreomsorg var det viktig å oppfylle mange eldre sitt ønske om å få bo heime så lenge som mulig. Derfor vart heimesykepleie og heimehjelpsordning et viktig satsingsområde for kommunen. Antall stillinger økte sterkt fra 1990-åra og utover, rundt 1990 var det ca fire årsverk i denne tjenesten, i 2008 over 40 årsverk.

I 1976 fikk Hitra Øytun, en institusjon for psykisk utviklingshemmede, og i 1984 begynte arbeidet med å skaffe beboere på Øytun egne boliger utafor institusjonen. Sju år etter kom HVPU-reformen, som vedtok at særomsorgen for psykisk utviklingshemmede skulle avvikles og framtidige tjenestetilbud til denne gruppen skulle gis gjennom kommunenes ordinære helse – og omsorgstjenester.

Sentrale aktører i Hitra kommunes brann- og redningstjeneste. Roger Lund, Oddvar Olsen og Herold Andersen.

Fra 1. januar 2012 ble samhandlingsreformen iverksatt med mål om bedre folkehelse og bedre og mer effektive og helhetlige helsetjenester. For å møte de nye utfordringene er det inngått samarbeid både med kommunene i Orkdalsregionen og med nabokummen Frøya for å sikre fleksibilitet, kapasitet og kompetanse i den daglige tjenesteytingen. I 2013 representerte dette et samarbeid på over 30 millioner kroner. Korttidsavdelinga i Helse-tunet, med god kapasitet, fleksibilitet og kompetent personale, sammen med en kompetent hjemmesykepleie, har så langt kunnet ta i mot de aller fleste ferdigbehandlede pasientene som skrives ut fra sykehusene på en god og forsvarlig måte.

I hverdagen

Utviklinga på Hitra siden tidlig 1960-tall og fram til i dag, har vært enorm. Hitra har opplevd en betydelig sentralisering til kommunesenteret Fillan. Nye og bedre veier har gjort avstandene kortere, kommunikasjonene og kommunikasjonsmidlene har vært i stadig forbedring. Noen stor debatt om hvor et nytt kommunesenter skulle ligge ble det ikke. Enigheten var relativt stor om at dette burde bli Fillan ut fra geografiske hensyn.

Etter kommunesammenslåinga måtte mer planarbeid gjennomføres. De fleste arealsaker ble løst enkeltvis, ved dispensasjon. Bygningsloven innførte krav til alle kommuner om å utarbeide generalplan for kommunens arealer. Planen skulle vise hvordan kommunens arealer skulle disponeres. Grunnlaget ble lagt for de såkalte so-neplanene for tettstedene i kommunen (Fillan, Ansnæs, Sandstad, Hestvika, Melandsjø, Dolmøy, Knarrlagsund, og Kvenvær).

Det ble utarbeidet miljøplan som la en stor vekt på estetikk, grønne områder og myke trafikanter. Arealplanen ble vedtatt i 1996 og den la også føringer for fiskeri-

og havbruksnæringa, med stor vekt på arealutnyttelsen i sjø. Det ble tatt hensyn til sjøområder for havbruk og oppdrett samtidig som områder for fiskeri og naturvern ble unntatt. På land ble områder for hyttebygging utpekt.

Kommunen kjøpte etter hvert eiendommen Vikan og Fillan ble regulert og åpnet opp mot sjøen i 2006/2007. Det ble planlagt og tegnet gangveier, parkanlegg og en betydelig fortetting av bygningsmassen i sentrum.

Boligområder har blitt bygd ut både i privat og i kommunal regi, nye vannverk, renseanlegg og kloakkanlegg, nye veier og områder for industrietablering ble kjøpt opp og bygd ut for å tilrettelegge for ny virksomhet eller for virksomhet som hadde behov for større arealer.

De siste 10-15 åra har det skjedd en meget sterk utbygging av nye bo-alternativer i Fillan. Flere boligkomplekser har blitt bygd. Mindre leiligheter har etter hvert blitt svært populære. Utbygginga med sentrumsnære boenheter har gjort at mange, særlig eldre, har valgt å flytte fra utkantene og inn til Fillan.

Den tredje utgaven av miljøplana kom i 2014. Planene har fungert godt som initiativ til friluftsliv, fysisk helse og til å bli kjent med Hitra.

Hitra har i lang tid vært attraktiv for fritidsbebyggelse. Ikke minst skjøt dette fart da fergeforbindelsen kom i 1964 og enda sterkere økning etter at Hitratunnelen åpnet i 1994. Hitra har ved inngangen til 2014 registrert 1689 fritidsbygg. Til sammenligning er antall boligbygg 2235.

Brannberedskapen besto tidligere av et frivillig korps som rykket ut på branner i sitt nærmiljø. Det var bilhen-

gere med det aller nødvendigste utstyr på noen få steder. Kommunen kjøpte sin første brannbil i 1976.

Ambulansetjenesten ble etablert i 1964 med tilhold på Ansnes. I 1972 ble det stilt krav om at ambulansen skulle stasjoneres i Fillan. I dag er det helseforetakene som har overtatt driften av ambulansetjenesten. I august 2013 flyttet ambulansetjenesten inn i nye lokaler og ble samlokalisert med legevakt og andre helsetjenester.

Vindparken på Elsfjellet med 24 vindmøller ble åpnet 14. august 2004. Det er bygd god kjørevei fra Straum inn til toppen av Elsfjellet, men denne veien er stengt med bom, den er ikke åpen som bilvei for allmennheten, men har blitt en fin turvei.

Til og fra

Hitra opplevde en revolusjon på samferdselsområdet etter sammenslåinga av de fire kommunene. Fosen Trafikklag sine rutebåter hadde i mange år gått trofast mellom Trondheim og mange anløpssteder rundt Hitra. Det samme hadde mørebåtene gjort. Passasjerer, varer av alle slag, redskap og alle hjelpemidler som måtte til i jordbruk og fiske ble sendt med rutebåtene. Fisk ble fraktet til byen, likeså levende dyr som skulle til slakthuset. Båtene hadde sine faste anløpssteder, det var mange steder ikke veiadkomst og varene kom sjøveien. Melk som ble produsert på gårdene på Hitra, ble transportert i spann med båt eller senere med melkebil, til kaiene der frakkebåter brakte melkespannene til meieriene på Ørland eller Hemne. I øyområdene i Kvenvær gikk m/s "Ansnes" i rute med passasjerer og varer helt fram til 1984.

Ved kommunesammenslåinga var det ikke vei mellom Straum og Gryta i Kvenvær. Dermed var det en dags-

*MS Fru Inger gikk i rute fra Trondheim til Hitra og Frøya fra 1950 - 1973.
Hun gjorde 13, 5 knops fart og var sertifisert for 497 pasasjerer.*

reise med bil mellom Uthitra og Kvenvær. Turen måtte gå om Sandstad og Forsnes.

Ferjeforbindelsene

Det første året med nykommunen ble et merkeår på mange måter. Først av alt åpnet to viktige fergesamband på vårparten 1964. Hitra ble knyttet til fastlandet og Trondheim ved åpninga av fergesambandet Sandstad - Storoddan i Hemne, og øykommunene ble samtidig knyttet sammen med fergesambandet mellom Kjerringvåg og Flatval på Frøya. Fergeforbindelsen til Fjellværøya ble åpnet i 1967. De nye fergesambandene åpnet for en rivende utvikling i biltrafikken, og lokalhandelen endret raskt mønster da varene ikke lenger kom sjøveien,

men med varebiler som kjørte dagligvarene helt fram til butikkene.

Passasjertrafikken med buss har endret seg enormt disse 50 årene. På 1960-tallet gikk Fosenbåtene, "Fru Inger" og "Agdenes" med reisende til og fra Trondheim. Det var flere anløpssteder på Hitra med bussforbindelse videre for passasjerene. To, tre busser ble sluset ned på kaiene med passasjerer som skulle til byen eller for å hente andre som hadde vært på bytur. For ungdommene og mange andre var båtanløpet og kaia et populært treffsted, noen gikk, andre syklet eller tok bussen for å samles på kaia når båten kom. Om bord i fosenbåten var det bladkiosk og mange nyttet høve til å kjøpe spennende blader de ikke fikk tak i andre steder på Hitra.

Fergeforbindelen Sandstad - Storodan åpnet 21. mars 1964.

Husker du fergekøen ved det gamle fergeleiet på Sandstad?

Etter hvert ble Fillan det sentrale stoppestedet for passasjertrafikken. Til Fillan kom bussene med passasjerer fra grendene rundt om på Hitra. Kaia i Fillan ble trafikkknutepunktet, men ble ikke et nytt treffsted for skuelystne folk slik det var ute i grendene. Den tida var forbi.

Bussene kjørte også skoleruter og etter hvert som ungdomsskoleelevene ble samlet i Fillan ble det buss tur - retur Fillan hver dag. Folk som ikke hadde bil, benyttet skolerutene, og dermed var rutetilbudet veldig godt inn til kommunesentret hvor tjenester og ærender kunne utføres på dagen.

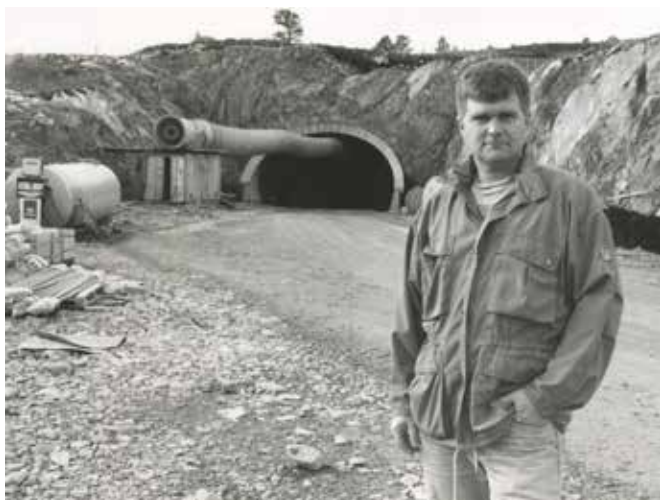
Sjøverts trafikk endret seg også. Det ble slutten for de gamle "Fru Inger" og "Agdenes". Nå overtok hurtigbåtene "Kongsbussen" og "Hertugbussen" passasjertrafikken i 1973, og reisetida til Trondheim ble med ett kortet ned fra 4-5 timer til to timer.

Tunnelene skaper ny optimisme

Hitra Frøya Fastlandsforbindelse as ble etablert i 1986. Fastlandsforbindelse sto i høgsetet og bompenger ble krevd inn, først på fergene og senere i bomstasjoner. Bruforbindingen til Fjellværøya åpna sommeren 1992. 8. desember 1994 foretok H.M. Kong Harald den offisielle åpninga av Hitratunnelen, som på den tida var verdens djupeste undersjøiske biltunnel. Sommeren 2000 sto det tredje, store samferdselsprosjektet, Frøyatunnelen, ferdig. 20. februar 2010 ble bompengereinnkrevinga på Sandstad avvikla.

Fastlandsforbindelsen skapte ei ny tid for Hitra på mange måter. Den åpnet nye muligheter for næringslivet, og biltrafikken økte sterkt i åra som fulgte. Folk fra Trondheimsområdet fattet stor interesse for Hitra, og hyttebygginga skjøt fart.

Hitratunnelen under arbeid i 1993. På bildet: Roar Sve.

I 1994 starta Kystekspresen rute mellom Trondheim og Kristiansund, med tre daglige anløp hver vei. Jøstenøya ble en sentral terminal for passasjertrafikken til og fra hele øyriket, midt mellom endepunktene. I løpet av en time og tre kvarter var turen til Trondheim eller Kristiansund unnagjort.

I 2004 ble det tatt initiativ til oppstart med utbedring av veien mellom Hitra og Orkanger. Arbeidet med dette ble etter hvert organisert gjennom selskapet Ny RV 714 AS. Den sterke trafikkveksten på Rv714 har ført til at veien har vært sterkt ulykkesbelastet. Arbeidene med utbedring starta i 2012, og i 2013/2014 åpna fire nye tunneler på strekningen inn til Orkanger. Ny bru over Åstfjorden ved Mjønes er også prosjektert. Cirka 40-50 vogntog kjører tur-retur Hitra hvert døgn lastet med laks for Europa, Russland og Østen.

Etter stor uenighet mellom Hitra, Frøya og vegvesenet, ble omsider de nødvendige vedtak gjort for å bygge bru etter den såkalte "rett-fram-løsninga" over Dolmsundet.

Arbeidet med brua starta i 2013 og er planlagt ferdigstilt i 2015.

Jøstenøya - midt i leia

I 2013 ble det fart på utbygginga av Hitra kysthavn på Jøstenøya, midt i hovedskipsleia. Topp moderne dypvannskai med alle havnefasiliteter og attraktive næringsarealer like inntil, skal gi nye muligheter for sjøverts godstrafikk. Fokus er rettet mot transport av sjømat til Europa. Det var stor fest og masse folk samlet på Jøstenøya ved den offisielle åpninga av Hitra kysthavn den 16. oktober 2014.

Ved Kystekspresens anløpssted på Jøstnøya ble det i 2013 oppstart for arbeidet med ny, moderne hurtigbåtterminal. Den ble offisielt åpnet samtidig med kysthavna og huser venterom, kafe, utstillingslokaler for Kystmuseet med egen Ægir-utstilling og kontorer og resepsjon for Hitra Turistservice, som flytter ekspedisjonen fra Kalvøya.

Fundamentet for vekst

Hitra har ekspandert. Nye boligområder har blitt regulert flere steder i kommunen, også industriområder. Kalvøya og Jøstenøya på Sandstad, Kuøya og Kjerringvåg.

Nytt kommunesenter måtte bygges i 1964. Nytt herredshus, ny barne- og ungdomsskole ble reist, nytt samfunnshus og etter hvert ble svømmehall bygd.

Tilrettelegging av nytt sentrum og butikktomter i Fillan mente mange ville bidra til å forsere nedlegging av butikker rundt på Hitra, en ikke unaturlig reaksjon.

Sentrumsområdet ble regulert og de første forretningstomtene var klare i 1975/76.

Mange hitterværingene skiftet jobb disse åra. Svært mange ungdommer satset på handelsflåten. Noen gikk om bord i skip i utenriksfart, mens andre valgte fraktefartøyer på kysten eller i Nordsjøfart. Utover på 1970-tallet var Hitra den nest største sjøfartskommunen i Sør-Trøndelag etter Trondheim.

I 1975 markerte en del Hitrabønder sterk misnøye med sentraliseringa og strukturrasjonaliseringa i jordbruket og vilkåra for de mindre bøndene. Fakta viser at svært mange småbruk ble nedlagt disse åra. Hitrabøndene satte i gang en skattestreik som fikk spontan støtte over hele Norge, og raskt ble streiken landsomfattende under navnet Hitraaksjonen og Hitra verserte i landets aviser og i Dagsrevyen.

Oppdrettseventyret

Oppdrett av laks og regnbueørret starta på Hitra i slutten av 1960-åra. Det som fra flere hold blir karakterisert som den største teknologiske revolusjon i forrige århundre, lakseoppdrett med merder i sjøen, kom i gang i 1969/1970, nettopp her på Hitra.

Den åttekant merda ble en lykkelig start der laksesmoltent fant seg godt til rette.

Arne Ratchje og Grøntvedtbrødrene ble pionerer og høstet mye ros. De to siste hadde bakgrunn fra silde- og loddefiske om bord i snurpebåtene.

I dag har store industriaktører overtatt. Marine Harvest og Lerøy er begge etablert med store slakterier og foredlingsanlegg. Lerøy har ca 200 arbeidstakere på sjø og land, Marine Harvest 130-140. Næringa har blitt selve

Sivert Grøntvedt var en av de fremste havbrukspionerene i Norge

livsnerven for utvikling og sysselsetting. Svært mange som ikke direkte arbeider i næringa, er indirekte helt avhengig av en oppegående og slagkraftig oppdrettsnæring. Både handel og servicenæringene har forlenget innsett dette. Utviklinga i havbruksnæringa er viktig for utviklinga av hele hittersamfunnet.

I 2014 framstår Jøstenøya som det store industrielle satsingsområdet, et framtidretta knutepunkt midt i skipsleia mellom Trondheim og Kristiansund. Her bygges den nye hovedbasen, Hitra industripark, Jøstenøya, hvor Marine Harvest - region Midt-Norge, verdens største oppdretter, bygger ut sitt gigantlegg. Ved siden av skal Lerøy Midnor bygge sin nye laksefabrikk med foredlingsanlegg.

Dolmsundet Hotell & Feriesenter AS stod ferdig i 1991. Hotellet fikk en ledende rolle i reiselivsutviklingen på Hitra.

Like inntil ligger Hitra kysthavn som sto ferdig i oktober 2014. I kysthavna har flere aktører meldt sin interesse, det er ei havn bygd for framtidig sjøverts transport av laks til Europa. Kommunen har regulert og legger til rette med vei, vann og kloakk.

Flere industriområder har blitt regulert og kommunen har bygd ut. På Kuøya like inntil HitraMats store krabbefabrikk, verdens største, ligger også Hitra fiskerihavn. Hele området er ca 40 dekar. I tillegg til HitraMat AS er Kaasbøl Boats etablert på Kuøya.

Utbygging og nye arbeidsplasser

I 1983 var det duka for det første kjøpesenteret da Hitra-torget åpna med 6-7 spesialbutikker. Kommunen spilte en aktiv rolle for å få reist Hitra-torget. I 2003 kom det andre kjøpesenteret, Hjorten, med spesialbutikker og vinmonopolutsalg. Det siste var viktig for å redusere handelslekkasjen. Mange svært tiltrengte kvinnear-

beidsplasser ble skapt gjennom den ekspansive handelsnæringa.

Dalpro AS, er en vekstbedrift som holder til i Hammerstaddalen. Bedriften ble etablert i 1988 som en verna bedrift. I dag er ca 65 arbeidsdeltakere og 19 fast ansatte tilknyttet bedriften. Dalpro har satt Hitra på kartet i mange sammenhenger og har høsta priser og anerkjennelse for utmerket saue- og hjortekjøtt. Eget villsauhold og hjorteoppdrett og eget slakteri. I det hele tatt har produksjon av gårdsmat i småskala blitt gode, smakfulle produkter som har gjort Hitra kjent utover i landet. Grotteosten til Hitra Gårdsmat har høstet priser og blitt anerkjent. Hitralaks har også bidratt i den sammenheng.

Reiseliv og turister

Med gode kommunikasjoner og bedre tilgjengelighet for reisende utvikla det seg et aktivt reiseliv etter hvert. Utover 1980-tallet skjedde det mye. Hitra Veikro as

ble starta like ved der Dolmsundet Hotell ligger i dag. 6-7 entusiastiske ungdommer så muligheten og satset på restaurant med god mat og danseaftener. I 1991 sto Dolmsundet Hotell & Feriesenter as ferdig. Hotellet ble selve lokomotivet i reiselivssatsinga. Dolmsundet Hotell framstår i 2014 som en renovert, topp moderne reiselivsbedrift med til sammen 93 sengeplasser fordelt på 19 rom og suiter i hotellet og 14 leiligheter.

Hitra Turistservice er den største formidler av hus og hytter til fisketurister, ikke minst er det mange utlendinger som kommer for å prøve fiskelykken. I 2013 fikk bedriften Hitra kommunes næringspris.

Oljebransjen har hatt stor betydning for sysselsettinga. Opp gjennom årene har mange funnet sin arbeidsplass på borerigger og supplybåter. Ungdom har tatt utdanning innen elektro, vvs og andre relevante yrkesfag for å søke seg til godt betalte jobber innen oljebransjen.

Opplevelse og spenning

Også kulturlivet var gjennom mange år en privat og frivillig affære. Først i 1973 begynte Hitra kommune å jobbe spesielt med kultursaker. Sia den tid har kommunen stadig utvikla sitt engasjement innen kultur, gjerne i samspill med institusjoner og organisasjoner. I 2014 er det ti stillinger i kulturenheten på Hitra, fordelt på kulturskolen, biblioteket, kinoen, ungdomsbasen og kulturadministrasjonen. I tillegg har kommunen samarbeidsavtaler med Hitrahallen og Kystmuseet.

Biblioteket har gjennom mange år vært en svært viktig del av kulturtilbudet på Hitra, og i 2013 fikk Hitra bibliotek et stort løft. Da kunne biblioteket ta i bruk sine nye lokaler i Hitra kultursenter. Her er Hitra bibliotek satt i stand til å oppfylle alle de krav og forventninger som i våre dager stilles til moderne bibliotekvirksomhet.

På 1960- og 70-tallet ble kinotilbudet på Hitra for det aller meste oppfylt gjennom statens omreisende kino. I 2006 kom Hitra kommunale kino i gang i nye lokaler på Kystmuseet, og i 2011 ble Hitra kino digitalisert.

Hitra fikk museum i 1981, og i 1995 flytta museet inn i sitt nåværende bygg. I 2008 vedtok Kystmuseet å bli en del av Museene i Sør-Trøndelag, som i dag er et av Norges største museer. Kystmuseet har nå 15 ansatte, og i 2013 hadde museet 21.000 besøkende.

I 1994 starta Hitra kulturskole med 74 elever. I 2013 hadde Hitra kommunale musikk- og kulturskole 180 elever med 6 heltidsansatte lærere. Skolen er en av de fremste bærebjelkene i Hitras kulturliv.

På 1980-tallet satte Hitra kommune i gang flere tiltak for å skape gode aktiviteter for barn og unge, men det var med Ungdommens kulturmonstring (UKM) i 1992 at såkalt uorganisert ungdom for første gang fikk en arena for å presentere sine aktiviteter og interesser. Ungdomsbasen er en møteplass og en åpen, rusfri aktivitetsarena for ungdom mellom 14 og 20 år på Hitra, styrt av brukerne sjøl. Høsten 2012 starta Ungdomsbasen opp igjen etter noen års opphold. Den holdt til i Fillan Grendehus, til den flytta inn i Hitra kultursenter våren 2013. Det varierer noe, men jamt over er det 10-12 ungdommer som bruker ungdomsbasen.

Aktivt idrettsmiljø

Organisert idrettsaktivitet gjennom idretts- og skytterlag rundt om på Hitra hadde pågått gjennom flere generasjoner da Hitra vart samla til en kommune i 1964, og dette har fortsatt også gjennom de siste 50 åra. Av ballidrettene har fotball og handball vært de mest populære, og innen friidrett har nok løpsøvelsene engasjert de fleste. I 1968 kom en organisert fotballserie for

Hitras tropp til Øylekene på Gotland i 1999.

herrer i gang på Hitra og Frøya, hele sju lag stilte med seniorlag, og i 1986 stilte Dolmøy idrettslag for første gang et damelag i fotball. På begynnelsen av 1990-tallet gikk idrettslaga på Hitra sammen om å danne Hitra fotballklubb, og i 2010 åpna Hitra idrettspark et flott anlegg midt i Fillan sentrum. Den nye idrettsparken brukes mye både av klubbens mange lag, jenter som gutter, og av skolene i Fillan. Den gode aktiviteten i Hitra FK gjør at klubben har fått et meget bra damelag, som også hevder seg godt i serien. Guttelaget framstår som et av de aller beste i sin avdeling.

Den første handballturneringa for damer ble arrangert i Kvenvær i 1969, og den første handballserien for jen-

telag og damelag på Hitra og Frøya ble gjennomført i regi av entusiaster i Vest-Hitra IL. Seks jentelag og fire damelag deltok i serien. Den første handballbanen med asfalt kom ved Helsøysund skole i 1981. Hitra IL damehandball var det første laget fra øyregionen som stilte i innendørsserie på fastlandet. Det skjedde i 1983, og hitraspillerne måtte spille sine hjemmekamper i Orklahallen, noe som medførte mange og tidkrevende reiser både til hjemme- og bortekamper. Helt fram til Hitrahallen sto ferdig i 1990, var ordningen slik. Andre idrettslag som stilte i innendørsserien var Fjellværøy IL som hadde med J14 og J16-lag sesongen 1989. I 1990 ble det en stor merkedag for handballen på Hitra da Hitrahallen sto ferdig til bruk. Herrehandballen kom litt i etterkant

Hitra Vektløfterklubb har fostret mange fremragende vektløftere. Her ser vi mangeårig trener Ivar Kvernø, sammen med Enrico Vassdal og Linda Kvernø.

av damenes aktiviteter, men i 1992 stilte Hitra IL med herrelag i handball.

En viktig del av idrettslagas aktivitet fra gammelt av var friidrett, og slik fortsatte det også etter 1964. Det var særlig i regi av skolene at friidretten fikk fotfeste og det ble arrangert skolemesterskap. Tradisjonelle øvelser var 60 meter, lengde, høyde og kule eller kast med liten ball. I 1970-åra blomstrer interessen for terrengløp kombinert med turmarsjer. Flere av idrettslaga oppretta egne friidrettsgrupper, og utøvere fra Hitra gjorde seg bemerkede både på krets nivå, på større arrangementer og på nasjonalt nivå. I 1983 ble Hitra Friidrettsklubb starta, noe som ga ny giv til friidrettsmiljøet. Klubben har først og fremst satsa på løpsøvelser. Hitraløpet vart arrangert første gang i 1991, og het da Skjærgårdsmaraton. Dette løpet har vokst til et stort arrangement med flere løpsklasser og distanser og samler rundt 500 deltakere hvert år. Skyttersporten har lange og gode tradisjoner på Hitra, og Hitras skytterlag legger fortsatt ned et godt og målretta arbeid. Skyttere fra Hitra har prestert godt, ikke minst innen pistolskyting ved Island Games.

Av vinteridretter er det skiidrett som har hatt størst betydning på Hitra, ikke minst turrenn. Varierende snøvintre har gjort organisert skiidrett mer problematisk og uforutsigbar de seinere åra.

Frivilligheten

I Norge har vi lang tradisjon for frivillig samfunnsinnsats, både fra grupper, nabolag, enkeltpersoner og fra frivillige organisasjoner. Frivillig innsats kalles «Den tredje sektor», fordi den verken er offentlig eller privat. Også på Hitra har den tredje sektor stått meget sterkt til alle tider og på mange områder. Hitra frivilligsentral vart oppretta i 2010 og har som formål «å styrke den frivillige innsatsen og være et kontaktpunkt og bindeledd mellom de som ønsker å yte en ubetalt innsats og de som ønsker å motta slik innsats». Frivilligsentralen eies av Hitra Misjons- og Nærmiljøsentral, og den er en møteplass og brubygger mellom den tredje sektor og Hitra kommune. Hitra Frivilligsentral har som mål å «ta vare på det engasjementet og den dugnadsånden som finnes i nærmiljøet vårt, gjennom å gi nødvendig støtte og motivasjon til eksisterende lag og organisasjoner».

De sju kirker

Hitra er kjent som «øya med de sju kirker», og etter at gamle Dolm kirke vart vigsla på nytt i 1992, er det virkelig sju kirker i drift. I åras løp har det flere ganger oppstått diskusjoner om Hitra i dag virkelig har behov for så mange kirkebygg. Og hver gang har diskusjonen stoppa ved spørsmålet om hvilke kirker som eventuelt skal legges ned. Menighetene rundt om i prestegjeldet har forsvart kirkene sine, som det naturligvis knytter seg lange tradisjoner og sterke band til. Både den tidligere og den nåværende kirkeloven fastslår at kirkene er menighetenes eiendom og ansvar. I praksis har dette ansvaret blitt oppfylt av kommunene. I 1996 fikk vi en

Bryllupsfering i Forsnes kapell i 2013. Dette er Hitras eldste trekirke i dag, bygd i 1763. Kirka stod først på Hakkbuan.

ny kirkelov, som overlot forvaltninga av kirkene til kirkelig valgte organer: Menighetsråda. Hitra prestegjeld er delt i fire sokn med hvert sitt menighetsråd, som har ansvaret for drifta av kirkene i sitt sokn. Medlemmer fra de fire menighetsråda utgjør til sammen Hitra kirkelige fellesråd, som har ansvaret for kirkebygga og gravplassene i prestegjeldet. Kirkevergen administrerer og koordinerer dette arbeidet. Særlig i tidsrommet 2009 – 2014 er det gjennomført store vedlikeholdsarbeider ved kirkene på Hitra. I 1993 vart Hitra kirkekontor oppretta for å samlokalisere prestene, kirkevergen og alle funksjonene innen Den norske Kirke på Hitra. I 2014 har kirka ti ansatte på Hitra: To prester, kirkeverge og sekretær, kantor, diakon, menighetspedagog og tre kirketjenere.

I 2014 er mer enn 20 forskjellige trossamfunn representert på Hitra.

Kilde:

Denne presentasjonen er en oppsummering av innholdet i jubileumsboka "ENDRING" utgitt av Hitra kommune sommeren 2014.

Skrevet av forfatterne Svein Bertil Sæther og Svend Sivertsen.

Dagens ordfører Ole L. Haugen sammen med Rolf Fjeldvær og Bjarne Faxvaag, to av dem som var med i storkommunen Hitras første kommunestyre i 1964. Foto: Hitra-Frøya lokalavis.

To hundre år med stortingsrepresentanter fra Hitra og Frøya

Her har vi samlet en del korte fakta om folk som har vært på Stortinget og har relasjon til øyene våre. Stortingsmenn har vært betegnelsen gjennom det meste av denne tiden, og det kunne vi ha brukt her også – ingen kvinner har representert Hitra eller Frøya på tinget. Derimot har vi tatt med et par representanter som har funnet seg en viv blant Hitras kvinner. Ettersom Hitra og Frøya gjennom mange år i denne perioden har vært en felles kommune, har vi også plukket med oss frøyværingene, både før og etter den administrative adskillelsen 1.januar 1877 - noen av dem naturligvis med bånd til Hitra.

Intensjonen med dette arbeidet var først å skaffe en oversikt over hitterværingene på Stortinget, og skrive en del om dem, men ettersom det ble så mange med en viss tilknytning til Hitra, har vi prøvd å avkorte «biografierne». Den største overraskelsen for mange er kanskje at (Johan) Ulrik Olsen, født på Hitra, med begge foreldrene fra Hitra, bodde her til familien flyttet til Kristiansund da han var 8 år gammel. Denne gutten ble stortingsmann i en årrekke, og han er den eneste «hitterværing» som har vært statsråd, etter hva vi har kunnet bringe på det rene.

Vi har laget en kronologisk oversikt. Noen av de eldre har hatt familiære bånd til hverandre, slik som det fremgår nedenfor.

For å finne dette stoffet har vi blant annet gått gjennom mange tykke bind om landets stortingsrepresentanter, og vi må ta forbehold om at vi kan ha oversett en eller annen. Skulle det være noen som kjenner til flere enn dem vi har funnet, er vi takknemlige for å få beskjed.

Krohg, Hilmar Meincke

Født i Trondheim 1.1.1776, død på gården Nøisomhet ved Molde 13.8.1851. Var kancellist i København, senere gårdbruker ved Trondheim. Amtmann i Finnmark 1807-11 og i Romsdal 1811-40. Var også konstituert stiftsamtmann i Trondhjems stift 1811-14. Medlem av Riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814 som første representant for Romsdals amt, likeså på det overordentlige Storting 1814, og Stortingsmann 1824 og 1830. Vise-president på Eidsvoll 9.-16. mai, lagtingspresident senere i 1814. Gift med Cecilia Edel Sophie Stub, datter av sogneprest til Hitra, Otto Stub, og Anne Ingeborg Hald.

Parelius, Rasmus Nilsen

Født på Hitra 10.2.1787, sønn av handelsmann på Hopsjøen Nils Rosing Parelius og Margaretha Elisabeth Buch. Sogneprest i Aure, Hemne og Børsa. Død 4.3.1839. Gift med Maren Anne Kathrine Lossius, datter av proprietær Morten Lyng Lossius. 2. suppleant for Søndre Trondhjems amt 1833 og 3. suppleant for samme amt 1836. Sønnen Rasmus Brochmann Hegge Parelius

ble født i Hemne 28.5.1821, han ble valgt til suppleant for Kristiansund 1874-1876.

Schnitler, Balthasar

Født på Hitra 15.1.1787, sønn av kapellan Peder Schnitler og Maren Elisabeth Wenseel. Død i Trondheim 9.2.1851. Gift med Dorthea Margrethe Røring. Representerte Trondheim 1827-1845.

Lund, Johan Hansen Grøn

Født 28.10.1802 Orkdal, død 1.3.1858 Ørland. Lensmann på Hitra 1837-1851, stortingsmann 1848-1854. Gift med Margrethe Schjødt Mørch Parelius, Hopsjøen. Se egen artikkel om ham og familien i årets Skarvsetta.

Gaarder, Rasmus Brochman Parelius

Født på Hitra 17.9.1812, død i Skjærstad 19.1.1873. Foreldre: Prost og sogneprest Augustinius Meldahl Gaarder og Marcelia Hegge Parelius. Han virket som kapellan og sogneprest i Ørland og Bjugn 1840-1873, til Skjærstad 1873. Gift med Jacobine Henriette Bjerkebek. Var 3dje «suppleant» (varamann) for Søndre Trondhjems amt 1862 – 1863.

Wærenskjold, Hans Henrik

Født i Tønsberg 12.8.1820. Han ble valgt fra Holmestrand til Stortinget i 1851. Han var gift 1. med Olava Falchenberg fra Tønsberg, og 2. med Inga Olsen fra Sel. 54 år gammel ble han ansatt som fyrvokter på Børøyholmen, Hitra, og skal ha vært på Hitra til han flyttet til Sørumsand i 1898. Men han kom snart tilbake til Hitra, og døde 28.3.1909 hos sin datter Inga Henriette og hennes mann, landhandler og gårdbruker Christian Øien, Børøysundet. Folketellingen i 1900 viser at han

allerede da som enkemann var tilbake hos Christian Øien på Hitra, og hans sønn Adolf Wærenskjold bodde også hos søster og svoger i Børøysundet og hjalp til med handelen. Ved tellingen 10 år senere var Christian og Inga Henriette gårdfolk i Sandstadvika.

Brodtkorb, Martin Nicolai

Født i Trondheim 29.2.1828, død 4.9.1898 i Kvernhusvika ved Dolmsundet. Gårdbruker på Kaldkløv 1857-1876, lensmann på Hitra fra 1874, bosatte seg i Kvernhusvika 1876. Ofte valgmann, samt ordfører og forlikskommissær på Hitra mange år. Gift med Marie Luise Selma Østby. 4de representant for Søndre Trondhjems amt 1865-66, medlem av toldkomiteen.

Steen, Conrad Julius

Født på Karlsøy, Troms, 23.1.1831. Gift med Anna Stinken Cornelia Stub, datter av månedsløytnant Stub, Hitra, og Stinken Cathrine Dass. Steen var 4. suppleant for Nordlands amt 1877-79, og 5te 1880-82.

Moen, Erling Olsen

Født på Mo i Vold, Rauma, 24.12.1833. Gift med Marie Dorthea Nannestad fra Land i Oppland. Flyttet en del rundt, skal ha vært lærer og kirkesanger på Hitra, anslagsvis i perioden 1851-1861, men ble også utdannet som telegrafist, registrert som telegrafist ved folketellingen i 1865. 2. suppleant fra Romsdals amt i 2 perioder, 1883-1888.

Sivertsen, Martinus (Martin) Nikolai

Født 16.3.1849 på Skjølberg, Orkdal. Død i Trondheim 23.7.1931. Gift 24.10.1877 med Julianne Marie Rønning (13.10.1850-16.4.1932) fra Utset på Hitra, hennes

Martin Sivertsen stortingsrepresentant fra 1903-1912 og 1916-1921. Foto: Stortingsarkivet

foreldre var Nils Jonsen Rønningen, født i Trondheim ca 1782, og Magdalena Fredriksdatter Sandvik, født 2. mai 1808 i Sandvika på Ansnes, Hitra. Martin Nikolai Sivertsens familie flyttet til Hitra i 1865. I 1878 flyttet Martin Nikolai med kone og barn til Frøya, hvor han ble herredsstyremedlem i 1886, og ordfører samme år. Han var ordfører i til sammen 12 år. Han var gårdbruker og forretningsmann på Svellingen, og innehadde mange verv i Frøya og senere Nord-Frøya. I 1908 flyttet han med familien til Agdenes, hvor han var fyrvokter i 13 år. Deretter til Trondheim i 1921, hvor han bodde sine siste

10 år. Han var stortingsrepresentant for Venstre i 3 perioder fra 1903 til 1912, og 2 perioder fra 1916 til 1921.

Meisingset, Hans Larsen

Født 11.12.1854 i Tingvoll, hvor han var ordfører en periode. Offiser, gårdbruker, lensmann. Gift med Marit Andersdatter Dalsbø fra Sunndalen.

Varamann fra Romsdals amt 1892-1894. Innvalgt fra samme amt 1895-1903, og fra Søndre Nordmøre krets 1906-1909.

Kom så fra Christiania til det noe mer ensomme Børøyholmen fyr som fyrvokter i 1909. Var også direktør ved Innhitra sparebank en periode. Han døde på Hitra 8.7.1917, og er gravlagt på Sandstad gamle kirkegård, i familiegravsted, så tilknytningen til Hitra er ikke uvesentlig.

Næsset, Anders Nilsen

Født 1.4.1872 i Ørland, død 22.11.1949 samme sted. Fiskebåtskipper og en av stifterne av Norges Fiskarlag i 1926, styremedlem 1926-1945, formann 1931-1937. Stortingsmann for Venstre 1931-33. Han giftet seg 20.11.1898 med Lina Marie Haftorsen Dahl, født 5.2.1881, død 30.6.1949. Hennes foreldre gårdbruker på Sørhitra Haftor Johansen Dahl og Maren Jensine Larsen.

Eidsvaag, Edvard Andreas Olsen

Født på Plassen i Nesset, Romsdal, 23.10.1875, død 26.12.1962 Nord-Frøya. Ordfører i Nord-Frøya 1917-1945 med unntak av 3 perioder. Mange kommunale, fylkeskommunale og andre verv. Arrestert av Gestapo 1.9.1944. Kjøpmann 1898-1922. Varamann til Stortin-

get for Venstre 1916-1918 og 1922-1924, og møtte for Sivertsen 22 juni – 20 juli 1917. Ugift.

Petersen, Martin Elias

Født 31.03.1879, Oren, Frøya., døde 26.3.1947. Sønn av fisker Peter Pedersen og Jørgine Andreasdatter. Hans far og hans mor døde da han var henholdsvis 2 og 5 år, og han ble bortsatt til andre. Drev fiske fra sin tidligste ungdom. Var i Amerika 1897-1905. Skog-, sagbruks- og farmarbeider i Amerika. Lagersjef - Norges koop. Landsforening (i 2 år) Arbeidet ved Karbidfabrikken i Odda (i 4 år)

Fisker - Sula (1905-1940) (sluttet på grunn av sykdom). Var medlem av Nord-Frøya herredsstyre i tre perioder: 1922-1925, 1931-1934, 1937-1941. Fra 1925 til 1927 vararepresentant for Arbeiderpartiet, Sør-Trøndelag, og møtte for Skaardal 24.2-16.3.1927.

Asmundvaag, Johan Olaus Olsen

Født 9.4.1880 på Asmundvåg, Hitra, foreldre Ole Petter Asmundvåg og Beret Olsdatter fra Båtvik i Kvenvær. Død 21.8.1946, Hitra. Gift 1. i 1902 med Pauline Petersdatter Hofstad, og 2. med Annie Jensen. Han var utdannet offiser, var gårdbruker og bankkasserer, samt lensmann i Hitra og Kvenvær fra 1938. Hadde en del kommunale verv, og var med i Hitra herredsstyre, hvor han var ordfører 1914-1916 og 1923-1925, samt varaordfører 1932-1934. Ble valgt som stortingsrepresentant for Høyre fra Sør-Trøndelags laddistrikter i 3 perioder: 1931-1933, 1934-1936, og 1937-1945. Medlem av Lagtinget de første to periodene. Var medlem av Post-, telegraf- og kystfartskomiteen i sine to første perioder, og i Vei- og jernbanekomiteen den siste perioden. Vi tar gjerne imot informasjon om hans innsats for kommunikasjonene i fylket. Vi får kanskje tro at distriktet og

Johan O. Asmundvaag stortingsrepresentant 1931-1945.
Foto: Stortingsarkivet.

partiet var fornøyd med ham, ettersom han ble stilt på topp i tre etterfølgende perioder.

Østreim, Ludvik

Født 13.7.1884 i Oslo, med foreldre fra Lindås og Aurskog. Familien flyttet til Hitra, og havnet på Henriksøya

i Bispøyan som småbrukere og fiskere. Vararepresentant til Stortinget for Bondepartiet 1937-1945, og 2. vara for Kristelig Folkeparti 1950-1953. Han døde 19.2.1955.

Olsen, (Johan) Ulrik

(Johan) Ulrik Olsen stortingsrepresentant 1934-1961 og statsråd 1948-1958. Foto: Stortingsarkivet.

Født på Asmundvåg, Hitra 2.8.1885, foreldre Peder Martin Olsen Asmundvåg og Dorthea Johansdatter Hestnes. Familien flyttet til Kristiansund da Ulrik var 8 år gammel. Han var senere i livet opptatt av sine røtter på Hitra. Død 4.10.1963.

Ble stortingsmann for Arbeiderpartiet:

- Representant nr. 2 for kjøpstedene i Møre og Romsdal fylke (Kristiansund, Molde, Ålesund), 1934 - 1936,
- Representant nr 1 for samme, 1937 – 1945.
- Representant nr 1 for samme, 1945-1949.
- Representant nr 3 for samme, 1950 - 1953,
- Representant nr 1 for Møre og Romsdal, 1954 – 1957.
- Representant nr 1 for Møre og Romsdal, 1958 – 1961.

Ble medlem av regjeringen:

- Statsråd, Kommunal- og arbeidsdepartementet, 20.12.1948 - 19.11.1951
- Statsråd, Kommunal- og arbeidsdepartementet, 19.11.1951 - 22.01.1955
- Statsråd, Kommunal- og arbeidsdepartementet, 22.01.1955 - 01.09.1958

Bodde i Kristiansund fra 1893, gift i 1910 med Sofie Aalmo, Kristiansund (Foreldre fra Aure og Halså). Snekerlære 1899 og arbeidet som snekkersvenn til 1914.

Innvalgt i kommunestyret i 1913, formannsskapsmedlem 1917, ordfører 1934-1940 og 1945-1947. Norges første kommunalminister. Hadde svært mange verv.

Noe mer utdypende om hans virke på det lokale plan: Parallelt med den politiske karrieren bygde Ulrik Olsen opp en ganske betydelig forretningsdrift. Allerede i 1914 startet han sitt eget firma som handlet med sild, fisk og tran. I 1930 etablerte han et filtrerlegg for tran og startet med industriell tranproduksjon. Senere utvidet han virksomheten med trålfiske og bygde opp en liten havfiskerflåte. Kristiansund var en typisk nettverksby, sterkt avhengig av internasjonale konjunkturer

og med en meget svak integrasjon i forhold til sitt potensielle omland. Næringslivet i byen var også ganske ensidig. Klippfiskeeksport var hovednæringen. Under første verdenskrig gjennomlevde næringen en glanstid, men den internasjonale økonomiske krisen etter krigen reduserte i betydelig grad det økonomiske utbytte. Flere av klippfiskeeksportørene gikk konkurs, og arbeidsløsheten var høy. Kommunens økonomiske situasjon var meget vanskelig. Høsten 1932 ble kommunen satt under offentlig administrasjon.

Olsen ble medlem av administrasjonsstyret, hvor han fikk mulighet til å kombinere sin dyktighet som forretningsmann med sine politiske erfaringer og sin genuine «Kristiansunds-topofili». Administrasjonsstyrets største utfordring var å få til en gjeldsordning for kommunen. Kristiansund hadde en gjeld på mellom 23 og 24 millioner kroner. For å redusere gjelden var det nødvendig å gjennomføre forhandlinger med kreditorene. Olsen viste seg som en dreven og resultatorientert forhandler, og administrasjonsstyret klarte i løpet av et par år å redusere gjelden til under 300 000 kroner. I 1935 ble administrasjonsstyret hevet. Både i kraft av sitt politiske engasjement og sin betydelige forretningsvirksomhet hadde han på denne tiden opparbeidet seg en sterk, men også ambivalent posisjon i byen. Ulrik Olsen var sosialist, men også en av byens fremste kapitaleiere. Han var Arbeiderpartiets og arbeiderbevegelsens selvskrevne lederskikkelse, men også en betydelig næringslivsmann og en representant for viktige kapitalinteresser. De mange rollene gjorde ham omstridt, også etter at han ble byens ordfører i 1935. Allerede året før ble han valgt inn på Stortinget, der han nettopp arbeidet mest konsentrert med å etablere en gjeldsordning for kommunene. Olsen engasjerte seg også i en mer langsiktig politisk linje med sikte på å utvikle en skatteutjammingspolitikk som kunne bidra til å minske forskjellene mellom rike og fattige kommuner.

Paul Martin Dahlø var varamann til Stortinget 1928-1933 og 1937-1945. Stortingsrepresentant 1946-1949.

Foto: Frøya Historielag

Dahlø, Paul Martin

Født 29.8.1885 i Sør-Frøya, død 2.5.1967 samme sted. Gift 1913 med Petra Vahlvaag, født 14.12.1893. Han var fiskeskipper og gårdbruker. Medlem av herredsstyret i Sør-Frøya 1925-1940, ordfører fra 1935, men avskjediget under krigen. Hans farfar var født i Ulvan, Hitra, oldeforeldrene kjøpte gård på Daløya og flyttet dit rundt 1830. (I parantes bemerkes: Hans søster Inga Dahlø ble gift med August Ulvan, hun førte dermed slekta

«tilbake» til Ulvan, idet familien hennes ble boende på Storvolden, Ulvøya.) Paul Dahlø var varamann til Stortinget 1928-1930, 1931-1933, 1937-1945, og møtte for Nygaardsvold 28.1-15.2.1928, for Skaardal 5.3-14.3.1928, og fra 27.5 for resten av sesjonen 1930, samt for Johan Falkberget 27.5-25.6.1931. Valgt til representant 1946-1949. Arbeiderpartiet.

Strøm, Fredrik Hansen

Født 11.11.1886, gårdbruker fra Straum, Hitra, foreldre Hans Fr. og Eline Strøm. Gift med Marit Herje fra Romsdal. Død i november 1944. Varamann 1928-1930, Bondepartiet.

Hammer, Kristian Alfred Hansen

Født 14.6.1898 Sør-Frøya, foreldre Hanna og Hans Ulrik Hansen. Lærer, gift med Marit Viggen fra Alvdal. Død i Trondheim 13.8.1965. Vararepresentant for Sør-Trøndelag Venstre, møtte for Oddmund Hoel i 65 dager mellom 1954 og 1957.

Aalmo, John

Født 7.8.1902 i Aure, død 19.7.1981 på Hitra. Sønn av lærer Ole Aalmo og Gjertrud Rimstad. Gift med Gunhild Ratchje. Handelsbestyrer i Sandstad 1935-1958. Trafikkinspektør i Fosen trafikklag 1958-1967. Service-sjef i Fosen trafikklag 1967-1970. En del andre verv. Ordfører i Sandstad 1934-1957. Medlem av fylkestinget samme periode. Vararepresentant nr. 1 i to perioder (1954-1961) for Høyre i Sør-Trøndelag.

Avløs, Ole Johansen

Født 17.12.1904 Sør-Frøya, foreldre Alette og Martin Johansen. Død 31.12.1986. I 1932 gift med Alfrida

Charlotte Magnussen. Pleiesønn Knut Olsen. Medlem av Sør-Frøya herredsstyre. Varamann til Stortinget for Venstre, Sør-Trøndelag, møtte 12 dager for Lars Tangvik i perioden 1967-1971.

Skaaren, Martin Magnus

Født 30.4.1905 på Skårøya i Kvenværet, død 1.2.1999. Foreldre: Johansen Skaaren og Ingeborg Magnusdatter. Utdannelse: Folkeskole og 6 ukers framhaldsskole (!) Begynte deretter som fisker. Mange kommunale og interkommunale verv. Medlem av Kvenvær formannskap 1934-1937, varaordfører 1937-1945, ordfører 1945-1961. Representerte Sør-Trøndelag Høyre på Stortinget i 2 perioder, 1961-1969. Medlem av Høyres landsstyre 1959-1962.

Fra Stortingspresident Kirsti Kolle Grøndahls minnetale tirsdag 16 februar 1999:

- Han frasa seg gjenvalg i 1969, til tross for at alt lå til rette for renominasjon uten motkandidat. Var medlem av kommunalkomiteen i de 8 årene han satt på tinget, Han var spesielt opptatt av spørsmål som gjaldt utkantområdene og kystbefolkningen. I 1960-årene var diskusjonen om kommunesammenslutninger en stor sak i Stortinget. Martin Skaaren var i ettertid svært fornøyd med at han, som talsmann for mindretallet i komiteen, klarte å få flertall for å beholde Ørland, Bjugn og Rindal som selvstendige kommuner. Han var også en sterk forkjemper for elektrisitetforsyningen i utkantdistriktene.

Martin Skaaren higer ikke etter personlig PR, men han var genuint opptatt av å være en ombudsmann for sitt fylke og for Sør-Trøndelags innbyggere. Gjennom sine åtte år på Stortinget arbeidet han utrettelig med å ordne vanskelige saker for kommuner og enkeltpersoner, ikke minst overfor departementene. Martin Skaaren var en godviljens mann, lite

Martin M. Skaaren stortingsrepresentant 1961-1969.
Foto: Stortingsarkivet.

opptatt av å score politiske poenger, men desto mer innstilt på å finne praktiske løsninger på tingene. Han hadde venner i Stortinget på tvers av alle partilinjer og nøt stor respekt for sitt arbeid som en god ambassadør for sitt valgdistrikt.

*Vi minnes Martin Skaaren og lyser fred over hans minne.
- Representantene påhørte stående presidentens minnetale.*

Steinvik, Oskar

Født 10.4.1908, død 24.8.1975, ordfører i Nord-Frøya 1952-1955 og 1960-1963, samt i Frøya 1968-1975. Var vararepresentant til Stortinget for Arbeiderpartiet i perioden 1958-1961, møtte i 5 dager på tinget.

Vågø, Asbjørn

Født 02.10.1918, død 08.01.1988. Vararepresentant nr. 5 for Sør-Trøndelag, 1969 – 1973 og 1973 - 1977, Arbeiderpartiet.

Offentlige verv : Varamedlem til styret i Garantikassen for fiskere, 1980-1984.

Medlem av Statens Fiskarbanks avdelingsstyre i Ålesund, 1980-1987.

Fjeldvær, Rolf

Født 1.1.1926 på Ansnes, Hitra, hvor han også vokste opp. Foreldre: Skipper Ole Andreas Johansen Vingan fra Kråkvåg og Stina Henriette Fjeldvær, Ansnes. Utdannelse: Handelsskole, lærerskole og diverse kurs. Var lærervikar på Hitra en periode før han begynte på lærerskolen i Tromsø. Deretter lærer i Vardø 1951-1954, før han fortsatte i Sandstad, hvor han også var skoleinspektør 1960-1963. Skolesjef i Hitra kommune fra 1964 til han ble pensjonist i 1988, med permisjon de årene han satt på Stortinget. Mange kommunale og fylkeskommunale verv, spesielt innen skolesektoren. Ellers var han styreformann i Arbeidsdirektoratet i fire år, og medlem av Riksrevisjonen 1978-1994. Han fikk H.M. Kongens fortjenestemedalje i gull i år 2000, og på det hjemlige plan mottok han kommunens ærespris våren 2014.

Rolf Fjeldvær ble i 1950 gift med Marit Eline Bjørnnes fra Ulvøya, og de bosatte seg etterhvert på Akset,

Rolf Fjeldvær, representant til Stortinget 1965-1981
Foto: Stortingsarkivet

Innhitra, hvor de bygget seg hus. Han ble innvalgt i kommunestyret i Sandstad, og i Hitra kommunestyre etter sammenslutningen i 1964. Han gjorde en viktig innsats ved utbyggingen av Fillan som Hitras nye kommunesentrum. Men snart ble han hentet til den rikspolitiske arena, og ble valgt til stortingsrepresentant fra Sør-Trøndelag for Arbeiderpartiet i 4 perioder: 1965-1981. På tinget var han medlem av flere

forskjellige komiteer, nevner bl.a. at han ble valgt til nestformann i sjøfarts- og fiskerikomiteen, nestformann også i samferdselskomiteen, og var medlem av den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen. Han var delegert til bl.a. Nordisk Råd og til FN. Og drev det så langt at han ble nestformann i Arbeiderpartiets gruppestyre. Rolf Fjeldvær bor nå i Fillan.

Fredagsvik, Jan Otto

Født 8.6.1947, Nord-Frøya. Bosatt på Frøya. Han var utdannet som lærer, og var lærer på Sistranda før han ble ordfører.

Ble innvalgt i Frøya kommunestyre for Arbeiderpartiet i 1971, og var ordfører i perioden 1987-2003, med et avbrekk 1993-1997 da han som vararepresentant møtte

Jan Otto Fredagsvik, vararepresentant til Stortinget 1993-1997
Foto: Hitra-Frøya lokalavis

fast på Stortinget mens Gunnhild Øyangen var landbruksminister. Han ble medlem av justiskomiteen.

Har hatt en rekke offentlige verv og tillitsverv, og har vært aktiv i idrettslivet på Frøya. Medlem i Styret for Hitra og Frøya Fastlandssamband 1988-1992, leder i en periode fra 1992. Bor nå på Sistranda.

Bremnes, Hallgeir Ivan

Født 14.4.1971. Varamann to perioder, 2009-17, for Fremskrittspartiet, Sør-Trøndelag.

Har møtt 3 dager på tinget. Næringslivsmann.

Gift med Eli Kristin Fredagsvik, datter av ovennevnte Jan Otto Fredagsvik. Bor på Sistranda.

Hallgeir Bremnes, vararepresentant til Stortinget 2009-2017.

Foto: Fremskrittspartiet.

Henvisninger:

T. Lindstøl : Stortinget og statsraadet 1814-1914, 4 bind.

Karl Bjørnstad: Stortinget og statsrådet II 1915-1945.

Haffner og Bjørnstad: Stortinget og statsrådet 1915-1945.

Norges Bebyggelse, Sør-Trøndelag, Nordre del.

Samtaler med frøyværing og hitterværing.

Wikipedia og andre nettsteder, som :
Stortinget.no
Hitra-Frøya.no

Jens Grimstad - lærer, skoleinspektør og ordfører

I anledning av 200-årsjubileet har Hitra historielag også trukket fram en av de mange ordførere vi har hatt, Jens Grimstad i Kvenvær, og vi har blant annet hatt samtaler med hans datter Aud, og svigersønnen Ulmar Ulvan, som bor på Forsnes.

På gården Tuvika, på Aspa i Frei kommune på Nordmøre, ble det født en gutt 14.5.1896, som ble døpt Jens. Hans far var «folkeskolelærer, gårdbruker og laksefisker» Anders Grimstad, fra Strømsnes, Nordmøre. Han hadde i sin ungdom vært lærer på Hitra, og funnet seg ei kone mens han var her, Marie Karoline Jensdatter fra Forsnes. Hennes foreldre var gårdbrukerparet Jens Tørrissen og Johanna Hansdatter Forsnes.

Anders betalte 2.500 kroner i 1893 da han kjøpte Tuvika. Dette var samme året som han giftet seg med Marie, og de fikk etter hvert 12 barn. Et av barna var dødfødt, og en sønn døde knapt året gammel. Blant de 10 barna som vokste opp, var Jens nest eldst. Anders og Marie drev gården godt. Gårdshuset i Tuvika var gammelt og nedslitt, men etter noen år fikk de bygget seg nytt hus (1927-1929).

Sønnen Jens var et skolelys, og etter fullført videregående skolegang brukte han 2 ½ år på å utdanne seg til agronom på landbrukshøyskolen på Ås, 1917-1919. Her fulgte han i fotsporene til sin eldre bror, men kanskje lå

Bryllupsbildet fra 1928. Marie og Jens Grimstad.
Gjengitt med tillatelse fra Aud Ulvan.

Forsnes skole. Fra digitalt museum, Kystmuseet, Hitra

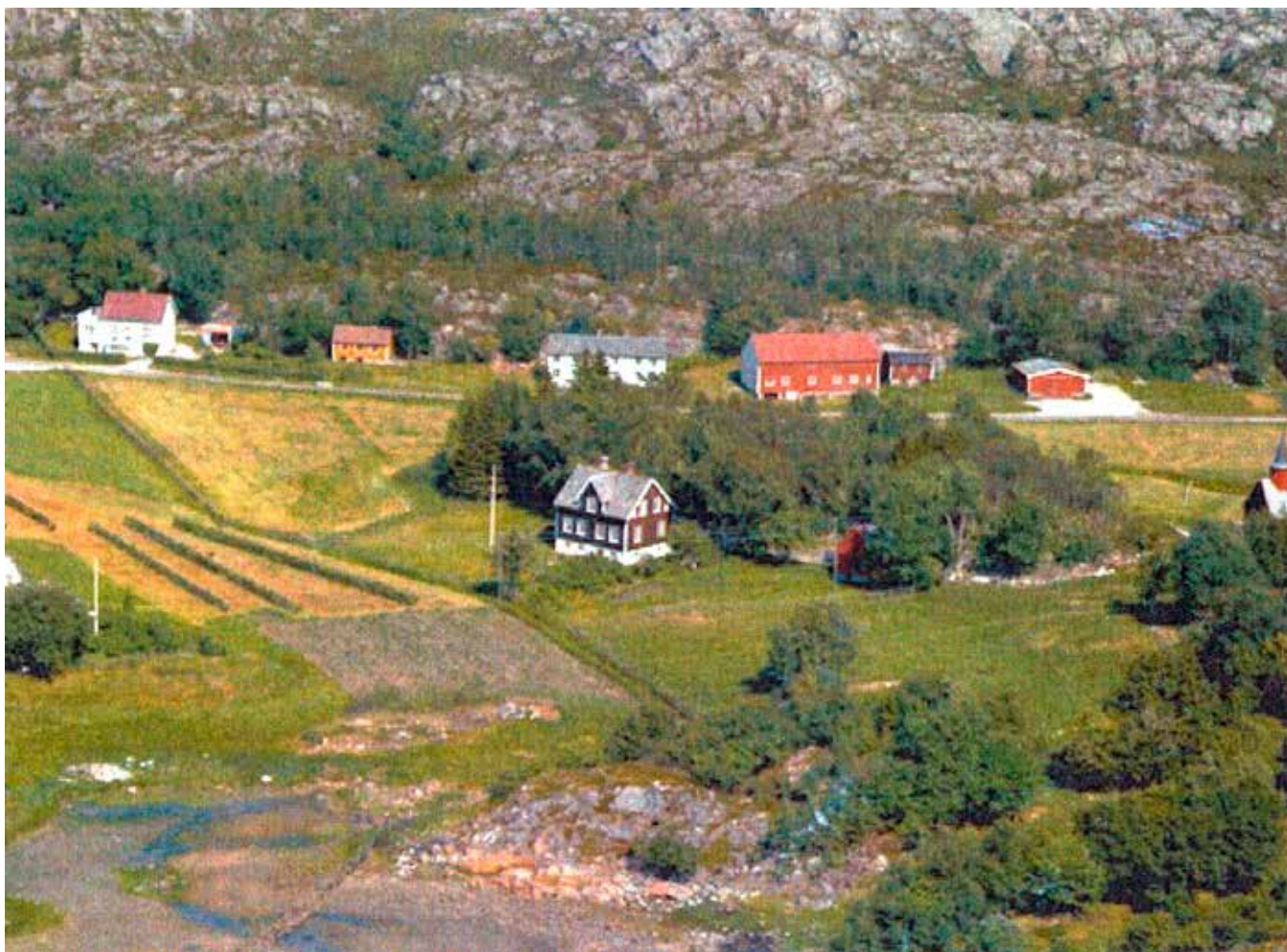
hans hug snarere til å følge i farens fotspor og bli lærer. I 1920-1921 var han ansatt som herredsaagronom i Ørsta, og da var det ikke langt til lærerskolen i nabokommunen Volda, der han startet på lærerutdannelsen i 1921. På grunn av sin høyskoleutdannelse fikk han ta lærerutdannelsen på det halve av vanlig tid. I en så stor familie var det ikke lett for familien å gi støtte økonomisk til utdannelsen, så Jens arbeidet i feriene og mye ellers, blant annet på fiskeberga rundt Kristiansund. Som ferdig utdannet lærer kom han i 1924 til sin mors barnomsgrend Forsnes på Hitra, og tok seg lærerjobb der. I tillegg til å undervise på Forsnes, delte han lærerjobben på Andersskogane med to andre lærere. De som hadde ham som lærer trekker fram at han var særskilt oppfyllende, han var visstnok aldri fraværende på grunn av sykdom. Ifølge sønnen Atle Grimstad spaserte han de 9 kilometerene til Andersskogane når han skulle holde skole der, og bodde der den fastsatte perioden inntil han kunne gå hjem igjen til Forsnes. Etter krigen fortsatte Jens med sin lærergjerning, og da det skulle utnevnes skoleinspektører rundt om i kommunene, ble Jens skoleinspektør i Kvenvær i 1953. Da tok det visstnok slutt

med at han var lærer på Andersskogane i tillegg til Forsnes.

På Forsnes fant han sin livsledsager Johanna. Hun var født 29 juni 1908, foreldre Aslak Hansen og Anna Magnusdatter Mittet, som hadde gitt henne døpenavnet Johanna Othelie Alvilde. Til tross for tre døpenavn, ble hun alltid kalt Nanna. Bryllupet sto 12. august i 1928. De holdt sammen livet ut, Jens døde i 1966 og Nanna døde i 2000, nesten 92 år gammel. Jens og kona bygget seg et hjem sentralt på Forsnes i 1933, ikke langt fra der kirka fra Hakkbuan ble reist et par år senere. Før de flyttet inn der hadde barna Aud, født i 1929, og Anders, 1931, kommet. Mens det nye huset ble reist, og litt før også, bodde familien på fire i skolen på Forsnes. Her var det et kjøkken, samt sengeplass på loftet. Varm mat ble tilberedt på grua, som fikk stå helt til 1950, eller på et kokeapparat på parafin. Vann og kloakk var ikke innlagt. Etter at det nye huset «Rabben» sto ferdig, kom tre barn til, Kjellaug i 1935, Atle i 1938 og Jens i 1944.

Jens tok aktivt del i samfunnslivet i Kvenvær. Han var kirkesanger, organist og kirketjener etter at kirka ble flyttet fra Hakkbuan og reist på Forsnes i 1935. Han ble en foregangsmann i bygda, og ble naturlig nok også benyttet i styre og stell; etter at han kom til Forsnes i 1924, tok det ikke lang tid før han ble valgt inn i herredsstyret i Kvenvær, og etter få år ble han ordfører, først i perioden 1929-31 og så 1938 til 1941 – da han ble ordfører og Martin Skaaren varaordfører. På grunn av krigen fikk de ikke avløsning før i 1946. I Kvenvær kommune valgte hele kommunestyret å fortsette sitt arbeid som kommunestyrerepresentanter under krigen, begrunnet i pliktfølelse og ut fra tanken om at kommunen var best tjent med at det valgte kommunestyret fortsatte, mange å ta av var det heller ikke. Det kunne mange ganger føre til store belastninger, særlig for den som satt som ordfører. At det tross alt kunne gå med et slikt kom-

I forgrunnen hjemmet til Jens og Johanna. Kirka skimtes i høyre billedkant. Bilde fra Digitalt bibliotek, Kystmuseet, Hitra.

munestyre uten forankring i det nye systemet som ble forsøkt innført under krigen, må skyldes at Kvenvær var en liten kommune uten større betydning, og lå avsides til. Det hører med til historien at flere også fortsatte i kommunestyret etter at krigen var slutt.

I mellomkrigstida alternerte Jens som ordfører med sambygdingen Johannes Forsnes, og av de 7 ordførerne vi har hatt i Kvenvær kommune – som var egen kommune i perioden 1913-1964 – så var det disse to fra Forsnes som fungerte lengst, Johannes i 15 år, og Jens i nærmere

11 år, krigstida medregnet. Kretslistene var ganske vanlig ved kommunevalgene i Kvenvær. Men da Jens ble innvalgt siste gang i 1937, hadde Kvenvær for en gangs skyld også minst en partipolitisk liste. Aud og Ulmar opplyser at Jens Grimstad var venstremann. Som nevnt var Jens hele tiden sterkt opptatt av styre og stell, etter krigen arbeidet han mellom annet ivrig for å få ferjeleiet for forbindelsen mot Kristiansund lagt til Forsnes, som lå nærmest til, og det ble jo også resultatet, selv om mange mente det burde ligge lengre ut mot senteret i Kvenvær kommune. Ved siden av offentlig arbeid kom interessen for historie, og han var også svært opptatt av å plante skog (bergfuru).

Sønnen Atle flyttet til Verdal, hvor han stiftet familie og bosatte seg. Da moren døde i 2000, overtok han snart barndomshjemmet på Forsnes. Atle var sterkt knyttet til Hitra og heim-plassen, og skrev blant annet boka «I utkanten» om Kvenvær, og Sørhitra spesielt. Boka ble utgitt av Fosen historielag i år 2000. Han skrev også et stort slektshefte med aner og etterslekt, se under litteraturhenvisningene. En del av stoffet om Jens Grimstads politiske liv er tatt fra dette slektsheftet, som antagelig ikke er utgitt og tilgjengelig for publikum.

Ordførere i Hitra forrige hundreår, Kvenvær:

- 1913 Kristian Skarsvaag
- 1914-1916 Anders Presthus
- 1917-1922 Johannes Forsnes
- 1923-1925 John I. Ottervig
- 1926-1928 Johannes Forsnes
- 1929-1931 Jens Grimstad
- 1932-1937 Johannes Forsnes
- 1938-1945 Jens Grimstad
- 1946-1961 Martin Skaaren
- 1962-1963 Bjarne Faxvaag

Litteratur:

- Norges Bebyggelse, Kvenvær herred.
- Kommunalt selvstyre i Sør-Trøndelag 150 år, 1837-1987.
- Atle Grimstad : I utkanten. Kvenvær og Forsnes 1950-2000. Bok, utgitt av Fosen historielag år 2000.
- Atle Grimstad: «Folk før oss, Med kurs mot Forsnes på Hitra» Slektshefte.

Hitra Historielag

har eksistert i ca 7 år, og har vært med på å utgi "Skarvsetta" sammen med Kystmuseet. Dette årsskriftet er det 7. i rekken.

Bladet sendes gratis til medlemmene, og den giroen som medfølger er medlemskontingent for det påfølgende år. Vi har over ca 140 betalende medlemmer, og er derfor en stor forening, men vi ønsker å bli enda større, så med-

lemmene oppfordres til å verve flere som er interesserte i lokalhistorien vår ! Ta kontakt med et av styremedlemmene (nedenfor) dersom du verver noen.

Vi har mange oppgaver som det bør tas fatt på, men det viktigste hittil har vært innsamling av data til de nye bygdebøkene for Hitra.

Styrets sammensetning etter valg på årsmøtet i mars 2014:

Fung. leder	Ingvar Aabrek Klingenberg	480 40 530	
Nestleder/sekretær	Ellen Aanes Drågen	481 86 728	ellen@oyguiden.no
Styremedlem	Jenny Akseth Nergård	906 37 630	
Styremedlem	Asbjørn Roald	901 48 973	aroald@online.no
Styremedlem	Svend Sivertsen	950 44 002	svend.sivertsen@hitra-froya.no
Styremedlem	Roald Nordsæther	915 65 777	
Kasserer	Knut Ansnes	934 97 577	ansne@online.no
Varamedlem	Lisa Anette Akseth	971 30 953	louisaa@broadpark.no
Varamedlem	Sølvi Næss Bremvåg	911 90 544	solvi.naess.bremvag@kystmuseet.no
Varamedlem	Arnvid Morsund	979 73 135	

Boka er utgitt med støtte fra:

REKLAME • DESIGN • PROFILERING • TRYKK • FOTO

Mediehuset, 7240 Hitra - post@vindfang.com

Hitra historielag og Museene i Sør-Trøndelag avd Kystmuseet © Årsskrift for 2014 – 1. opplag

SKARVSETTA

Redaktør for «Skarvsetta» 2014 er Svein Bertil Sæther, Kystmuseet.
MIST Kystmuseet: www.kystmuseet.no – telefon: 72 44 40 10
Design og trykk: Vindfang AS, Mediehuset, 7240 Hitra - www.vindfang.com
Brødtekst satt i Goudy Sans 11/13. ISBN: 978-82-93071-23-5

ISBN 978-82-93071-23-5

